

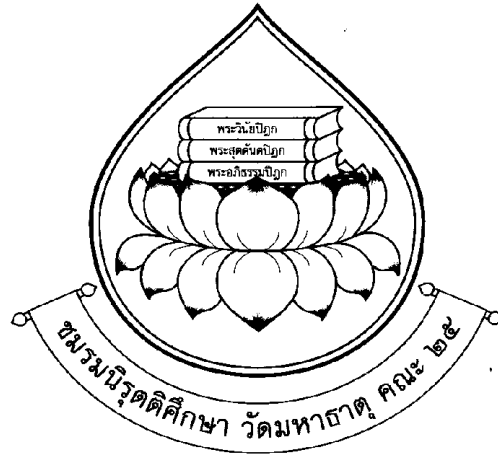
บาลีไวยากรณ์เบื้องต้น สำหรับนักศึกษาใหม่

พระมหาสมปอง มุทีโต

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ คณะ ๒๕ กรุงเทพมหานคร

บาลีไวยากรณ์เบื้องต้น สำหรับนักศึกษาใหม่

พระมหาสมปอง มุทีโต

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ คณะ ๒๕ กรุงเทพมหานคร

บาลีไวยากรณ์เบื้องต้น
สำหรับนักศึกษาใหม่

ISBN 974-8417-06-9

ผู้เรียบเรียง

พระมหาสมปอง มุทีโต (กongsila)

ประธานชมรมนิรุกติศึกษา วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ คณะ ๒๕
แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๒๒๔ ๑๔๑๘, ๐ ๒๒๒๒ ๒๙๗๙, ๐ ๒๒๒๓ ๐๕๒๑

ที่ปรึกษา

พระธัมมานันทมหาเถระ ธัมมาจริยะ อัครมหาบัณฑิต

พระครูวรปัญญาคุณ

พิมพ์ครั้งที่ ๒

๑๙ สิงหาคม ๒๕๔๗ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

ผู้อุปถัมภ์

คณะนักศึกษบาลีใหญ่ ชมรมนิรุกติศึกษา

พิมพ์ที่

บริษัท ธนาเพรส จำกัด

๔๘/๒๕-๓๑ ซอยจุฬา ๒ ถนนบรรทัดทอง แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๒๑๕ ๗๒๒๐, ๐ ๒๒๑๕ ๗๖๙๘, ๐ ๒๒๑๕ ๖๓๗๖

โทรสาร ๐ ๒๒๑๕ ๐๐๓๘

อารัมภะ

โสดุชนผู้ใคร่จะศึกษาพระไตรปิฎกให้เข้าใจอย่างถูกต้องครบถ้วน ทั้ง
อรรถและพยัญชนะ ควรเริ่มศึกษาคัมภีร์นिरुत्तिอันเป็นคัมภีร์บาลีใหญ่ทั้ง ๔
คัมภีร์เหล่านี้ คือ

๑. คัมภีร์บาลีไวยากรณ์ ว่าด้วยกฎเกณฑ์ของหลักภาษาบาลี
๒. คัมภีร์อภิธาน ว่าด้วยศัพท์ในความหมายต่างๆ
๓. คัมภีร์วุตโตทัย ว่าด้วยระเบียบฉันทลักษณ์
๔. คัมภีร์อสังการ ว่าด้วยสำนวนโวหารต่างๆ ที่มีคุณและโทษ

คัมภีร์บาลีไวยากรณ์ที่นักปราชญ์ท่านนิยมใช้เรียนและใช้สอนสืบทอดกัน
มาแต่โบราณกาล คือ คัมภีร์กัจจายนะ โมคคัลลานะ และสัททนีติ

คัมภีร์บาลีไวยากรณ์สายกัจจายนะที่นิยมเรียนกันมากอีกคัมภีร์หนึ่ง
คือ ปทรูปลิติ ซึ่งมีเนื้อหาครบสมบูรณ์ ทั้งไม่ย่อและไม่พิสดารจนเกินไป
ง่ายต่อการทำความเข้าใจ

บาลีไวยากรณ์เบื้องต้นเล่มนี้ ได้ย่อสรุปเนื้อหาจากคัมภีร์ปทรูปลิติ
เพื่อใช้เป็นสื่อการสอนภาษาบาลีเบื้องต้นแก่นักศึกษาใหม่ที่จะขึ้นไปศึกษา
คัมภีร์บาลีใหญ่ทั้ง ๔ คือ ปทรูปลิติ อภิธานปปีกกา วุตโตทัย สุโพธาสังการ
และเป็นการเตรียมพร้อมเพื่อจะขึ้นไปเรียน พระไตรปิฎกที่ชมรมนिरुत्ติศึกษา
เปิดสอนต่อไป

ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของทุกท่านที่ได้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้
ออกเผยแผ่ ขอให้ท่านจงมีปัญญาแจ่มแจ้งในพระสัทธรรมคำสั่งสอนของพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า โดยง่ายเทอญ

พระมหาสมปอง ฐิติ

พระมหาสมปอง ฐิติ
ประธานชมรมนिरุत्ติศึกษา

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทนำ	๑
อักษรลักษณะ	๔
บทที่ ๑ อักษรวิธี วิธีเรียกชื่ออักษร	๕
บทที่ ๒ ฐาน กรณ์ ปยตนะ	๗
บทที่ ๓ ลิตฺติละ ธนิตะ โฆสะ อโฆสะ	๑๑
บทที่ ๔ การอ่าน การเขียน	๑๓
บทที่ ๕ สัญญะคะ พยัญชนะสังโยคหรือซ้อน	๑๕
บทที่ ๖ สนธิ การต่ออักษรของบท	๑๖
๑. สรสนธิ	๑๗
๒. พยัญชนสนธิ	๒๐
๓. นิคคหิตสนธิ	๒๓
บทที่ ๗ นาม บทที่น้อมไปสู่ความหมาย	๒๕
สุทธานาม	๒๕
คุณนาม	๒๖
สัพพนาม	๒๗
บทที่ ๘ ลิงค์ การันต์ วจนะ วิภัติ	๒๙
ลิงค์	๒๙
การันต์	๓๑
วจนะหรือพจน์	๓๒
วิภัติ	๓๓

บทที่ ๙	สัททพทมาลา	๓๔	
		ปุงลึงค์	๓๕
		อิติลึงค์	๕๑
		นปุงสลึงค์	๕๙
		สัพพนาม	๖๕
บทที่ ๑๐	สังขยา	๗๗	
		ปกติสังขยา	๗๗
		คุณูปกตสังขยา	๗๘
		ปุณณสังขยา	๘๔
บทที่ ๑๑	อภัยยศัพท์	๘๖	
		๑. ปัจจยันตะ	๘๖
		๒. อุปสัค	๘๗
		๓. นิบาต	๙๙
บทที่ ๑๒	สมาส	๑๑๓	
		๑. อภัยยิภาวสมาส	๑๑๔
		๒. กัมมธารยสมาส	๑๑๔
		๓. ทิคุสสมาส	๑๑๖
		๔. ตัปปุริสสมาส	๑๑๖
		๕. พหุพพีหิสมาส	๑๑๘
		๖. ทวันทสมาส	๑๒๐
บทที่ ๑๓	ตัทธิต	๑๒๑	
		๑. อปัจจตัทธิต	๑๒๑
		๒. อนนกัตถตัทธิต	๑๒๒

	๓. ภาวศัพท์	๑๒๔
	๔. วิเศษศัพท์	๑๒๕
	๕. อัสนัถศัพท์	๑๒๖
	๖. สังฆาตศัพท์	๑๒๗
	๗. อัပ္พยตศัพท์	๑๒๘
บทที่ ๑๔	อาขยาต	๑๒๙
	ธาตุ	๑๒๙
	ปัจจัย	๑๓๓
	วิภัติ	๑๓๕
	ตารางแสดงวิภัติ กาล บท บุรุษ วจนะ โยคะ	๑๓๙
	ตัวอย่าง สัทพทมาลา	๑๔๐
	ตัวอย่างกิริยาอาขยาตที่มีใช้มาก	๑๔๙
บทที่ ๑๕	กิตก์	๑๕๔
	นามกิตก์	๑๕๔
	กิริยากิตก์	๑๕๘
	ตัวอย่างกิตก์ที่มีใช้มาก	๑๖๐
บทที่ ๑๖	หลักการแปลบาลีเป็นไทย	๑๖๗
	ตัวอย่างประโยคบาลี	๑๖๘
	คำแปล	๑๗๐
	คำทักทายด้วยภาษาบาลีง่ายๆ	๑๗๒
	คันถนินิ	๑๗๓

บทนำ

ปาติภาษา ภาษาบาลี

ปาติ แปลว่า รักษาไว้, ภาษา แปลว่า ภาษาหรือถ้อยคำ
สำเนียง (ศัพท์และเสียง) เมื่อรวม ๒ บทเข้าด้วยกันเป็น ปาติภาษา
จึงแปลว่า ภาษาที่รักษาไว้

รักษาอะไรไว้

รักษาพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎกไว้ ไม่ให้เสื่อมสลายไป
ดังมีวิเคราะห์ศัพท์ว่า

ติปิฎกํ พุทธวจนํ ปาเลตตีติ ปาติ (ปาพิ).

ภาษาที่รักษาไว้ซึ่งพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎก ชื่อว่าปาติ

การศึกษาภาษาบาลี หมายถึงการศึกษาภาษาในพระไตรปิฎก
อันเป็นคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งคำสั่งสอนเหล่านั้น
บริสุทธิบริบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ

อรรถ คือ เนื้อความ มี ๓ อย่าง

- โลกียอรรถ เนื้อความที่เป็นโลกียธรรม
ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘
- โลกุตตรอรรถ เนื้อความที่เป็นโลกุตตรธรรม
ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

๓. โวหารัตถะ เนื้อความที่เป็นโวหารบัญญัติ
 ได้แก่ มนุษย์ ภูเขามาแม่น้ำ วัตถุ เป็นต้น

ผู้จะเข้าใจในอรรถะทั้ง ๓ นี้ได้อย่างถูกต้อง เพราะได้ศึกษาหลัก
 พยัญชนะคืออักษรจนเข้าใจดีแล้ว หากไม่เข้าใจหลักพยัญชนะ จะ
 เป็นเหตุให้เข้าใจอรรถะทั้ง ๓ นั้นผิดพลาด พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

“เทวเม ภิกขเว ธมฺมา สทฺธมฺมสฺส สมฺโมสาย อนฺตรธานาย
 สํวตฺตนฺติ. กตฺเม เทว. ทฺพนิกฺขิตฺตณฺจ ปทพฺยณฺชนํ อตุโถ จ
 ทฺพนินฺโต, ทฺพนิกฺขิตฺตสฺส ภิกขเว ปทพฺยณฺชนสฺส อตุโถปิ ทฺพนโย
 โหติ.

เทวเม ภิกขเว ธมฺมา สทฺธมฺมสฺส จิตฺติยา อสมฺโมสาย
 อนฺตรธานาย สํวตฺตนฺติ. กตฺเม เทว. สฺนิกฺขิตฺตณฺจ ปทพฺยณฺชนํ
 อตุโถ จ สฺนินฺโต, สฺนิกฺขิตฺตสฺส ภิกขเว ปทพฺยณฺชนสฺส อตุโถปิ
 สฺนโย โหติ.” (อัง.ทก. ๒๐/๒๐-๒๑/๕๘ มจร)

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความ
 เสื่อมสลาย เพื่อความอันตรธานไปแห่งพระสัทธรรม ธรรม ๒ อย่าง
 อะไรบ้าง คือ บทพยัญชนะที่นำมาไม่ถูกต้อง และเนื้อความที่เข้าใจ
 ไม่ถูกต้อง เมื่อบทพยัญชนะนำมาไม่ถูกต้อง แม้เนื้อความก็ย่อม
 เข้าใจไม่ถูกต้องเช่นกัน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความ
 ตั้งมั่น ไม่เสื่อมสลาย ไม่อันตรธานไปแห่งพระสัทธรรม ธรรม ๒
 อย่างอะไรบ้าง คือ บทพยัญชนะที่นำมาถูกต้อง และเนื้อความที่เข้าใจ

ถูกต้อง เมื่อบทพยัญชนะนำมาถูกต้อง แม้เนื้อความก็ย่อมเข้าใจถูกต้องเช่นกัน”

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงควรอย่างยิ่งที่ผู้ปรารถนาจะรู้และเข้าใจเนื้อความอย่างถูกต้องครบถ้วนทั้งอรรถและพยัญชนะ ควรศึกษาให้เข้าใจในวิธีของพยัญชนะคือหลักของภาษาก่อน ในที่นี้หมายถึง **อักษรวิธี** คือ **วิธีการจำแนก การอ่าน และการเขียน ซึ่งอักษรภาษาบาลีถูกต้อง** นั่นเอง เมื่อเข้าใจหลักภาษาดีแล้ว ย่อมเข้าใจเนื้อความได้ดี และเมื่อมีความเข้าใจเนื้อความถูกต้องดี ย่อมสามารถปฏิบัติตามได้ถูกต้อง จนถึงความสิ้นทุกข์ได้ หากแม้หลักภาษาบาลียังไม่เข้าใจ จักทำให้สงสัยในเนื้อความและข้อปฏิบัตินั้น ๆ ยิ่งผู้ปรารถนาจะศึกษาค้นคว้าพระบาลีคือพระไตรปิฎกอันเป็นหลักคำสั่งสอน ยิ่งมีความสงสัยแทบทุกบทไป ดังนั้น ท่านพระโมคคัลลานมหาเถระผู้ปรีชาชาญในหลักภาษาบาลี จึงได้กล่าวไว้เป็นคาถาว่า

**โย นินฺรุตฺติ น ลิกฺขเขยฺย ลิกฺขนฺโต ปิฎกคฺตยํ
ปเท ปเท วิกฺขเขยฺย วเน อนฺธคฺโช ยถา.**

(โมคคัลลานปญจิกา)

บุคคลใดไม่ได้ศึกษาคัมภีร์นินฺรุตฺติอันเป็นหลักภาษาก่อน
บุคคลนั้น เมื่อศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก ย่อมสงสัย
ทุก ๆ บท ดุจช้างไพรดาบอดเที่ยวไปในป่า ฉะนั้น

นินฺรุตฺติบิขิตฺเตน หวังเพียงเพียรเรียนพระไตร
ทุกทุกบทย่อมสงสัย ดุจช้างไพรไว้ดวงตา

อักษรลักษณ

ตารางจำแนกอักษรบาลี ๔๑ ตัว

โดยสระ พยัญชนะ ฐาน กรณ์ ปยชนะ โหระ อโหระ สนิลระ ฌนิตระ วมุตตะระ

สระ ๘		พยัญชนะ ๓๓										ฐาน ๖	กรณ์ ๕	เกิดจากฐาน ๑ หรือ ๒		
รัสสะ	ทีมะ	วัคคะ ๒๕					อวัคคะ ๘									
		อโหระ		โหระ			โหระ		อโหระ วมุตตะ							
		สนิลระ	ฌนิตระ	สนิลระ	ฌนิตระ	วมุตตะ										
อ	อา	ก	ข	ค	ฆ	ง			ห				กัญจระ	สกะ	เอกชะ	
อิ	อี	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ							ตาลุชะ	ชีวะ.ม.ช.		
		ฎ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ	ร	ฬ					มูทชะ	ชีวะ.ป.ค.		
		ต	ถ	ท	ธ	น	ล				ส		กันตชะ	ชีวะ.ท.ค.		
อุ	อุ	ป	ผ	พ	ภ	ม							โอรุชะ	สกะ	ทวิชะ	
	เอ												กัญจตาลุชะ	สกะ +		
	โอ												กัญจโอรุชะ	สกะ +		
							ว						กันตโอรุชะ	สกะ +		
			๑	๒	๓	๔	๕						อ	นาสิก	สกะ	เอกชะ
สังฤ	วิวฤ	พญจระ					อสังพญจระ					วิวฤ	อ			
ปยชนะความพยายาม ๔											อ					

บทที่ ๑

อักษรวิธึ วิธีการเรียกชื่ออักษร

อักษร คืออักษรภาษาบาลี ๔๑ ตัว ท่านเรียกว่า “อักษร”
เพราะไม่หมดสิ้นไป ดังมีวิเคราะห์ศัพท์ว่า

น ขรนุตีติ อกฺขรา.

วณฺเณที่ไมํหมดสิ้นไป ชื่อว่าอักษร

ขรนุติ วินสฺสนุตีติ ขรา, น ขรา อกฺขรา.

วณฺเณที่หมดสิ้นไป ชื่อว่าขระ วณฺเณที่ไมํหมดสิ้นไป ชื่อว่าอักษร

อักษรภาษาบาลี แบ่งเป็น

สระ คืออักษรที่ออกเสียงเองได้และช่วยให้พยัญชนะออกเสียงได้
มี ๘ ตัว คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ

พยัญชนะ คืออักษรที่ทำให้เนื้อความปรากฏ มี ๓๓ ตัว คือ
ก ข ค ฆ ง, จ ฉ ช ฌ ญ, ฎ ฏ ท ฒ ณ, ต ถ ท ธ น, ป ผ พ ภ ม,
ย ร ล ว ส ห ฬ อํ

สระ ๘ ตัว แบ่งเป็น

รัสสระ ออกเสียงสั้น ๓ ตัว คือ อ อิ อุ

ทีฆสระ ออกเสียงยาว ๕ ตัว คือ อา อี อู เอ โอ

พยัญชนะ ๓๓ ตัว แบ่งเป็น

พยัญชนะวรรค จัดเข้าไว้ในพวกเดียวกันได้ มี ๒๕ ตัว แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคละ ๕ ตัว ดังนี้

ก ข ค ง ฉ เรียกว่า กวรรค เพราะมี ก อักษรเป็นตัวแรก
 จ ฉ ช ฌ ญ เรียกว่า จวรรค เพราะมี จ อักษรเป็นตัวแรก
 ฎ ฏ ท ฒ ณ เรียกว่า ฎวรรค เพราะมี ฎ อักษรเป็นตัวแรก
 ด ถ ฑ ฒ ษ เรียกว่า ดวรรค เพราะมี ด อักษรเป็นตัวแรก
 ป ผ พ ภ ม เรียกว่า ปวรรค เพราะมี ป อักษรเป็นตัวแรก

การจัดพยัญชนะไว้เป็นวรรคละ ๕ ตัวเช่นนี้ เพราะอักษรทุกตัวในวรรคนั้นๆ มีการออกเสียงโดยอาศัยฐาน วรรณ และพยตนะอย่างเดียวกัน ซึ่งจะกล่าวต่อไปในบทที่ ๒

พยัญชนะอวรรค มี ๘ ตัว คือ ย ร ล ว ส ห พ อ (นิคหิต) จัดเข้าไว้ในพวกเดียวกันไม่ได้ เพราะมีการออกเสียงโดยอาศัยฐานและวรรณต่างกัน

บทที่ ๒

ฐาน กรณ์ ปยตนะ

อักษรภาษาบาลีทั้ง ๔๑ ตัวเหล่านั้น จะเปล่งออกเสียงได้ ต้องอาศัยฐาน กรณ์ และปยตนะ ดุจเสียงระฆัง จะดังขึ้นได้ต้องอาศัยฐานคือตัวระฆัง กรณ์คือลูกตุ้มสำหรับตี และปยตนะคือความพยายามของผู้ตี

ฐาน ๖

ฐาน คือที่ตั้งของเสียงอักษร วิเคราะห์ว่า “ดิฏฐฐานติ เอตถาติ ฐานํ กณฐาติ ที่ตั้งของเสียงอักษร ชื่อว่าฐาน ได้แก่ กณฐะ เป็นต้น” มี ๖ อย่าง คือ

๑. กณฐฐาน	หลอดลำคอ	เป็นที่ตั้งที่เกิดของเสียง
๒. ตาลฐฐาน	เพดานปาก	เป็นที่ตั้งที่เกิดของเสียง
๓. มุทฐฐาน	ปุ่มเหงือกบน	เป็นที่ตั้งที่เกิดของเสียง
๔. ทันตฐฐาน	ฟัน	เป็นที่ตั้งที่เกิดของเสียง
๕. โกฎฐฐาน	ริมฝีปาก	เป็นที่ตั้งที่เกิดของเสียง
๖. นาลิกาฐฐาน	โพรงจมูก	เป็นที่ตั้งที่เกิดของเสียง

จำแนกอักษร ๔๑ ตัว โดยฐาน ๖

อ อา ก ข ค ฆ ง ห เกิดที่กณฐฐาน (หลอดลำคอ)
อิ อี จ ฉ ช ฌ ญ ย เกิดที่तालฐฐาน (เพดานปาก)

ฎ จ ท ฉ ณ ร ฬ	เกิดที่มฺุทธฐาน (ปุ่มเหงือกบน)
ต ถ ท ธ น ล ส	เกิดที่ทันตฐาน (ฟัน)
อุ อู ป ผ พ ภ ม	เกิดที่โกฎฐฐาน (ริมฝีปาก)
เอ	เกิดที่กัณฐ+तालुฐาน (คอและเพดานปาก)
โอ	เกิดที่กัณฐ+โกฎฐฐาน (คอและริมฝีปาก)
ว	เกิดที่ทันต+โกฎฐฐาน (ฟันและริมฝีปาก)
อ	เกิดที่นาสิกฐาน (โพรงจมูก)
ง ฌ ญ น ม	เกิดที่สภ+นาสิกฐาน (ฐานเดิมและโพรงจมูก)

อักษรบางตัวเกิดจากฐานเดียว เรียกว่า **เอกษะ** บางตัวเกิดจาก ๒ ฐาน เรียกว่า **ทวิษะ**

กรณ์ ๔

กรณ์ คืออวัยวะที่ไปกระทบกับฐานทำให้เสียงเกิดขึ้น วิเคราะห์ว่า “กริยนฺเต อจุจกริยนฺเต เอเตนาติ **กรณ์** อวัยวะที่ทำให้สวดออกเสียงอักษรได้ ชื่อว่ากรณ์” มี ๔ อย่าง คือ

๑. **ชีวหามัชฌกรณ์** กลางลิ้น ไปกระทบกับतालुฐานทำให้เสียงเกิดขึ้น
๒. **ชีวโหปคคกรณ์** ใกล้เคียงลิ้น ไปกระทบกับมฺุทธฐานทำให้เสียงเกิดขึ้น
๓. **ชีวหคคกรณ์** ปลายลิ้น ไปกระทบกับทันตฐานทำให้เสียงเกิดขึ้น

๔. สกฐานกรณ์ ฐานของตน ไปกระทบกับฐานของตน
ทำให้เกิดเสียงเกิดขึ้น

จำแนกอักษร ๔๑ ตัว โดยกรณ์ ๔

๑. กลางลิ้น	ทำให้เกิดเสียง	อิ อี เอ จ ฉ ช ฌ ญ ย
๒. ไกลปลายลิ้น	ทำให้เกิดเสียง	ฎ ฏ ท ฒ ฌ ร พ
๓. ปลายลิ้น	ทำให้เกิดเสียง	ต ถ ท ธ น ล ว ส
๔. ฐานของตน	ทำให้เกิดเสียง	อ อา อุ อู เอ โอ ก ข ค ฌ
ง ป ผ พ ภ ม ว ห อัม

นักศึกษาคควรฝึกรอกเสียงอักษรทุกตัว โดยพยายามให้กรณ์
ไปกระทบกับฐานของอักษรตัวนั้น ๆ ตามที่จำแนกไว้นี้ให้ถูกต้องหรือ
ใกล้เคียงมากที่สุด

ปยตนะ ๔

ปยตนะ คือความพยายามในการเปล่งออกเสียง วิเคราะห์ว่า
“อุจจารณตฤ ปยตียเต ปยตนิ ความพยายามเพื่อการออกเสียง
ชื่อว่าปยตนะ” มี ๔ อย่าง คือ

๑. สังวุตปยตนะ ความพยายามปิดฐานเปล่งเสียง
๒. วิวัฏปยตนะ ความพยายามเปิดฐานเปล่งเสียง
๓. ผุฏฐปยตนะ ความพยายามกระทบฐานหนักเปล่งเสียง
๔. อัสสังผุฏฐปยตนะ ความพยายามกระทบฐานเบาเปล่งเสียง

จำแนกอักษร ๔๑ ตัว โดยพยชนะ ๔

๑. ความพยายามปิดฐานเปล่งเสียง **อ** ː (อ)
๒. ความพยายามเปิดฐานเปล่งเสียง **อา อิ อี อุ อู เอ โอ ส**
ห ː (อ อ)
๓. ความพยายามกระทบฐานหนักเปล่งเสียงพยัญชนะวรรคทั้ง
๒๕ ตัว คือ **ก ข ค ง ฉ ฉ ช ฌ ญ ฐ ท ฒ ณ, ต ถ ท ธ น,**
ป ผ พ ภ ม
๔. ความพยายามกระทบฐานเบาเปล่งเสียง **ย ร ล ว ห**

บทที่ ๓

สัทธิตะ ธนิตะ โฆสสะ อโฆสสะ วิมุตตะ

อักษรบาลี ๔๑ ตัวนั้น เฉพาะพยัญชนะ ๓๓ ตัว มีการออกเสียงที่แตกต่างกัน บางตัวออกเสียงอ่อน บางตัวออกเสียงแข็ง บางตัวออกเสียงก้องกังวาล บางตัวออกเสียงไม่ก้องกังวาล บางตัวออกเสียงทั้งอ่อนทั้งกังวาล เป็นต้น จำแนกได้ดังนี้

จำแนกพยัญชนะ ๓๓ ตัว โดยสัทธิตะ ธนิตะ วิมุตตะ

๑. สัทธิตะ พยัญชนะที่ออกเสียงอ่อน ได้แก่ พยัญชนะตัวที่ ๑ และ ๓ ของวรรคทั้ง ๕ คือ ก ค, จ ช, ฉ ฌ, ต ท, ป พ
๒. ธนิตะ พยัญชนะที่ออกเสียงแข็ง ได้แก่ พยัญชนะตัวที่ ๒ และ ๔ ของวรรคทั้ง ๕ คือ ข ฃ, ฉ ฌ, จ จ, ถ ฐ, ผ ฝ
๓. วิมุตตะ พยัญชนะที่ออกเสียงพ้นจากความเป็นสัทธิตะและธนิตะ ได้แก่ พยัญชนะตัวที่ ๕ ของวรรคทั้ง ๕ และพยัญชนะอวรรคทั้งหมด คือ ง ฌ จ น ม, ย ร ล ว ส ห พ อ

จำแนกพยัญชนะ ๓๓ ตัว โดยโฆสสะ อโฆสสะ วิมุตตะ

๑. โฆสสะ พยัญชนะที่ออกเสียงกังวาล ได้แก่ พยัญชนะตัวที่ ๓, ๔ และ ๕ ของวรรคทั้ง ๕ คือ ค ฃ ง, ช จ ฉ, ท ฐ ฌ, ท ฐ น, พ ฝ ม และพยัญชนะอวรรค ๖ ตัว คือ ย ร ล ว ห พ

๒. **อโฆสะ** พยัญชนะที่ออกเสียงไม่กังวาล ได้แก่ พยัญชนะตัวที่ ๑ และ ๒ ของวรรคทั้ง ๕ คือ ก ข, จ ฉ, ฎ ฐ, ต ถ, ป ผ และ พยัญชนะอวรรค ๑ ตัว คือ ส

๓. **วิมุตตะ** พยัญชนะที่ออกเสียงพ้นจากความเป็นโฆสะและอโฆสะ ได้แก่ อ (นิคหิต)

บทที่ ๔

การอ่าน การเขียน

การอ่าน อักษรบาฬี ๔๑ ตัวนั้น สระ ๘ ตัว อ่านออกเสียงเองได้เลยว่า อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ, ส่วนพยัญชนะ ๓๓ ตัว อ่านออกเสียงเองไม่ได้ ต้องอาศัยสระจึงอ่านออกเสียงได้ว่า ก กา กิ ก็ กุ กู เก โก เป็นต้น, เฉพาะ ิ (นิคหิต) นั้นอาศัยรัศสสระ อ อิ อุ ๓ ตัวเท่านั้น จึงอ่านออกเสียงได้ว่า อ อิ อุ, ถ้าพยัญชนะไม่มีสระจะมีจุดอยู่ข้างล่าง ให้อ่านเป็นสะกด กล้า หรือสะกดควบกล้า ตามหลักพยัญชนะสังโยคในบทที่ ๕ เช่น จกั (จักกั) ภิกขุ (ภิกขุ) พุหฺมา (พุระ-หฺมา) ตสฺมา (ตัสฺมา)

การเขียน ภาษาบาลีเป็นภาษาที่เข้าได้กับทุกภาษา ประเทศใดรับเอาภาษาบาลีไปก็จะใช้อักษรของตนเขียนแทน โดยให้ออกเสียงเหมือนหรือใกล้เคียงภาษาบาลีมากที่สุด แม้ประเทศไทยเราก็เช่นกัน เมื่อรับเอาภาษาบาลีมาก็ใช้อักษรไทยเขียนแทนอักษรบาลี จึงจำแนกการเขียนได้ดังนี้

สระเขียนได้ ๒ อย่าง คือ

๑. สระลอย สระล้วนๆ ที่ยังไม่มีพยัญชนะประกอบ
คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ
๒. สระจม สระที่ใช้ประกอบกับพยัญชนะ
คือ - -า -ิ -ี -ุ -ู -เ -โ

พยัญชนะเขียนได้ ๒ อย่าง คือ

๑. พยัญชนะล้วนๆ ที่ยังไม่ได้ประกอบกับสระ ให้เติมจุด (-)
ข้างล่าง เขียนดังนี้ ก ข ค ฆ ง เป็นต้น
๒. พยัญชนะที่ประกอบกับสระ เขียนดังนี้ ก กา กิ กี กุ ภู
เก โก เป็นต้น

บทที่ ๕

สัณฺญายะ พยัญชนะสังโยคหรือซ้อน

พยัญชนะสังโยค เรียกอีกนัยหนึ่งว่า ตัวสะกด กล้ำ และสะกดควบกล้ำ หมายถึง พยัญชนะ ๒ หรือ ๓ ตัว ซ้อนกันโดยไม่มีสระคั่นระหว่างกลาง มีวิเคราะห์ว่า “**สยฺชชตฺติ สยฺโยโค พยัญชนะ**ที่ถูกประกอบเข้ากัน ชื่อว่าสัณฺญายะ” เช่น กุก กุข จจ จฉ จขย นทุร (จกุก ภิกุข ปจจโย มจฉา สงขยา อินทุริย)

มีหลักการซ้อนดังนี้

พยัญชนะตัวที่ ๑ ในวรรคทั้ง ๕ ซ้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๑, ๒ ในวรรคของตน (๑ ซ้อน ๑ ซ้อน ๒)

พยัญชนะตัวที่ ๓ ในวรรคทั้ง ๕ ซ้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๓, ๔ ในวรรคของตน (๓ ซ้อน ๓ ซ้อน ๔)

พยัญชนะตัวที่ ๕ ในวรรคทั้ง ๕ เว้น ง ซ้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕ ในวรรคของตน (๕ ซ้อน ๑, ๒, ๓, ๔, ๕ เว้น ง)

ส่วนพยัญชนะอวรรคนั้น ซ้อนตัวเองและตัวอื่นได้มี ๔ ตัว คือ ย ล ว ส ที่เหลือซ้อนกับตัวอื่นได้ทั่วไป เช่น **อโยโย มลฺโล นิพพานํ** (นิรวานํ) **อสุส มยฺหํ กลฺยาณํ ชิวหา อสุมิ**

บทที่ ๖

สนธิ การต่ออักษรของบท

สนธิ คือการต่ออักษรของศัพท์ให้เนื่องกัน เพื่อย่ออักษรให้น้อยลง เป็นประโยชน์ต่อการแต่งฉันทลักษณ์ และทำคำพูดให้สละสลวย มีวิเคราะห์ว่า “ทวิชนํ ปทานํ อนฺตรํ อทสเสตฺวา สมฺมา อธิยตีติ สนธิ บทที่ท่านทำให้ไม่เห็นช่องว่างระหว่างบททั้ง ๒ แล้วต่อเข้ากันอย่างดี ชื่อว่าสนธิ”

สนธิ ๒

การนำศัพท์มาต่อกัน มี ๒ อย่าง คือ

๑. ต่อศัพท์ที่มีวิภัตติกับศัพท์ที่มีวิภัตติ

เช่น จตฺตารอ อิม ต่อเป็น จตฺตารอเม

เทว อิม ต่อเป็น เทวเม

๒. ต่อในศัพท์สมาส

เช่น นิล อฺปฺปลํ ต่อเป็น นิลฺปฺปลํ

โสต อานฺโน ต่อเป็น โสตาปฺโน

อักษรสนธิ ๓

อักษรของศัพท์ที่นำมาต่อกันมี ๓ อย่าง คือ

๑. **สรสนธิ** การต่อระหว่างสระกับสระ

๒. **พยัญชนสนธิ** การต่อระหว่างพยัญชนะกับสระหรือพยัญชนะ

๓. **นิคคหิตสนธิ** การต่อระหว่างนิคคหิตกับสระหรือพยัญชนะ

สนธิวิธาน ๘

โลปาเทโส จ อาคม วิกาโร ปกติปิ จ
 ทิมะ รสโส สญโยโคติ สนธิเกทา ปกาสิตา.

สนธิวิธาน คือ วิธีการทำสนธิมี ๘ คือ (โล อา อา วิ ป ทิ ร ส)

๑. โลปะ	ลบอักษร
๒. อาเทสะ	อาเทศ หรือแปลงอักษร
๓. อาคมะ	ลงอาคม หรือลงอักษรใหม่
๔. วิกาโร	การvikar หรือวิปริต หรือทำให้ต่างจาก
อักษรเดิม
๕. ปกติ	ปรกติอักษรไว้ ไม่เปลี่ยนแปลง
๖. ทิมะ	ทำสระเสียงสั้นให้ยาว
๗. รัสสะ	ทำสระเสียงยาวให้สั้น
๘. สญโยคะ	ซ้อนพยัญชนะ (ตามหลักสญโยคะ)

๑. สรสนธิ

สรสนธิ มีวิธีการต่อ ๗ อย่าง คือ โลปะ อาเทสะ อาคมะ วิกาโร
 ปกติ ทิมะ รัสสะ

โลปะ ลบสระ มี ๒ วิธี คือ

๑. ลบสระหน้า เช่น ยสฺส อินฺทฺริยานิ เป็น ยสฺสินฺทฺริยานิ
 มาตุ อุปฺภูจฺานํ เป็น มาตุปฺภูจฺานํ
 ปญฺญา อินฺทฺริยํ เป็น ปญฺณินฺทฺริยํ

๒. ลบสระหลัง	เช่น	อติ อปิ โส	เป็น	อติปิ โส
		จกขุ อินฺทริยํ	เป็น	จกขุนฺทริยํ
		จตุตฺตารอ อิม	เป็น	จตุตฺตารอเม
		ภควา อติ	เป็น	ภควาติ

อาทศะ แปลงสระ มี ๒ วิธี คือ

๑. อาทศสระหน้า คือเพราะสระข้างหลัง อาทศ อี เอ เป็น ย, อุ โอ เป็น ว

เช่น	วุตฺติ อสฺส	เป็น	วุตฺยสฺส	(อี เป็น ย)
	เต อสฺส	เป็น	ตฺยสฺส	(เอ เป็น ย)
	พหุ อาพาโธ	เป็น	พหฺวพาโธ	(อุ เป็น ว)
	อถ โข อสฺส	เป็น	อถ ขฺวสฺส	(โอ เป็น ว)

๒. อาทศสระหลัง คืออาทศ เอ ของ เอว ศัพท์ที่อยู่หลัง ยถา ตถา เป็น ริ บ้าง แล้วทำรัสสระหน้า

เช่น	ยถา เอว	เป็น	ยถริว
	ตถา เอว	เป็น	ตถริว

อาคมะ ลงสระใหม่ มี ๒ วิธี คือ

๑. ลงสระ อ คือเพราะพยัญชนะข้างหลัง ให้ลบสระ โอ ข้างหน้า แล้ว ลงสระ อ ใหม่บ้าง

เช่น	โส สิลวา	เป็น	ส สิลวา
	เอโส ฐมฺโม	เป็น	เอส ฐมฺโม

๒. ลงสระ โอ คือเพราะพยัญชนะข้างหลัง ให้ลบสระ อ ข้างหน้า แล้วลงสระ โอ ใหม่บ้าง

เช่น **ปร สต์** เป็น **ปโรสต์**
ปร สหสฺ เป็น **ปโรสหสฺ**

วิการะ ทำให้ต่างจากอักษรเดิม มี ๒ วิธี คือ

๑. วิการสระหน้า คือเมื่อลบสระหลังแล้ว วิการสระ อี ข้างหน้า เป็น เอ, อุ เป็น โอ

เช่น **มุ นิ อาลโย** เป็น **มุเนลโย**
สุ อดฺติ เป็น **โสตุติ**

๒. วิการสระหลัง คือเมื่อลบสระข้างหน้าแล้ว วิการสระ อี ข้างหลัง เป็น เอ, อุ เป็น โอ

เช่น **พนฺธฺส อิว** เป็น **พนฺธฺสเว**
ยถา อุทเก เป็น **ยโถทเก**

ปกติ ปรกติสระไว้ตามเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

เช่น **โก อิม** คงเป็น **โก อิม**

ทิมะ ทำสระเสียงสั้นให้ยาว มี ๒ วิธี คือ

๑. ทิมะสระหน้า คือเมื่อลบสระหลังแล้ว ทำทิมะสระหน้าบ้าง

เช่น **โลกฺส อิติ** เป็น **โลกฺสชาติ**

สาธ อติ เป็น สาธติ

๒. ทีฆะสระหลัง คือเมื่อลบสระหน้าแล้ว ทำทีฆะสระหลังบ้าง

เช่น พุท อนุสฺสติ เป็น พุทธานุสฺสติ
อติ อติ เป็น อติโต

รัสสะ ทำสระเสียงยาวให้สั้น

มีหลักดังนี้ ถ้ามีพยัญชนะหรือ เอว ศัพท์อยู่หลัง ให้รัสสะสระหน้าบ้าง

เช่น โภวาที นาม เป็น โภวาทีนาม
ยถา เอว เป็น ยถริว

๒. พยัญชนสนธิ

พยัญชนสนธิ มีวิธีการต่อ ๕ อย่าง คือ โลปะ อาทสะ อาคมะ ปกติ สัญญะคะ

โลปะ ลบพยัญชนะ คือ

เมื่อลบสระหลังจากนิคหิตแล้ว ถ้ามีพยัญชนะเหมือนกันซ้อนกัน ๒ ตัว ให้ลบ ๑ ตัว

เช่น เอว อสฺส เป็น เอวส
ปฺปฬ อสฺสา เป็น ปฺปฬสา

อาทิสะ อาเทศพยัญชนะ มี ๔ วิธี คือ

๑. เพราะสระข้างหลัง อาเทศ ตี เป็น จ แล้วซ้อน จ

เช่น	อิตี เหว	เป็น	อิจเหว
	อิตี อาทิ	เป็น	อิจจาทิ

อาเทศ อภิ เป็น อพภ

เช่น	อภิ อุกคจจติ	เป็น	อพภคจจติ
	อภิ ออกขาน	เป็น	อพภกขาน

อาเทศ อธิ เป็น อชฌ

เช่น	อธิ อคมา	เป็น	อชฌคมา
	อธิ โอกาโส	เป็น	อชฌโฌกาโส

๒. อาเทศ ฐ ของ อธิ ที่อยู่หลังจาก เอก เป็น ท

เช่น **เอก อธิ อห** เป็น **เอกมิตาห**

๓. เพราะสระหรือพยัญชนะข้างหลัง อาเทศพยัญชนะได้ไม่จำกัด

เช่น	สาธุ ทสสน	เป็น	สาหุ ทสสน (ธ เป็น ห)
	ทูกุต	เป็น	ทูกุกฏ (ต เป็น ฏ)
	ปนีต	เป็น	ปณิต (น เป็น ณ)

๔. เพราะพยัญชนะข้างหลัง อาเทศ อว เป็น โอ

เช่น	อวนทุธา	เป็น	โอวนทุธา
	อวกาโส	เป็น	โอกาโส

อาคมะ ลงพยัญชนะใหม่ ๙ ตัว คือ ค ฎ ฐ ม ฑ ฒ ฑ ฐ ฬ (หรือ ล)

ค	อาคม	เช่น	ปา เอว	เป็น	ปเคว
ฎ	อาคม	เช่น	ยถา อิทำ	เป็น	ยถยิทำ
ฐ	อาคม	เช่น	ติงคุลล์	เป็น	ติวงคุลล์
ม	อาคม	เช่น	ลหุ เอสฺสติ	เป็น	ลหุเมสฺสติ
ฑ	อาคม	เช่น	อุ อคฺโค	เป็น	อุทคฺโค
ฒ	อาคม	เช่น	อิโต आयติ	เป็น	อิโตนายติ
ฑ	อาคม	เช่น	ยสฺมา อิห	เป็น	ยสฺมาติห
ฐ	อาคม	เช่น	นิ อนุตฺรํ	เป็น	นิรनुตฺรํ
ฬ	อาคม	เช่น	ฉ อภิญญา	เป็น	ฉพภิญญา

ปกติ ปรกติพยัญชนะไว้ตามเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

เช่น สาธฺ คงเป็น สาธฺ

สัญญะจะ ช้อนพยัญชนะใหม่ มี ๒ วิธี คือ

๑. ช้อนพยัญชนะเหมือนกันตามหลักพยัญชนะสังโยค (บทที่ ๕)

เช่น	อิธ ปโมทติ	เป็น	อิธปฺปโมทติ
	อปมาโท	เป็น	อปฺปมาโท
	วิปยุตฺโต	เป็น	วิปฺปยุตฺโต

๒. ช้อนพยัญชนะต่างกันตามหลักพยัญชนะสังโยค (บทที่ ๕)

เช่น	ปมฺรติ	เป็น	ปคฺมฺรติ
	ปมฺมณานิ	เป็น	ปมฺมชฺณานิ
	ทฺฤกฺขิ	เป็น	ทฺพฺฤกฺขิ

๓. นิคคหิตสนธิ

นิคคหิตสนธิ มีวิธีการต่อ ๔ อย่าง คือ โลปะ อาเทสสะ อาคมะ ปกติ

โลปะ ลบนิคหิต

เพราะสระหรือพยัญชนะข้างหลัง ให้ลบนิคหิตข้างหน้าบ้าง

เช่น	ตาสฺ อหฺ	เป็น	ตาสาหฺ
	อริยสฺจฺจานํ ทสฺสนํ	เป็น	อริยสจฺจานํ ทสฺสนํ
	เอตฺ พุทฺธานํ สาสฺนํ	เป็น	เอตฺ พุทฺธาน สาสฺนํ

อาเทสสะ อาเทศนิคหิต มี ๕ อย่าง คือ

๑. เพราะพยัญชนะวรรคข้างหลัง อาเทศนิคหิตเป็นพยัญชนะที่สูดวรรคบ้าง

เช่น	เอวฺ โข	เป็น	เอวฺโข
	ตํ ชาตํ	เป็น	ตณฺชาตํ
	ตํ ฌานํ	เป็น	ตณฺฌานํ
	ตํ ตโนติ	เป็น	ตณฺตโนติ
	ตํ ผลํ	เป็น	ตมฺผลํ

๒. เพราะ เอ หรือ ห ข้างหลัง อาเทคนิคหิตเป็น ญ

เช่น **ต้ เอว** เป็น **ตญเณว**

ต้ หิ เป็น **ตญหิ**

๓. เพราะ ย ข้างหลัง อาเทคนิคหิตกับ ย เป็น ญ แล้วซ้อน ญ

เช่น **สโยโค** เป็น **สญโยโค**

สโยชนิ เป็น **สญโยชนิ**

๔. เพราะ ล ข้างหลัง อาเทคนิคหิตเป็น ลุ

เช่น **ปุลิงค์** เป็น **ปุลุลิงค์**

๕. เพราะสระข้างหลัง อาเทคนิคหิตเป็น มุ และ ฑ

เช่น **ต้ อหิ** เป็น **ตมหิ**

ยํ อนิจจํ เป็น **ยทนิจจํ**

อาคมะ ลงนิคหิตใหม่

เพราะสระหรือพยัญชนะข้างหลัง ลงนิคหิตอาคมได้บ้าง

เช่น **จกฺขุ อุกฺพาติ** เป็น **จกฺขุ อุกฺพาติ**

อวลโร เป็น **อวลโร**

ปกติ ปรกตินิคหิตไว้ตามเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

เช่น **ธम्मํ จเร** คงเป็น **ธम्मํ จเร**

บทที่ ๗

นาม บทที่น้อมไปสู่ความหมาย

นาม คือบทที่น้อมไปสู่ความหมาย ใช้เรียกชื่อคน สัตว์ วัตถุ สิ่งของ สถานที่ ต้นไม้ แม่น้ำ ภูเขา สภาวธรรม เป็นต้น วิเคราะห์ว่า “**อดีต นมิตติ นาม**” บทที่น้อมไปสู่ความหมาย ชื่อว่านาม, **อดีตนิ** **อดีต นามิตติ** **วา นาม** หรือบทที่น้อมความหมายมาไว้ในตน ชื่อว่านาม” แบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ สุตนาม คุณนาม และศัพท์นาม

สุตนาม

สุตนาม คือนามล้วนๆ เป็นชื่อของคน สัตว์ วัตถุสิ่งของ สถานที่ เป็นต้น แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง

๑. **สาธารณนาม** ชื่อทั่วไปไม่เจาะจงถึงคนใด สิ่งใด หรือสถานที่ใด

เช่น **มนุสฺโส** มนุษย์, **ธนํ** ทรัพย์, **นครํ** เมือง, **นที** แม่น้ำ

๒. **อสาธารณนาม** ชื่อเฉพาะเจาะจงไม่ทั่วไปแก่คน สิ่งของ หรือสถานที่อื่น

เช่น **สาริปฺตฺโต** พระสารีบุตร, **สุวรรณํ** ทองคำ, **สาวตฺถิ** เมืองสาวัตถี

คุณนาม

คุณนาม หรือ **วิเสสนาม** คือคำที่แสดงลักษณะพิเศษของ
 สุตชนามว่า ดี ชั่ว สูง ต่ำ ดำ ขาว ยาว สั้น ใหญ่ เล็ก เป็นต้น แบ่งออก
 เป็น ๓ ระดับ

๑. **คุณนามปกติ** คือคุณนามระดับธรรมดาไม่มีความพิเศษอะไร

เช่น **สุนทร** ดี งาม อร่อย
ปาโป บาป ชั่ว เลว ทรมาน

๒. **คุณนามวิเศษ** คือคุณนามระดับพิเศษขึ้นกว่าปกติ จะมี **ตร**
อีย อียิสฺสติก-ปัจจย หรือมี **อติ-อุปสัค** เป็นเครื่องหมายของคุณนามนั้น

เช่น **สุนทรตโร, อติสุนทร** ดียิ่ง งามยิ่ง อร่อยยิ่ง
ปาปตโร, อติปาโป บาปยิ่ง ชั่วยิ่ง เลวยิ่ง

๓. **คุณนามอติวิเศษ** คือคุณนามระดับพิเศษที่สุด จะมี **ตม**
อิฏฺฐ-ปัจจย หรือมี **อติวิย-ศัพท** เป็นเครื่องหมายของคุณนามนั้น

เช่น **สุนทรตโม, อติวิย สุนทร** ดี งาม อร่อยที่สุด
ปาปตโม, อติวิย ปาโป บาป ชั่ว เลวที่สุด

สัพพนาม

สัพพนาม คือคำที่ใช้แทนนามที่เป็นชื่อคน สัตว์ สิ่งของ สถานที่ เป็นต้น มีวิเคราะห์ศัพท์ว่า “**สพฺเพสํ อิติปิมนปฺสกาณํ นามานิ สพฺพนามานิ** คำนามที่ใช้แทน ของนามที่เป็นอิตถีลิงค์ ปุงลิงค์ และ นปุงสกลิงค์ ชื่อว่าสัพพนาม” มี ๒๗ ตัว คือ **สพฺพ กตฺร กตม อุกฺย อิตฺร อณฺณ อณฺณตฺร อณฺณตม ปุพฺพ ปร อปร ทกฺขิณ อุตฺตฺร อธฺร ย ต เอต อิม อมฺ กิ เอก อุก ทฺวิ ติ จตฺตฺตุมฺห อมฺห** แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ **ปฺริสสัพฺพนาม วิเสสนสัพฺพนาม และสังฺขยาสัพฺพนาม**

ปฺริสสัพฺพนาม

ปฺริสสัพฺพนาม คือสัพพนามที่เอ่ยถึงบุรุษในการสนทนา มี ๓ บุรุษ คือ

๑. **ปฺรหมฺบุรุษ** ใช้ **ต** สัพพนามแปลว่า เขา มัน เป็นต้น แทนชื่อคนหรือสิ่งที่เราเอ่ยถึง

เช่น **โส คามํ จจฺจติ** เขาไปบ้าน

๒. **มฺชณฺิมบุรุษ** ใช้ **ตฺมฺห** ศัพท์แปลว่า ท่าน เธอ คุณ เจ้า เป็นต้น แทนชื่อคนที่เราพูดด้วย

เช่น **ตฺมฺเห กุสฺสํ กโรถ** พวกท่านจงพากันทำกุศล

๓. **อุตฺตมบุรุษ** ใช้ **อมฺห** ศัพท์แปลว่า ข้าพเจ้า ผม ดิฉัน เรา เป็นต้น แทนชื่อเราเอง

เช่น **อหํ ปญฺจ สีลานิ สมาทิยามิ** ข้าพเจ้าสมาทานศีล ๕

วิเสสนศัพท์นาม

วิเสสนศัพท์นาม คือศัพท์นามที่ใช้แทนและขยายนามคล้ายคุณนาม มี ๒ อย่าง คือ

๑. **อนิยมวิเสสนศัพท์นาม** คือวิเสสนศัพท์นามที่บอกความไม่แน่นอน มี ๑๓ ศัพท์ คือ

สพฺพ ทั้งปวง, **กตฺร กตม** คนไหน **อะโรบัง**, **อุภย** ทั้งสอง, **อิตร** นอกจากนี้, **อญฺญ** อื่น, **อญฺญตฺร อญฺญตม** คนใดคนหนึ่ง, **ปร** อื่น, **อปฺร** อื่นอีก, **ย ไต**, **เอก** หนึ่ง พวกหนึ่ง, **กี ไหน** ไไร

๒. **นิยมวิเสสนศัพท์นาม** คือวิเสสนศัพท์นามที่บอกความแน่นอน มี ๘ ศัพท์ คือ

ปฺพ ช้างหน้า, **ทกฺขิณ** ด้านขวา, **อุตฺตร** ด้านซ้าย ด้านเหนือ, **อฺธ** ด้านล่าง ภายใต้, **ต** นั้น, **เอต** นั้น, **อิม** นี้, **อมุ** โน้น

สังขยาศัพท์นาม

สังขยาศัพท์นาม คือศัพท์นามที่ใช้นับจำนวนสุทธานาม มี ๕ ตัว คือ **เอก** หนึ่ง, **อุก** ทั้งสอง, **ทฺวิ** สอง, **ติ** สาม, **จตุ** สี่

สุทธานาม คุณนาม และศัพท์นาม ทั้ง ๓ นี้ ต้องประกอบด้วยลิงค์ วจนะ และวิภัตติ จึงสามารถนำไปประกอบในประโยคต่างๆ ได้ เช่น **มนุสฺโส, สาริปฺตฺโต, สุนฺทโร, โส, ตฺวํ, อหํ, สพฺโพ, โย** เป็นต้น ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดเรื่องลิงค์ การันต์ วจนะ และวิภัตติ ต่อไป

บทที่ ๘

ลิงค์ การันต์ วจนะ วิภัติ

ลิงค์ การันต์ วจนะ และวิภัติ ทั้ง ๔ นี้ ประกอบรวมอยู่ใน
สุทธานาม คุณนาม และสัพพนาม

ลิงค์

ลิงค์ คือเพศของนาม มีวิเคราะห์ว่า “ลิงคฺติ อิตฺถิ ปุริโสติ
วิภาคฺ คจฺจติ เอเตนาติ ลิงฺคฺ” เพศที่ใช้จำแนกนามว่าเป็นหญิงหรือ
ชาย ชื่อว่าลิงค์” มี ๓ อย่าง คือ **ปุงลิงค์** เพศชาย, **อิตถิลิงค์**
เพศหญิง, **นปุงสกลิงค์** ไม่ใช่เพศชายเพศหญิง หรือไม่มีเพศ

ลิงค์ ๒ พวก คือ

- ลิงค์โดยกำเนิด** คือนามศัพท์ที่มีเพศตามกำเนิดของตัวจริง
เช่น **ปุริโส** ชาย เป็นปุงลิงค์
อิตฺถิ หญิง เป็นอิตถิลิงค์
จิตฺตํ จิต เป็นนปุงสกลิงค์
- ลิงค์โดยสมมุติ** คือนามศัพท์ที่มีเพศตามสมมุติขึ้น ไม่ตรง
ตามตัวจริง
เช่น **ทาโร** ภรรยา เป็นปุงลิงค์
ปจฺวี แผ่นดิน เป็นอิตถิลิงค์

จำแนกนาม ๓ โดยลिंगค์

๑. **สุทธานาม** บางศัพท์เป็นปุงลึงค์ อิตถीलึงค์ หรือนปุงสกลึงค์
อย่างเดียว

เช่น	ปุริโส	ชาย	เป็นปุงลึงค์อย่างเดียว
	อิตถี	หญิง	เป็นอิตถीलึงค์อย่างเดียว
	จิตต์	จิต	เป็นนปุงสกลึงค์อย่างเดียว

๒. **สุทธานาม** บางศัพท์เป็นได้ ๒ ลึงค์

เช่น	ราชา	พระราช	เป็นปุงลึงค์
	ราชินี	พระราชินี	เป็นอิตถीलึงค์
	โพธิ	โพธิกุมาร	เป็นปุงลึงค์
	โพธิ	โพธิญาณ	เป็นอิตถीलึงค์
	ทิวโส	ทิวส์ วัน	เป็นปุงลึงค์และนปุงสกลึงค์

๓. **คุณนามและศัพท์นาม** เป็นได้ทั้ง ๓ ลึงค์ เพราะต้องเปลี่ยน
ลึงค์ไปตามสุทธานามที่ตนขยายและใช้แทน

เช่น	กल्याณ	ปุริโส	ชายดี	เป็นปุงลึงค์
	กल्याณี	อิตถี	หญิงดี	เป็นอิตถीलึงค์
	กल्याณ	จิตต์	จิตดี	เป็นนปุงสกลึงค์
	โส	ปุริโส	ชายคนนั้น	เป็นปุงลึงค์
	สา	อิตถี	หญิงคนนั้น	เป็นอิตถीलึงค์
	त्	จิตต์	จิตดวงนั้น	เป็นนปุงสกลึงค์

การันต์

การันต์ คืออักษรสุดท้ายของลิงค์ วิเคราะห์ว่า “การานันต์ อนุต์ การันต์ อักษรสุดท้าย ชื่อว่าการันตะ” มี ๗ คือ อ อา อิ อี อุ ฤ โ

จำแนกลิงค์ ๓ โดยการันต์ ๗

๑. **ปุงลิงค์** มีการันต์ ๗ คือ **อ อา อิ อี อุ ฤ โ**

เช่น	ปรีช	ชาย	เป็นอกการันต์
	สา	สุนัข	เป็นอาการันต์
	อคติ	ไฟ	เป็นอิการันต์
	ทณฺฑี	ผู้มีไม้เท้า	เป็นอีการันต์
	ภิกขุ	ภิกษุ	เป็นอุการันต์
	อภิกู	ผู้เป็นใหญ่	เป็นฤการันต์
	โค	วัว	เป็นโการันต์

๒. **อิตถीलิงค์** มีการันต์ ๕ คือ **อา อิ อี อุ ฤ**

เช่น	กณฺฐา	สาวน้อย	เป็นอาการันต์
	รตฺติ	กลางคืน	เป็นอิการันต์
	อิตถี	หญิง	เป็นอีการันต์
	ยาคุ	ข้าวยาคู	เป็นอุการันต์
	ชมพฺพ	ต้นหว้า	เป็นฤการันต์

๓. **นปุงสกลิงค์** มีการันต์ ๗ คือ **อ อา อิ อี อุ ฤ โ**

เช่น	จิตฺต	จิต	เป็นอกการันต์
------	-------	-----	---------------

อสุสททา	ไม่มีศรัทธา	เป็นอาการันต์
อฏฺฐิ	กระตูก	เป็นอิการันต์
สุขการี	ทำให้มีสุข	เป็นอิการันต์
อายุ	อายุ	เป็นอุการันต์
โคตรภู	ข้ามโคตร	เป็นอุการันต์
จิตฺตโค	วัวต่าง	เป็นโอการันต์

วจนะหรือพจน์

วจนะหรือพจน์ คือคำที่บอกจำนวนของนามให้รู้ว่ามีน้อยหรือมาก วิเคราะห์ว่า “เอกตฺ ฺวา พหุตฺ ฺวาติ ฺวติ ฺเวเตนาคิ ฺวณํ” คำที่ใช้บอกจำนวนว่าหนึ่ง หรือมากกว่าหนึ่ง ชื่อว่าวจนะ” มี ๒ คือ

๑. **เอกวจนะหรือเอกพจน์** คำบอกจำนวนของนามว่ามีหนึ่ง

เช่น	ปุริโส	ชายหนึ่งคน
	อิติ	หญิงหนึ่งคน
	จิตฺตํ	จิตหนึ่งดวง

๒. **พหุวจนะหรือพหูพจน์** คำบอกจำนวนของนามว่ามีมาก

เช่น	ปุริสา	ชายหลายคน (หญิงทั้งหลาย)
	อิติโย	หญิงหลายคน (หญิงทั้งหลาย)
	จิตฺตานิ	จิตหลายคนดวง (หญิงทั้งหลาย)

วจนะทั้ง ๒ นี้ อยู่ที่วิภตติ มีวิภตติเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าเป็นเอกวจนะหรือพหุวจนะ

วิภัติ

วิภัติ คือศัพท์สำหรับประกอบหลังคำนาม จำแนกคำนามให้มีรูปและอรรถต่างกัน เพื่อให้มีเนื้อความสัมพันธ์กับบทอื่นในประโยคได้ วิเคราะห์ว่า “**กมฺมาทิวเสน เอกตฺตาทิวเสน จ ลิงฺคตฺถํ วิภชฺชตีติ วิภตฺติโย**” ศัพท์ที่จำแนกอรรถของลิงค์ โดยกรรมและเอกพจน์เป็นต้น ชื่อว่าวิภัติ” มี ๑๔ ตัว เป็นเอกพจน์ ๗ พหูพจน์ ๗ ดังนี้

นามวิภัติ ๑๔ ตัว พร้อมคำแปล

ลำดับ	เอก.	พหู.	คำแปล
ปฐมา (ที่ ๑)	ลฺ	โย	อันว่า (หรือไม่แปลวิภัติ)
อาลปนะ	ลฺ	โย	แน่ ดูก่อน ข้าแต่ นี้ (หรือไม่แปลวิภัติ)
ทุตฺติยา (ที่ ๒)	อํ	โย	ซึ่ง ถู ยัง ลิ่น ตลอด กะ เฉพาะ
ตตฺติยา (ที่ ๓)	นา	หิ	ด้วย โดย อัน ตาม เพราะ มี ด้วยทั้ง
จตฺตติ (ที่ ๔)	ส	นํ	แก่ เพื่อ ต่อ สำหรับ
ปัญจมี (ที่ ๕)	สฺมา	หิ	แต่ จาก กว่า เหตุ เพราะ
ฉฺฉฐี (ที่ ๖)	ส	นํ	แห่ง ของ เมื่อ
สทฺตมี (ที่ ๗)	สฺมิ	สุ	ใน ไกล ที่ ครั้นเมื่อ ในเพราะ เหนือ บน

นามวิภัติเหล่านี้มีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่ง ควรจำให้ขึ้นใจ, ปฐมากับอาลปนะ ใช้วิภัติตัวเดียวกัน, วิภัติฝ่ายพหูพจน์ เพิ่มคำว่า “ทั้งหลาย” ในคำแปลด้วย

บทที่ ๙

สัทพทมาลา

สัทพทมาลา คือวิธีรวมการจำแนกนามศัพท์ด้วยวิภัติ
๑๔ ตัว (ถ้านับอาลปะด้วยเป็น ๑๖ ตัว) มาไว้เพื่อให้เห็นรูปศัพท์
และเนื้อความที่แตกต่างกัน มีเป็นประโยชน์ต่อการสัมพันธ์เนื้อความ
เข้ากับศัพท์อื่น โดยจะจำแนกไปตามลำดับลิงค์และการันต์ นามศัพท์
ที่เป็นลิงค์และการันต์เดียวกัน มีการจำแนกเป็นแบบเดียวกัน ซึ่งจะ
ง่ายต่อการกำหนดรู้

ศัพท์ที่สามารถนำมาจำแนกด้วยนามวิภัติได้นั้น มี ๗ ประเภท
คือ สุทธานาม คุณนาม สัพพนาม สังขยานาม สมาสนาม ตัทธิตนาม
และกิตกนาม

ส่วนศัพท์จำพวกอุปสรรคและนิบาต แม้จะประกอบบรรดของ
วิภัติได้ก็ประกอบได้เฉพาะบางบรรด จึงจะไม่นำมาจำแนกให้เห็น
เป็นตัวอย่าง เมื่อเรียนไปถึงอุปสรรคและนิบาต ในบทที่ ๑๑ ก็
สามารถเข้าใจได้โดยไม่ยาก

ต่อไปจะยกตัวอย่างการจำแนกนามศัพท์ทั้ง ๗ ประเภท โดย
วิภัติไป ตามลำดับลิงค์และการันต์

ปุงลึงค์

(๑) ปุงลึงค์ อकारันต์ ปุริสสัททพทมาลา (บุรุษ, ชาย)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	ปุริโส	ปุริสา
อาลปนะ	ปุริส ปุริสา	ปุริสา
ทุติยา	ปุริส	ปุริเส
ตติยา	ปุริเสน	ปุริเสหิ ปุริเสภิ
จตุตถิ	ปุริสสฺส (ปุริสสาย ปุริสตุถิ) ^๑	ปุริसानิ
ปัญจมี	ปุริสา ปุริสมุหา ปุริสสุมา	ปุริเสหิ ปุริเสภิ
ฉกฺฉิ	ปุริสสฺส	ปุริसानิ
สัดตมี	ปุริเส ปุริสมุหิ ปุริสสุมิ	ปุริเสสุ

ศัพท์จำแนกตาม

พุทธ	พระพุทธเจ้า	ธมฺม	พระธรรม
สํข (สงฆ)	พระสงฆ์	โลก	โลก
อาจารย์	อาจารย์	มนุสฺส	มนุษย์
นร	คน	สกุณ	นก
ทารก	เด็กชาย	รุกฺข	ต้นไม้

^๑ รูปร่าง ปุริสสาย ปุริสตุถิ มีใช้ในอรรถ ตุ่ บัจจย แปลว่า “เพื่อ” เท่านั้น

ปมาท	ความประมาท	จาค	การสละ
โลก	ความโลก	โทส	ความโกรธ
โมห	ความหลง	คาม	หมู่บ้าน เป็นต้น

(๒) ปุ่ลลิ่งค์ อการันต์ มนลัทธิทปทมาลา (ใจ)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	มโน	มณา
อาลปนะ	มน มณา	มณา
ทุติยา	มนั	มเน
ตติยา	มนสา มเนน	มเนหิ มเนภิ
จตุตถิ	มนโส มนสุส	มนานั
ปัญจมี	มณา มนมหา มนสฺมา	มเนหิ มเนภิ
ฉฎฐิ	มนโส มนสุส	มนานั
สัตตมี	มนสิ มเน มนมฺหิ มนสฺมึ	มเนสุ

ศัพท์จำแนกตาม

มโน วโจ วโย เตโช ตโป เจโต ตโม ยโส

อโย ปโย สิโร จนฺโท สโร อุโร รโห อโห.

ใจ วาจา วย เตช ตบะ ใจ ความมีด ยศ

เหล็ก น้ำนม ศีรษะ ฉันท สระน้ำ ออก ที่ลับ วัน

(๓) ปุลงสิงค์ อकारันต์ คจจนตสัททพทมาลา (ผู้ไปอยู่)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	คจจํ คจจนโต	คจจนโต คจจนตา
อาลปนะ	คจจํ คจจ คจจา	คจจนโต คจจนตา
ทุตिया	คจจนตํ	คจจนเต
ตุตिया	คจจตา คจจนเตน	คจจนเตหิ คจจนเตภิ
จตุตถी	คจจโต คจจนตสฺส	คจจตํ คจจนตานํ
ปัญจมี	คจจตา คจจนตา คจจนตมฺหา คจจนตสฺมา	คจจนเตหิ คจจนเตภิ
ฉฎฐी	คจจโต คจจนตสฺส	คจจตํ คจจนตานํ
สัตตมี	คจจติ คจจนเต คจจนตมฺหิ คจจนตสฺมี	คจจนเตสฺ

ศัพท์จำแนกตาม

คจจํ มหํ จรํ ติฏฺฐํ ททํ ภูณฺชํ สฺถํ ปจํ
 ชยํ ซีรํ วจํ มียํ สริํ กุพฺพํ ชปํ วชํ.

ผู้ไป ผู้ประเสริฐ ผู้เที่ยวไป ผู้ยืน ผู้ให้ ผู้บริโภค ผู้ฟัง ผู้หุง
 ผู้ชนะ ผู้ชรา ผู้กล่าว ผู้ตาย ผู้คิดถึง ผู้กระทำ ผู้สวด ผู้ไป

(๔) ปุลงลิงค์ อकारันต์ กวณุตสัททปทมาลา (ผู้เจริญ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมมา	ภवं	ภอนโต ภวนโต ภวนตา
อालปนะ	ภो ภนเต โภนต โภนตา	ภอนโต ภวนโต ภวนตา
ทุตिया	ภวนต	ภอนเต ภวนเต
ตุตिया	ภोตา ภวตา ภวนเตน	ภวนเตหิ ภวนเตภิ
จตุตถิ	ภोโต ภวโต ภวนตสฺส	ภวตํ ภวนตานํ
ปัญจมี	ภวตา ภวนตา ภวนตมฺหา ภวนตสฺมา	ภวนเตหิ ภวนเตภิ
ฉกฺฐี	ภोโต ภวโต ภวนตสฺส	ภวตํ ภวนตานํ
สัตตมี	ภวติ ภวนเต ภวนตมฺหิ ภวนตสฺมี	ภวนเตสุ

(๕) ปุลงลิงค์ อकारันต์ กทนต์สัททปทมาลา (ผู้เจริญ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมมา	กทนต์โต	กทนต์ตา
อालปนะ	กนเต กทนต์ต กทนต์เต กทนต์ กทนต์ตา	กนเต กทนต์ตา กทนต์ตา

ที่เหลือจำแนกเหมือน ปุริส ศัพท์

(๖) ปุลงิงค์ อการันต์ สนตสัททพทมาลา (สัดบุรุษ)

วิภัติติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	สํ สนุโต	สนุโต สนุตา
อालปนะ	สํ ส สา	สนุโต สนุตา
ทุตिया	สนุตํ	สนุเต
ตตिया	สตา สนุเตน	สนุเตหิ สพุภิ
จตุตถิ	สโต สนุตสฺส	สโต สนุตานํ
ปัญจมี	สตา สนุตา สนุตมฺหา สนุตสฺมา	สนุเตหิ สพุภิ
ฉฎฐิ	สโต สนุตสฺส	สโต สนุตานํ
สัตตมี	สตี สนุเต สนุตมฺหิ สนุตสฺมี	สนุเตสุ

(๗) ปุลงิงค์ อการันต์ ราชสัททพทมาลา (พระราช)

วิภัติติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	ราชา	ราชาโน
อालปนะ	ราช	ราชาโน
ทุตिया	ราชานํ ราชํ	ราชาโน
ตตिया	รณฺณา	ราชูหิ ราชูภิ ราชเอหิ ราชเอภิ
จตุตถิ	รณฺโถ ราชิโน	รณฺถํ ราชูนํ ราชานํ
ปัญจมี	รณฺณา	ราชูหิ ราชูภิ ราชเอหิ ราชเอภิ
ฉฎฐิ	รณฺโถ ราชิโน	รณฺถํ ราชูนํ ราชานํ
สัตตมี	รณฺเเว ราชินิ	ราชูสุ ราชเอสฺ

(๘) ปุ่ลึงค์ อการันต์ มหาราชาศัพท์ปทมาลา (พระมหाराชา)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	มหाराชา	มหाराชาโน
อาลปนะ	มหाराช	มหाराชาโน
ทุติยา	มหाराช	มหाराเช
ตติยา	มหाराเชน	มหाराเชหิ มหाराเชภิ
จตุตถิ	มหाराชสฺส	มหाराชาน
ปัญจมี	มหाराชา มหाराชมหา มหाराชสฺมา	มหाराเชหิ มหाराเชภิ
ฉฬฐิ	มหाराชสฺส	มหाराชาน
สัตตมี	มหाराเช มหाराชมฺหิ มหाराชสฺมี	มหाराเชสุ

ศัพท์จำแนกตาม

เทวราช	เทวราช, เทพเจ้า	นาคราช	พญานาค
มิกราช	พญาเนื้อ	หंसราช	พญาหงส์
สีหราช	ราชสีห์		

ศัพท์เหล่านี้สามารถจำแนกตาม ราช ศัพท์ได้ด้วย

(๘) ปุ่งลิ่งค์ อการันต์ อตฺตสัททปทมาลา (ตน)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุจจนะ
ปฐฺมา	อตฺตา	อตฺตานิ
อาลปนะ	อตฺต	อตฺตานิ
ทุติยา	อตฺตานํ อตฺตํ	อตฺตานิ
ตติยา	อตฺตนา อตฺเตน	อตฺตเนหิ อตฺตเนภิ
จตุตถิ	อตฺตโน	อตฺตानํ
ปัญจมิ	อตฺตนา	อตฺตเนหิ อตฺตเนภิ
ฉัฐฐิ	อตฺตโน	อตฺตानํ
สัฏฐมิ	อตฺตนิ	อตฺเตสุ

อตฺตคัพทที่ใช้ในรูปเอกวจนะเป็นส่วนมากบางที่ทํานั้ใช้เอกวจนะควบบัน ๒ ตัวเป็นพหุจจนะ เช่น อตฺตโน อตฺตโน ของตณฺเฑ เป็นตัน

(๑๐) ปุ่งลิ่งค์ อการันต์ พุทธสัททปทมาลา (พทธ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุจจนะ
ปฐฺมา	พุทฺธมา	พุทฺธมานิ
อาลปนะ	พุทฺธเม	พุทฺธมานิ
ทุติยา	พุทฺธมานํ	พุทฺธมานิ

ตติยา	พฺรหฺมณา	พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ
จตุตถี	พฺรหฺมโน	พฺรหฺมานํ
ปัญจมี	พฺรหฺมณา	พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ
ฉัฏฐี	พฺรหฺมโน	พฺรหฺมานํ
สัตตมี	พฺรหฺมณี	พฺรหฺเมสุ

ปฺลฺงฺคฺ อากา­ร­ัน­ต์ สา­สฺส­ท­พ­ท­มา­ลา (สฺนฺข)

วิ­ภัก­ติ	เอ­ก­ว­จ­นะ	พ­หุ­ว­จ­นะ
ป­ฐม­า	สา	สา
อา­ล­ป­น­ะ	สฺ สา	สา
ท­ุ­ติ­ยา	สํ	เส
ต­ติ­ยา	เสน	สา­หิ สา­ภิ
จ­ตุ­ต­ถี	ส­สฺสฺ ส­าย	ส­านํ
ป­ญ­จ­มี	เสน	สา­หิ สา­ภิ
ฉ­ั­ฏ­ฐี	ส­สฺส	ส­านํ
ส­ต­ต­มี	เส ส­ม­หิ ส­สฺมี	ส­าสฺ

ศัพท์จำแนกตาม

ป­จ­จ­ก­ข­ธ­ม­มา ผู้­มี­ธ­ร­ม­ป­ระ­จ­กั­นฺ์ ค­ณ­ที่­ว­ธ­น­วา ผู้­มี­ธ­นุ­มี­ช­อ­ม­าก

ปุงลิงค์ อิการันต์ อคฺคิสัททพทมาลา (ไฟ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	อคฺคินิ อคฺคิ	อคฺคิ อคฺคโย
อาลปนะ	อคฺคิ	อคฺคิ อคฺคโย
ทุตिया	อคฺคิ	อคฺคิ อคฺคโย
ตติยา	อคฺคินา	อคฺคิหิ อคฺคิภิ อคฺคิหิ อคฺคิภิ
จตุตถิ	อคฺคิโน อคฺคิสฺส	อคฺคินํ อคฺคินํ
ปัญจมี	อคฺคินา อคฺคิมฺหา อคฺคิสฺมา	อคฺคิหิ อคฺคิภิ อคฺคิหิ อคฺคิภิ
ฉัฏฐิ	อคฺคิโน อคฺคิสฺส	อคฺคินํ อคฺคินํ
สัตตมี	อคฺคิมฺหิ อคฺคิสฺมี	อคฺคิสฺ อคฺคิสฺ

ศัพท์จำแนกตาม

มฺนิ	พระมฺนิ	อสิ	ฤๅษี
มณิ	แก้วมณี	นิธิ	ชุมทรัพย์
สมาธิ	สมาธิ	คิริ	ภูเขา
กวิ	นักกวี	สารถิ	คนขับรถ
อญฺชลิ	พนมมือ	อหิ	งู
อริ	ข้าศึก	วิธิ	วิธีการ
ปติ	ผู้ปกครอง	อธิปติ	ผู้เป็นใหญ่
คหปติ	คฤหบดี, เจ้าของเรือน	อสิ	ดาบ

ปุงลิงค์ อีการันต์ ทณฺทิสัททพทมาลา (ผู้มีไม้เท้า)

วิภตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	ทณฺทิส	ทณฺทิส ทณฺทิสโน
อาลปนะ	ทณฺทิส	ทณฺทิส ทณฺทิสโน
ทุติยา	ทณฺทิสินิ ทณฺทิส	ทณฺทิส ทณฺทิสโน
ตติยา	ทณฺทิสินา	ทณฺทิสินิ ทณฺทิสินิ
จตุตถิ	ทณฺทิสินโน ทณฺทิสิส	ทณฺทิสินิ
ปัญจมี	ทณฺทิสินา ทณฺทิสิมหา ทณฺทิสิสมา	ทณฺทิสินิ ทณฺทิสินิ
ฉกฺฉิ	ทณฺทิสินโน ทณฺทิสิส	ทณฺทิสินิ
สัตตมี	ทณฺทิสินิ ทณฺทิสิมินิ ทณฺทิสิมิ	ทณฺทิสิส

ศัพท์จำแนกตาม

เมธาวิ	ผู้มีปัญญา	ธมฺม	ผู้มีธรรม
หตฺถิ	ข้าง, หัตถิ, ผู้มีงวง	โยคี	ผู้มีสมาธิ
ถาณิ	ผู้มีญาณ	จกฺก	ผู้มีจักร
ปกฺขิ	นก, ปักษิ, ผู้มีปีก	ทกฺขิ	ผู้มีทุกข
ทาสิ	ผู้มีเขี้ยว	รณฺธิ	ผู้มีแว่นแคว้น
ฉตฺติ	ผู้มีร่วม	มาลี	ผู้มีดอกไม้
ภาคิ	ผู้มีส่วน	โกคี	ผู้มีทรัพย์
สามี	สามี, เจ้าของ	สสี	ดวงจันทร์
สุขิ	ผู้มีความสุข	ธมฺมจาริ	ผู้ประพฤติธรรม

(๑) ปุ่ลึงค์ อูการันต์ ภิกขุสัททพทมาลา (ภิกษุ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	ภิกขุ	ภิกขุ ภิกขโว
อาลปะนะ	ภิกขุ	ภิกขุ ภิกขเว ภิกขโว
ทุตติยา	ภิกขุ	ภิกขุ ภิกขโว
ตติยา	ภิกขุณา	ภิกขุหิ ภิกขุภิ ภิกขุหิ ภิกขุภิ
จตุตถิ	ภิกขุโน ภิกขุสุส	ภิกขุโน ภิกขุโน
ปัฏจมี	ภิกขุณา ภิกขุมาหา ภิกขุสุมา	ภิกขุหิ ภิกขุภิ ภิกขุหิ ภิกขุภิ
ฉัฎฐิ	ภิกขุโน ภิกขุสุส	ภิกขุโน ภิกขุโน
สัตตมี	ภิกขุมาหิ ภิกขุสุมี	ภิกขุสุ ภิกขุสุ

ศัพท์จำแนกตาม

ครุ	ครุ	เหตุ	เหตุ
ชนดฺ	สัตว์	เสตุ	สะพาน
เกตุ	เกตุ, ยอด	ราหู	ราหู
ภานุ	ดวงอาทิตย์, รัศมี	เวฬุ	ไม้ไผ่
มจฺจ	ความตาย	พนฺธุ	เครื่องญาติ
เนรุ, เมรุ	ภูเขาพระสุเมรุ	อุจฺจ	อ้อย
สินฺธุ	แม่น้ำสินธุ	สตุตฺ	ศัตรู
การุ	นายช่าง	รุรุ	กวางรุรุ
ปงฺค	คนเปลี่ย	ปฏ	คนฉลาด

(๒) ปุ่ลลิ่งค์ อุการันต์ สดฤสัททพทมาลา (พระศาสดา)

วิภัติติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	สดฤธา	สดฤธาโร
อาลปนะ	สดฤ สดฤธา	สดฤธาโร
ทุติยา	สดฤถาริ	สดฤธาเร สดฤธาโร
ตติยา	สดฤถารา สดฤถุณา	สดฤธาเรหิ สดฤธาเรภิ
จตุตถิ	สดฤ สดฤโน	สดฤถารานิ สดฤถานิ
ปัญจมี	สดฤถารา	สดฤธาเรหิ สดฤธาเรภิ
ฉกัฏฐิ	สดฤ สดฤโน	สดฤถารานิ สดฤถานิ
สัตตมี	สดฤถริ	สดฤธาเรสุ

ศัพท์จำแนกตาม

กตตุ	ผู้กระทำ	โสตุ	ผู้ฟัง, ผู้เรียน
เนตตุ	ผู้นำไป	ณตตุ	ผู้รู้
ทาดตุ	ผู้ให้	ธาดตุ	ผู้ทรงไว้
นตตุ	หลาน	เกตตุ	ผู้ทำลาย
เจตตุ	ผู้ตัด	วตตุ	ผู้กล่าว
ภตตุ	ผู้เลี้ยง, สามี	เขตตุ	ผู้ชนะ
โพทตุ	ผู้รู้	วิณณาเปตตุ	ผู้ให้รู้
กาเรตตุ	ผู้ให้ทำ	สาเวตตุ	ผู้ให้ฟัง, ผู้ประกาศ

(๓) ปุ่่งลิ่งค์ อุการันต์ ปิตุสัททพทมาลา (ปิตา)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	ปิตา	ปิตโร
ฮาลปนะ	ปิต ปิตา	ปิตโร
ทุตียา	ปิตรํ	ปิตโร
ตตียา	ปิตรา ปิตฺนา	ปิตเรหิ ปิตเรภิ ปิตฺหิ ปิตฺภิ ปิตฺหิ ปิตฺภิ
จตุตถิ	ปิตฺ ปิตฺโน ปิตฺสฺส	ปิตฺรานํ ปิตานํ ปิตฺนํ ปิตฺนํ
ปัญจมี	ปิตรา	ปิตเรหิ ปิตเรภิ ปิตฺหิ ปิตฺภิ ปิตฺหิ ปิตฺภิ
ฉัฏฐิ	ปิตฺ ปิตฺโน ปิตฺสฺส	ปิตฺรานํ ปิตานํ ปิตฺนํ ปิตฺนํ
สัตตมี	ปิตริ	ปิตเรสุ ปิตฺสุ ปิตฺสุ

ศัพท์จำแนกตาม

ภาค ฟัน้องชาย

(๔) ปุ่่งลิ่งค์ อุการันต์ คุณวณฺตุสัททพทมาลา (ผู้มีคุณ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	คุณวา	คุณวณฺโต คุณวณฺตา
ฮาลปนะ	คุณวํ คุณว คุณวา	คุณวณฺโต คุณวณฺตา
ทุตียา	คุณวณฺตํ	คุณวณฺเต
ตตียา	คุณวตา คุณวณฺเตน	คุณวณฺเตหิ คุณวณฺเตภิ

จตุตถี	คุณวโต คุณวตสฺส	คุณวตํ คุณวตานํ
ปัญจมี	คุณวตา คุณวตธา คุณวตมฺหา คุณวตสฺมา	คุณวตเทหิ คุณวตเดภิ
ฉกฺขี	คุณวโต คุณวตสฺส	คุณวตํ คุณวตานํ
สัตตมี	คุณวติ คุณวตเต คุณวตมฺหิ คุณวตสฺมี	คุณวตเตสุ

ศัพท์จำแนกตาม

คุณวตฺ	ผู้มีคณะ	กุลวตฺ	ผู้มีตระกูลดี
ผลวตฺ	ต้นไม้มีผล	ยสวตฺ	ผู้มียศ
ธนวตฺ	ผู้มีทรัพย์	สุตวตฺ	ผู้มีการศึกษา
ภควตฺ	พระพุทธเจ้า, ผู้มีโชค	หิมวตฺ	ภูเขาหิมาลัย
พลวตฺ	ผู้มีกำลัง	สีลวตฺ	ผู้มีศีล
ปญฺญวตฺ	ผู้มีปัญญา	สติมนตฺ	ผู้มีสติ
จิตฺมนตฺ	ผู้มีความมั่นคง	คติมนตฺ	ผู้มีปัญญา
มตฺมนตฺ	ผู้มีปัญญา	มุตฺมนตฺ	ผู้มีปัญญา
มุตฺตฺมนตฺ	ผู้มีความหลุดพ้น	ชุตฺมนตฺ	ผู้มีรัศมี
สิริมนตฺ	ผู้มีสิริ	กสิมนตฺ	ผู้มีโทษ
หิริมนตฺ	ผู้มีความละอาย	ฤตฺมนตฺ	ผู้ได้รับยกย่อง
ยติมนตฺ	ผู้มีความเพียร	สุจฺมนตฺ	ผู้สะอาด
พลฺมนตฺ	ผู้มีพลีกรรม	กสิมนตฺ	ชาวนา
รจฺมนตฺ	ผู้มีความยินดี	จกฺขฺมนตฺ	ผู้มีจักขุ

ศัพท์จำแนกตาม

กตณฺญ	ผู้กตัญญู	ปารคฺ	ผู้ถึงฝั่ง
ธมฺมณฺญ	ผู้รู้ธรรม	มคฺคณฺญ	ผู้รู้ทาง
อตฺถณฺญ	ผู้รู้ประโยชน์	กาลณฺญ	ผู้รู้กาลเวลา
รตฺตณฺญ	ผู้รู้ราตรี	มตฺตณฺญ	ผู้รู้ประมาณ
วิญญู	ผู้รู้	ตถณฺญ	ผู้รู้ความจริง
โลกวิฑู	ผู้รู้แจ้งโลก	อนตฺคฺ	ผู้ถึงที่สุด

ปุงลิงค์ โอการันต์ โคสัททพทมาลา (วัว, โค)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา	โค	คาโว คโว
อาลปนะ	โค	คาโว คโว
ทฺติยา	คาวู คาวู ควู	คาโว คโว
ตฺติยา	คาเวน คเวน	โคหิ โคภิ
จตฺตถิ	คาวสฺส ควสฺส	ควู คูนฺนํ โคนํ
ปญฺจมี	คาวา คาวมฺหา คาวสฺมา ควา ควมฺหา ควสฺมา	โคหิ โคภิ
ฉฺฉฐิ	คาวสฺส ควสฺส	ควู คูนฺนํ โคนํ
สํตฺตมี	คาเว คาวมฺหิ คาวสฺมี คเว ควมฺหิ ควสฺมี	คาเวสุ คเวสุ โคสุ

อิทธิลึงค์

อิทธิลึงค์ อาการันต์ กณฺณาสัททปทมาลา (สาวน้อย)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา	กณฺณา	กณฺณา กณฺณาโย
อาลปนะ	กณฺเณ	กณฺณา กณฺณาโย
ทฺติยา	กณฺณํ	กณฺณา กณฺณาโย
ตฺติยา	กณฺณาย	กณฺณาหิ กณฺณาภิ
จตุตฺถิ	กณฺณาย	กณฺณานํ
ปญฺจมี	กณฺณาย	กณฺณาหิ กณฺณาภิ
ฉกฺฐิ	กณฺณาย	กณฺณานํ
สັตตมี	กณฺณาย กณฺณายํ	กณฺณาสุ

ศัพท์จำแนกตาม

สทฺธา	ความเชื่อ	เมธา	ปัญญา
ปญฺญา	ปัญญา	วิชฺชา	ความรู้
จินฺดา	ความคิด	มนฺตา	ความคิด
ตณฺหา	ค้นหา, ความอยาก	วีณา	พิน
อิจฺจา	ความปรารถนา	มายา	มารยา
เมตฺตา	เมตตา	มตฺตา	มาตรา, ประมาณ

สิกฺขา	ข้อควรศึกษา	ภิกฺขา	ข้าว
คฺวี	คอ	ชิวฺหา	ถีน
วาจา	คำพูด	ฉายา	ร่มเงา
คฺงฺคา	แม่น้ำ	นาวา	เรือ
คาถา	คาถา	เลขา	รอยเขียน
ศาลา	ศาลา	มาลา	พวงดอกไม้
เวลา	เวลา	ปุชา	การบูชา
เวทนา	เวทนา	สญฺญา	สัญญา
เจตนา	เจตนา	ปชา	หมู่สัตว์
เทวดา	เทวดา	ปรีสา	บริษัท
วิสาขา	นางวิสาขา, ชื่อดาว	สาขา	กิ่งไม้
ชฎา	ชฎา	กรฺณา	กรรณา
กถา	ถ้อยคำ	ปปา	ศาลาน้ำดื่ม
ปภา	รัศมี, แสงสว่าง	สีมา	ขอบเขต
ขมา	ความอดทน	ชายา	ภรรยา
สุรา	เหล้า, สุรา	ตุลา	ตราช้าง
ลีลา	ก้อนหิน	ลีลา	ท่าทาง
กลา	ส่วน (เสี้ยว)	วสุธา	แผ่นดิน
อจุฉรา	นางอัปสร	คฺหา	ถ้า
ลสิกา	ไซ้ข้อ	ชฺณฺหา	แสงจันทร์
อิหา	ความพยายาม	นาสา	จมูก

ทิสา	ทิศ	มณฺชฺสา	หีบ
ลาลา	น้ำลาย	มุสา	เมา
โทลา	ชิงช้า	ขตุติยา	กษัตริ์
วาสนา	วาสนา	สุธา	อาหารทิพย์
นิทฺทา	การหลับ	ลตา	เถาวัลย์
วิสิขา	ถนน, ซอย	สิขา	ยอด
สภา	ที่ประชุม	โคธา	เหี้ย

อิติลึงค์ อิการันต์ รตติสัททพทมาลา (ราตรี)

วิภคฺติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา	รตฺติ	รตฺตี รตฺติโย รตฺโย
ธาลปนะ	รตฺติ	รตฺตี รตฺติโย
ทฺตุติยา	รตฺตี	รตฺตี รตฺติโย
ตฺตุติยา	รตฺตุติยา	รตฺตุติหิ รตฺตุตีภิ รตฺตุติหิ รตฺตุติภิ
จตุตฺถิ	รตฺตุติยา	รตฺตุตินํ รตฺตุตินํ
ปัญฺจมี	รตฺตุติยา รตฺตุยา	รตฺตุติหิ รตฺตุตีภิ รตฺตุติหิ รตฺตุติภิ
ฉกฺฎฐิ	รตฺตุติยา	รตฺตุตินํ รตฺตุตินํ
สทฺตมี	รตฺตํ รตฺตियํ รตฺตยา รตฺตุติยา รตฺตี รตฺโต	รตฺตีสํ รตฺตีสํ

ศัพท์จำแนกตาม

ศัพท์จำแนกตามต่อไปนี้นำให้เว้นรูปว่า รตโย (ปฐมาพหุ) รตยา
(ปัญจมี-สัตตมีเอกะ) รตยํ รตตี รตโต (สัตตมีเอกะ)

ปศฺติ	ทหารบก	ยฺศฺติ	ความสมควร
วฺศฺติ	คำอธิบาย	กิตฺติ	เกียรติ, ชื่อเสียง
มฺศฺติ	ความหลุดพ้น	ขณฺติ	ความอดทน
กณฺติ	ความชอบใจ	สนฺติ	ความสงบ
ตณฺติ	แบบแผน	ลิตฺติ	ความสำเร็จ
สุทฺติ	ความบริสุทธิ์	อิทฺติ	ความสำเร็จ
วฺทฺติ	ความเจริญ	พฺทฺติ	ปัญญา
โพธิ	โพธิญาณ	ภูมि	แผ่นดิน
ชาติ	ชาติ, การเกิด	ปีติ	ปีติ
สูติ	การเกิด	สาณิ	ผ้าฆ่า
นฺนฺติ	ความเพลิดเพลิน	ทิกฺกฺติ	ความเห็น
วฺทฺตฺติ	ความเจริญ	ปาฬิ	บาลี
ตฺถฺติ	ความยินดี	นาฬิ	ทะนาน, กระจดอง
เกฬิ	กีฬา, การเล่น	สติ	ความระลึก
มติ	ความรู้	คติ	การไป
จฺติ	ความตาย	ธิติ	ความเพียร
ยฺวติ	ผู้หญิง	รติ	ความพอใจ
รฺจฺ, รสฺมิ	รัศมี	อสฺนิ	สายฟ้าผ่า
ธฺติ	ธฺติ, ฝุ่น	องฺคฺติ	นิ้ว

อิตถิลิงค์ อีการ์รันต์ อิตถีสัททพทมาลา (หญิง, สตรี)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	อิตถิ	อิตถิ อิตถิโย
อาลปะนะ	อิตถิ	อิตถิ อิตถิโย
ทุติยา	อิตถิยํ อิตถิ	อิตถิ อิตถิโย
ตติยา	อิตถิยา	อิตถิหิ อิตถิภิ
จตุตถิ	อิตถิยา	อิตถินํ
ปัญจมี	อิตถิยา	อิตถิหิ อิตถิภิ
ฉกฺฉิ	อิตถิยา	อิตถินํ
สัตตมี	อิตถิยา อิตถิยํ	อิตถิสฺ

ศัพท์จำแนกตาม

มहि	แผ่นดิน	วาปี	สระน้ำ
ปาฐลิ	ต้นแคฝอย	กทลี	ต้นกล้วย
ขมิ	หม้อน้ำ	นารี	ผู้หญิง
กุมารี	เด็กหญิง	ตฺรณี	หญิงสาว
พฺราหมณี	นางพราหมณี	สขี	เพื่อนหญิง
กินนรี	กินนรี	นาคี	นางนาค
เทวี	เทพธิดา, มเหสี	ยคุขี	นางยักษ์
กาถิ	อีกา	กุกฺกฺฉิ	แม่ไก่

ปฐวี, ปถวี	แผ่นดิน	คาวี	แม่โค
คุณวดี	หญิงมีคุณ	สีลวดี	หญิงมีศีล
กุลวดี	หญิงมีตระกูล	ยสวดี	หญิงมียศ
รูปวดี	หญิงรูปร่าง	สดีมดี	หญิงมีสติ
โคตมี	นางโคตมี	ภิกขุณี	ภิกษุณี
คหปตานี	แม่บ้าน	ยภุขินี	นางยักษ์
เมธาวินี	หญิงมีปัญญา	ปิยภาณินี	หญิงพูดจาไพเราะ
ธมฺมจารินี	หญิงผู้ประพฤติธรรม	ภุตวานี	หญิงผู้กล่าวตามจริง
อตุลวาทินี	หญิงผู้บอกประโยชน์	ธมฺมวาทินี	หญิงผู้บอกธรรม

(๑) อิตถิลิงค์ อุการันต์ ยาคุสัททพทมาลา (ข้าวต้ม)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา	ยาคุ	ยาคู ยาคูโย
อาลปนະ	ยาคุ	ยาคู ยาคูโย
ทฺติยา	ยาคุ	ยาคู ยาคูโย
ตติยา	ยาคุยา	ยาคูหิ ยาคูภิ ยาคูหิ ยาคูภิ
จตุตถี	ยาคุยา	ยาคูนํ ยาคูนํ
ปัญจมี	ยาคุยา	ยาคูหิ ยาคูภิ ยาคูหิ ยาคูภิ
ฉฺฉฐี	ยาคุยา	ยาคูนํ ยาคูนํ
สัตตมี	ยาคุยา ยาคุยํ	ยาคูสุ ยาคูสุ

ศัพท์จำแนกตาม

กาสุ	ฐ, ช้อง, หลุม, บ่อ	ธาตุ	ธาตุ
เณ	แม่โคนม	ทททุ	โรคกลาก
กณทุ	โรคเก๊าต์	กเรณู	ข้างพั้ง
รชช	เขือก	สสุ	แม่ยาย

(๒) **อิติลึงค์ อุการันต์ มาตสัททพทมาลา (มารดา)**

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	มาตา	มาตโร
อาลปนะ	มาต มาตา	มาตโร
ทุติยา	มาตริ	มาตเร มาตโร
ตติยา	มาตรา มาตุยา มตุยา	มาตเรหิ มาตเรภิ มาตฺหิ มาตฺภิ มาตฺหิ มาตฺภิ
จตุตถิ	มาตุ มาตฺสฺส มาตุยา	มาตฺรานํ มาตฺานํ มาตฺนํ มาตฺนํ
ปัญจมี	มาตรา มาตุยา	มาตเรหิ มาตเรภิ มาตฺหิ มาตฺภิ มาตฺหิ มาตฺภิ
ฉัฏฐิ	มาตุ มาตฺสฺส มาตุยา	มาตฺรานํ มาตฺานํ มาตฺนํ มาตฺนํ
สัตตมี	มาตริ	มาตเรสุ มาตฺสุ มาตฺสุ

ศัพท์จำแนกตาม

ธิดุ, ทุหิตุ ลูกสาว

อิติลึงค์ อูการันต์ ชมพูสัททปทมาลา (ต้นหว่า)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	ชมพู	ชมพู ชมพูโย
อาลปะนะ	ชมพู	ชมพู ชมพูโย
ทุติยา	ชมพู	ชมพู ชมพูโย
ตติยา	ชมพูยา	ชมพูหิ ชมพูภิ
จตุตถี	ชมพูยา	ชมพูหนี
ปัญจมี	ชมพูยา	ชมพูหิ ชมพูภิ
ฉัฏฐี	ชมพูยา	ชมพูหนี
สัตตมี	ชมพูยา ชมพูยั	ชมพูสุ

ศัพท์จำแนกตาม

วฐ	หญิงสาว	สรภ	แม่น้ำสรภ
สรพ	ตุ๊กแก, จิ้งจก	จมุ	ทหารราบ
สตน	หญิงร่างกายงาม	วามฐ	หญิงขางาม
กจฉ	โรคหิด	สุภ	หญิงคิ้วงาม
นาคนาสุฐ	หญิงขางามเหมือนงวงช้าง		
ภ	แผ่นดิน		

นปฺงสกลิงค์

(๑) นปฺงสกลิงค์ อการันต์ จิตตสัททพทมาลา (จิต)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	จิตฺตํ	จิตฺตา จิตฺตานิ
อาลปนะ	จิตฺต	จิตฺตา จิตฺตานิ
ทุตฺติยา	จิตฺตํ	จิตฺเต จิตฺตานิ
ตติยา	จิตฺเตน	จิตฺเตหิ จิตฺเตภิ
จตุตถิ	จิตฺตสฺส	จิตฺตานิ
ปัญจมี	จิตฺตา จิตฺตมฺหา จิตฺตสฺมา	จิตฺเตหิ จิตฺเตภิ
ฉกฺชี	จิตฺตสฺส	จิตฺตานิ
สັตตมี	จิตฺเต จิตฺตมฺหิ จิตฺตสฺมี	จิตฺเตสุ

ศัพท์จำแนกตาม

บุญ	บุญ, กุศล	บาป	บาป, อกุศล
ผล	ผล, ผลไม้	รูป	รูป, รูปร่าง
สาธ	ความสำเร็จ	โสด	หู, เครื่องฟัง
มาน	จมูก	สุข	ความสุข
ทุกข	ความทุกข์	การณ	เหตุ
ทาน	การให้	ศีล	ศีล

ธน	ทรัพย์	ฌาน	ฌาน
มูล	มูล, ราก, ราคา	พล	กำลัง
ซาล	ชาย, แห	มงคล	มงคล
นพิน	ดอกบัว	ลึงค์	ลึงค์, เพศ
मुख	หน้า, ปาก	องค	อวัยวะ, องค
อมพุช	ดอกบัว	ปุลิน	ทราย
ธณณ	ข้าวเปลือก	ชล	น้ำ
ปท	บท, นิพพาน	หิรณณ	เงิน
อมต	นิพพาน	ปทุม	ดอกบัว
ปณณ	ใบไม้, หนังสือ	สุสาน	สุสาน
วน	ป่า	อาวุธ	อาวุธ
หทย	หัวใจ, ท้ายวัตถุ	จีวร	ผ้าจีวร
วตถ	ผ้านุ่มห่ม	กุก	ตระกูล
อินทริย	อินทรี	นยน	นัยน์ตา
วทน	หน้า	ยาน	ยานพาหนะ
อุทาน	อุทาน	ปาน	น้ำดื่ม
โลห	เหล็ก	รตน	แก้ว
ปิจ	แก้ว	อนุก	ไข่
มรณ	ความตาย	ภคต	ข้าวสวय, อาหาร
ณาน	ญาณ, ปัญญา	อารมณ	อารมณ์
อรณณ	ป่า	ตาณ	นิพพาน
นคร	เมือง	ติริ	ฝั่งน้ำ
ฉตต	ฉัตร, ร่ม, เห็ด	อุทก	น้ำ

(๒) นปฺงสกลิงค์ อการันต์ กมฺมสัททพทมาลา (กรรม)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	กมฺมํ	กมฺมา กมฺมานิ
อาลปนะ	กมฺม	กมฺมา กมฺมานิ
ทุตฺติยา	กมฺมํ	กมฺเม กมฺมานิ
ตติยา	กมฺมฺนา กมฺมฺนา กมฺเมน	กมฺเมหิ กมฺเมหิ
จตุตถิ	กมฺมฺโน กมฺมฺสฺส	กมฺมานํ
ปัณฺจมี	กมฺมฺนา กมฺมา กมฺมฺมฺหา กมฺมฺสฺมา	กมฺเมหิ กมฺเมหิ
ฉฎฐิ	กมฺมฺสฺส	กมฺมานํ
สัตตมิ	กมฺมฺนิ กมฺเม กมฺมฺมฺหิ กมฺมฺสฺมี	กมฺเมสุ

ศัพท์จำแนกตาม

ถาม คำล้ง อทุธ ทางไกล

นปฺงสกลิงค์ อการันต์ อสฺสทฺธาสัททพทมาลา (ไม่มีศรัทฺธา)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	อสฺสทฺธํ	อสฺสทฺธา อสฺสทฺธานิ

ที่เหลือจำแนกเหมือน จิตฺต ศัพท์

นปุงสกลิงค์ อิการันต์ อฏฺฐิสัททปทมาลา (กระดุก, เมล็ด)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	อฏฺฐิ	อฏฺฐิ อฏฺฐินิ
อालปนะ	อฏฺฐิ	อฏฺฐิ อฏฺฐินิ
ทุตฺติยา	อฏฺฐิ	อฏฺฐิ อฏฺฐินิ
ตตฺติยา	อฏฺฐินา	อฏฺฐิหิ อฏฺฐิภิ อฏฺฐิหิ อฏฺฐิภิ
จตุตถิ	อฏฺฐิโน อฏฺฐิสฺส	อฏฺฐินํ อฏฺฐินํ
ปัญจมี	อฏฺฐินา อฏฺฐิมหา อฏฺฐิสฺมา	อฏฺฐิหิ อฏฺฐิภิ อฏฺฐิหิ อฏฺฐิภิ
ฉกฺฐิ	อฏฺฐิโน อฏฺฐิสฺส	อฏฺฐินํ อฏฺฐินํ
สัตตมี	อฏฺฐิมฺหิ อฏฺฐิสฺมि	อฏฺฐิสฺสุ อฏฺฐิสฺสุ

ศัพท์จำแนกตาม

สตุถิ	ชาอ้อน	ทธิ	นมสั่ม
วาริ	น้ำ	สປປိ	เนยใส
อกฺขิ, อจฺฉิ	นัยน์ตา	อจฺฉิ	เปลวไฟ

นปุงสกลิงค์ อิการันต์ สุขการีสัททปทมาลา (ทำให้มีความสุข)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	สุขการิ	สุขการิ สุขการินิ
อालปนะ	สุขการิ	สุขการิ สุขการินิ
ทุตฺติยา	สุขการิ	สุขการิ สุขการินิ

ที่เหลือจำแนกเหมือน ทณฺฑิ ศัพท์

นปฺงสกลิงค์ อุการันต์ อายุสัททพทมาลา (อายุ)

วิกัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	อายุ	อายุ อายุนิ
อालปนะ	อายุ	อายุ อายุนิ
ทุตिया	อายุ	อายุ อายุนิ
ตติยา	อายุสา อายุนา	อายุหิ อายุภิ อายุหิ อายุภิ
จตุตถี	อายุโน อายุสฺส	อายุนํ อายุนํ
ปัญจมี	อายุนา आयุมहा आयुस्मा	อายุหิ आयुภि आयुหิ आयुภि
ฉกฺฐี	อายุโน आयुสฺส	อายุนํ อายุนํ
สັตตมี	อายุมฺหิ आयुस्मि	อายุสฺ आयุสฺ

ศัพท์จำแนกตาม

จกฺขุ	นัยน์ตา	ทารุ	ท่อนไม้
มธฺ	น้ำผึ้ง	พินทุ	จุด, หยดน้ำ
อมฺพุ	น้ำ	ติปฺ	ติบुक
มตฺถุ	เนยเหลว	วตฺถุ	วัตถุ, เรือง
ชตฺ	ครึ่ง	อสฺสุ	น้ำตาล

นปฺงสกลิงค์ อุการันต์ โคตรภูสัททพทมาลา (จิตข้ามโคตร)

วิกัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	โคตรภู	โคตรภู โคตรภูนิ

ที่เหลือจำแนกเหมือน อภิภู ศัพท์

นปุงสกลิงค์ โอการันต์ จิตฺตโคสัททปทมาลา (ว้าวต่าง)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	จิตฺตคฺ	จิตฺตคฺ จิตฺตคฺนึ

ที่เหลือจำแนกเหมือน อายุ ศัพท์

สัพพนาม

การจำแนกปริสสัพพนาม และวิเสสนสัพพนาม มีรูปต่างกันในเรื่อง
 ลิงค์ทั้ง ๓ ส่วน **ตมฺห** และ **อมฺห** ศัพท์ มีรูปเหมือนกันทั้ง ๓ ลิงค์
 ดังต่อไปนี้

ปริสสัพพนาม

(๑) ปุงลิงค์ อการันต์ สัททพทมาลา (เขา, นั้น)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	โส	เน เต
ทุติยา	นํ ตํ	เน เต
ตติยา	เนน เตน	เนหิ เนภิ เตหิ เตภิ
จตุตถิ	อสฺส นสฺส ตสฺส	เนสํ เนसानํ เตสํ เตसानํ
ปัญจมี	อสมฺหา นมฺหา นสฺมา ตมฺหา ตสฺมา	เนหิ เนภิ เตหิ เตภิ
ฉัฏฐิ	อสฺส นสฺส ตสฺส	เนสํ เนसानํ เตสํ เตसानํ
สัตตมี	อสมฺหิ นมฺหิ นสฺมี ตมฺหิ ตสฺมี	เนสฺ เตสฺ

(๒) อิตถีลิงค์ อकारันต์ ตาสัททพทมาลา (เขา, เธอ, นั้น)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	สา	นา ตา नाโย ताโย
ทุติยา	न् ตं	ना ता नायो ताโย
ตติยา	นาย दाय	नाहि नाहि ताहि ताहि
จตุตถी	त्तिसाय दत्तिसाय अत्तिसाय नत्तिसाय दत्तिसा दत्तिसा अत्तिसा नत्तिसा นาย दाय	नात् नानात् तात् तानात्
ปัญจมี	นาย दाय	नाहि नाहि ताहि ताहि
ฉัฏ्ठी	त्तिसाय दत्तिसाय अत्तिसाय नत्तिसाय दत्तिसा दत्तिसा अत्तिसा नत्तिसा นาย दाय	नात् नानात् तात् तानात्
สัตตमी	त्तिसुत् दत्तिसुत् अत्तिसुत् नत्तिसुत् नान्यं दान्यं	नासु तासु

(๓) นปุงสกลิงค์ อकारันต์ ตาสัททพทมาลา (นั้น)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	न् ตं	नानि तानि
ทุติยา	न् ตं	नानि तानि

ที่เหลือจำแนกเหมือนนปุงลิงค์

อลังค์ อการันต์ ดุมหสัททปทมาลา (ทาน, เถอ, คุณ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	ดฺวํ ดฺวํ	ดฺมุเห โว
ทุติยา	ดฺวํ ดํ ดฺวํ ดฺวํ	ดฺมุหากํ ดฺมุเห โว
ตติยา	ดฺยา ดฺวฺยา เต	ดฺมุเหหิ ดฺมุเหภิ โว
จตุตถิ	ดฺมุหํ ดฺว ดฺมุหํ เต	ดฺมุหํ ดฺมุหากํ โว
ปัญจมี	ดฺยา	ดฺมุเหหิ ดฺมุเหภิ
ฉัฏฐิ	ดฺมุหํ ดฺว ดฺมุหํ เต	ดฺมุหํ ดฺมุหากํ โว
สัตตมี	ดฺยิ ดฺวฺยิ	ดฺมุเหสุ

อลังค์ อการันต์ อมฺหสัททปทมาลา (ข้าพเจ้า, ผม, ดิฉัน, เรา)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	อหํ	อมฺยํ อมฺเห โน
ทุติยา	อมฺมํ มํ	อมฺมุหากํ อมฺมุเห โน
ตติยา	มฺยา เม	อมฺมุเหหิ อมฺมุเหภิ โน
จตุตถิ	อมฺมุหํ มม มฺมุหํ มมํ เม	อมฺมุหํ อมฺมุหากํ อสฺมุมากํ โน
ปัญจมี	มฺยา	อมฺมุเหหิ อมฺมุเหภิ
ฉัฏฐิ	อมฺมุหํ มม มฺมุหํ มมํ เม	อมฺมุหํ อมฺมุหากํ อสฺมุมากํ โน
สัตตมี	มฺยิ	อมฺมุเหสุ

วิเสสนศัพท์นาม

(๑) ปุ่ลึงค์ อการันต์ สัพพสัททปทมาลา (ทั้งปวง)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	สพฺโพ	สพฺเพ
อาลปนะ	สพฺพ สพฺพา	สพฺเพ
ทุตติยา	สพฺพํ	สพฺเพ
ตติยา	สพฺเพน	สพฺเพหิ สพฺเพภิ
จตุตถิ	สพฺพสุสฺ	สพฺเพสํ สพฺเพसानํ
ปัญจมี	สพฺพมฺหา สพฺพสุมา	สพฺเพหิ สพฺเพภิ
ฉัฎฐิ	สพฺพสุสฺ	สพฺเพสํ สพฺเพसानํ
สัตตมี	สพฺพมฺหิ สพฺพสุมี	สพฺเพสุ

(๒) อิตถิลิงค์ อการันต์ สพฺพาสัททปทมาลา (ทั้งปวง)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	สพฺพา	สพฺพา สพฺพาย
อาลปนะ	สพฺเพ	สพฺพา สพฺพาย
ทุตติยา	สพฺพํ	สพฺพา สพฺพาย
ตติยา	สพฺพาย	สพฺพาคิ สพฺพาคิ
จตุตถิ	สพฺพสุสา สพฺพาย	สพฺพาสํ สพฺพาสานํ
ปัญจมี	สพฺพาย	สพฺพาคิ สพฺพาคิ
ฉัฎฐิ	สพฺพสุสา สพฺพาย	สพฺพาสํ สพฺพาสานํ
สัตตมี	สพฺพสุสํ สพฺพายํ	สพฺพาสู

(๓) นปุงสกลิงค์ อการันต์ สพทสัททพทมาลา (ทั้งปวง)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	สหุ	สหุพานิ
อาลปนะ	สหุ	สหุพานิ
ทุติยา	สหุ	สหุพานิ

ที่เหลือเหมือนปุงลึงค์

ศัพท์จำแนกตาม

กตร, กตม	ไหน อะไรบ้าง	อุภย	ทั้งสอง ทั้งคู่
อิตร	นอกจากนี้	อญญ	อื่น
อญญตร, อญญตม	คนใดคนหนึ่ง	ย	ใด

(๑) ปุงลึงค์ อการันต์ ปุพทสัททพทมาลา (ข้างหน้า, ก่อน)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	ปุพโท	ปุพเพ ปุพพา
อาลปนะ	ปุพท	ปุพเพ ปุพพา
ทุติยา	ปุพโท	ปุพเพ
ตติยา	ปุพเพน	ปุพเพหิ ปุพเพภิ
จตุตถิ	ปุพทสฺส	ปุพเพสฺส ปุพเพसानํ
ปัญจมิ	ปุพพา ปุพพมหา ปุพทสฺมา	ปุพเพหิ ปุพเพภิ
ฉกฺฐิ	ปุพทสฺส	ปุพเพสฺส ปุพเพसानํ
สັตตมิ	ปุพเพ ปุพพหิ ปุพทสฺมิ	ปุพเพสุ

(๒) **อิติลึงค์ อकारันต์ ปุพฺพาสัททปทมาลา** (ข้างหน้า, ก่อน)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	ปุพฺพ	ปุพฺพ ปุพฺพ โย

ที่เหลือเหมือน สพฺพ

(๓) **นปฺงสกลึงค์ อकारันต์ ปุพฺพสัททปทมาลา** (ข้างหน้า, ก่อน)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	ปุพฺพ	ปุพฺพ นิ
อालปนะ	ปุพฺพ	ปุพฺพ นิ
ทุตติยา	ปุพฺพ	ปุพฺพ นิ

ที่เหลือจำแนกเหมือนปฺงลึงค์

ศัพท์จำแนกตาม

ปร	อื่น	อปร	อื่นอีก
ทกฺขิณ	ข้างขวา, ทิศใต้	อตุตฺตร	ข้างซ้าย, ทิศเหนือ
อธฺร	ข้างล่าง		

(๑) **ปฺงลึงค์ อकारันต์ เอตสัททปทมาลา** (นั้น, นี้)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	เอโส	เอเต
ทุตติยา	เอตํ	เอเต

ที่เหลือเหมือน สพฺพ ศัพท์ ปฺงลึงค์

(๒) อิตถิลิงค์ อาการันต์ เอตาสัททพทมาลา (นั่น, นี้)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	เอสา	เอตา เอตาโย
ทุติยา	เอตํ	เอตา เอตาโย
ตติยา	เอตาย	เอตาहि เอตาภิ
จตุตถี	เอติสฺสาย เอติสฺसा เอตาย	เอตาสํ เอตาสานํ
ปัญจมี	เอตาย	เอตาहि เอตาภิ
ฉกฺฐี	เอติสฺสาย เอติสฺसा เอตาย	เอตาสํ เอตาสานํ
สัตตมী	เอติสฺสํ เอตายํ	เอตาสู

(๓) นปุงสกลิงค์ อาการันต์ เอตาสัททพทมาลา (นั่น, นี้)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	เอตํ	เอตานิ
ทุติยา	เอตํ	เอตานิ

ที่เหลือจำแนกเหมือนนปุงลิ่งค์

(๑) ปุลงลิงค์ อकारันต์ อิมสัททพทมาลา (นี้)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	อัย	อิเม
ทุติยา	อิม	อิเม
ตติยา	อิมินา อเนน	เอहि เภภิ อิเมहि อิเมภิ
จตุตถี	อิมสฺส อสฺส	เอสํ เอसानํ อิเมสํ อิเมसानํ
ปัญจมี	อิมมฺหา อิมสฺมา อสฺมา	เอहि เภภิ อิเมहि อิเมภิ
ฉกฺฐี	อิมสฺส อสฺส	เอสํ เอसानํ อิเมสํ อิเมसानํ
สัตตมี	อิมมฺหิ อิมสฺมि อสฺมิ	เอสุ อิเมสุ

(๒) อิตถิลิงค์ อาการันต์ อิมาสัททพทมาลา (นี้)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	อัย	อิมา อิมาย
ทุติยา	อิม	อิมา อิมาย
ตติยา	อิมาย	อิมาหิ
จตุตถี	อสุสฺย อิมิสฺสฺย อสุสา อิมิสฺสา อิมาย	อิมาสํ อิมาสานํ
ปัญจมี	อิมาย	อิมาหิ
ฉกฺฐี	อสุสฺย อิมิสฺสฺย อสุสา อิมิสฺสา อิมาย	อิมาสํ อิมาสานํ
สัตตมี	อิมิสฺสํ อสุสํ อิมิสฺสา อิมาย	อิมาสู

(๓) นปฺงสกลิงค์ อการันต์ อิมสัททพทมาลา (นี้)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	อิทํ อิมํ	อิมานิ
ทุติยา	อิทํ อิมํ	อิมานิ

ที่เหลือจำแนกเหมือนนปฺงลิ่งค์

(๑) ปฺงลิ่งค์ อการันต์ อมฺสัททพทมาลา (โน้น)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	อมฺ	อมฺ
ทุติยา	อมฺ	อมฺ
ตติยา	อมฺนา	อมฺหิ อมฺภิ อมฺหิ อมฺภิ
จตุตถี	อมฺสฺส อทฺสฺส	อมฺสํ อมฺसानํ อมฺสํ อมฺसानํ
ปัญจมี	อมฺมฺหา อมฺสฺมา	อมฺหิ อมฺภิ อมฺหิ อมฺภิ
ฉกฺฐี	อมฺสฺส อทฺสฺส	อมฺสํ อมฺसानํ อมฺสํ อมฺसानํ
สັตตมี	อมฺมฺหิ อมฺมฺหิ	อมฺสฺ อมฺสฺ

(๒) อิตถิลิงค์ อุการันต์ อมุตฺตทปทมาลา (โน้น)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	อสฺ อมฺ	อมฺ อมฺโย
ทุติยา	อมฺ	อมฺ อมฺโย
ตติยา	อมฺยา	อมฺหิ อมฺภิ
จตุตถิ	อมฺสฺสา อมฺยา	อมฺสฺ อมฺसानํ
ปัญจมี	อมฺยา	อมฺหิ อมฺภิ
ฉกฺฐิ	อมฺสฺสา อมฺยา	อมฺสฺ อมฺसानํ
สัตตมี	อมฺสฺสฺ อมฺยํ	อมฺสฺ

(๓) นปฺงสกลิงค์ อุการันต์ อมุตฺตทปทมาลา (โน้น)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	อทฺ	อมฺ อมฺนิ
ทุติยา	อทฺ	อมฺ อมฺนิ

ที่เหลือจำแนกเหมือนนปฺงลิ่งค์

กී ศัพท์

จินโต กา โก จ กีสทุโท อปุปกตตสฺส วาจโก
 ยการยตุโต อาทิมฺหิ สกตตสฺส วาจโก
 อจินโต จ อยาที จ ปุจฺจาวจกสมฺมโต.

กศัพท์ที่มี จ อยู่ท้ายว่า โกจิ กาจิ กณฺจि เป็นต้น มีอรรถว่าน้อย
 กศัพท์ที่มี ย อยู่หน้า และมี จ อยู่ท้ายว่า โย โกจิ ยา กาจิ
 ยํ กณฺจิ เป็นต้น มีอรรถว่าทั้งหมดทั้งสิ้น

กศัพท์อย่างเดียวกันว่า โก กา กิ เป็นต้น มีอรรถคำถาม

กศัพท์ เมื่ออาเทศเป็น ก แล้ว จำแนกเหมือน สพุพ ทั้ง ๓ ลิงค์
 ต่างแต่ในนปุงสกลิงค์เอกะเท่านั้นที่มีรูปเป็น กิ

(๑) ปุงลึงค์ กีสัทท-ยพุพ-จันตปทมาลา (ทั้งหมดทั้งสิ้น)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา	โย โกจิ	เย เกจิ
ทุติยา	ยํ กณฺจิ	เย เกจิ
ตติยา	เยน เกนฺจि	เยหิ เกหิจิ
จตุตถิ	ยสฺส กสฺสจि	เยสํ เกสณฺจิ
ปัญจมี	ยสุมา กสุมาจि	เยหิ เกหิจิ
ฉกฺวี	ยสฺส กสฺสจิ	เยสํ เกสณฺจิ
สํตตมี	ยสฺมี กสฺมีณฺจิ ยสฺมี กิสฺมีณฺจิ	เยสุ เกสุจि

(๒) อิตถิลิงค์ กิสาทท-ยปฺพพ-จิอันตปทมาลา (ทั้งหมดทั้งสิ้น)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	ยา กาจิ	ยา กาจิ
ทุติยา	ยํ กณฺจि	ยา กาจิ
ตติยา	ยาย กายจิ	ยาหิ กาหิจิ
จตุตถิ	ยสฺสา กสฺสาจิ ยาย กายจิ	ยาสํ กาสณฺจิ
ปัญจมี	ยาย กายจิ	ยาหิ กาหิจิ
ฉกฺฐิ	ยสฺสา กสฺสาจิ ยาย กายจิ	ยาสํ กาสณฺจิ
สັตตมี	ยสฺสํ กสฺสณฺจิ ยายํ กายณฺจิ	ยาสุ กาสุจิ

(๓) นปฺงสกลิงค์ กิสาทท-ยปฺพพ-จิอันตปทมาลา (ทั้งหมดทั้งสิ้น)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา	ยํ กิณฺจิ	ยานิ กานิจิ
ทุติยา	ยํ กิณฺจิ	ยานิ กานิจิ

ที่เหลือเหมือนนปฺงลิ่งค์

สังขยาสัพพนาม

สังขยาสัพพนาม ๕ ตัว คือ เอก, อุก, ทฺวิ, ติ, จตุ จะแสดงวิธีการ
จำแนกในบทที่ ๑๐

บทที่ ๑๐

สังขยา

สังขยา คือ คำสำหรับใช้นับจำนวนสุทธานาม วิเคราะห์ว่า “สงขยาเยเต ปริมาณียเตติ สงขยา จำนวนที่ถูกลับ ชื่อว่าสังขยา” มี ๒ อย่าง คือ ปกติสังขยา และ ปุรณสังขยา

ปกติสังขยา

ปกติสังขยา คือ คำที่ใช้นับจำนวนตามธรรมดา ดังนี้

เอก	๑	จตุททส จุททส โจททส	๑๔
ทวิ	๒	ปญจทส ปญจรรส	๑๕
ติ	๓	โสฬส	๑๖
จตุ	๔	สตตฺรส	๑๗
ปญจ	๕	อฏฺจรรส	๑๘
ฉ	๖	เอกุนวีสติ ญุนวีสติ	๑๙
สตฺต	๗	วีส วีสติ	๒๐
อฏฺจ	๘	เอกวีสติ	๒๑
นว	๙	ทฺวาวีสติ พาวีสติ	๒๒
ทส	๑๐	เตวีสติ	๒๓
เอกาทส	๑๑	จตุวีสติ	๒๔
ทฺวาทส พารส	๑๒	ปญจวีสติ	๒๕
เตรส	๑๓	ฉพพีสติ	๒๖

สตฺตวีสติ	๒๗	เตจตฺตาวีส	๔๓
อฏฺฐวีสติ	๒๘	ปณฺณาส ปณฺณาส	๕๐
เอกฺกตฺตีสติ	๒๙	สฏฺฐิจิ	๖๐
ตีส ตีสติ	๓๐	สตฺตติ	๗๐
เอกตฺตีส	๓๑	อสีติ	๘๐
ทฺวตฺตีส พตฺตีส	๓๒	นวุติ	๙๐
เตตฺตีส	๓๓	สต	๑๐๐
เอกฺกจตฺตาวีส	๓๔	สทฺสฺส	๑,๐๐๐
จตฺตาวีส ตาวีส	๔๐	ทสฺสทฺสฺส นหุต	๑๐,๐๐๐
เอกจตฺตาวีส	๔๑	สตสทฺสฺส ลกฺข	๑๐๐,๐๐๐
เทวจตฺตาวีส	๔๒	ทสฺสตสทฺสฺส	๑,๐๐๐,๐๐๐

คุณูปกตีสังขยา

คุณูปกตีสังขยา คือ คำใช้นับจำนวนตามปกติที่มีการคุณ ดังนี้

ปกติสังขยาคุณด้วย	ชื่อสังขยา	เลข	จำนวนศูนย์
หนึ่ง (ไม่มีคุณ)	เอก	๑	-
สอง ถึง เก้า (ไม่มีคุณ)	ทฺวิ ถึง นว	๒-๙	-
หนึ่ง คุณ ลิบ	ทส	๑	๑
ลิป ”	สต	๑	๒
ร้อย ”	สทฺสฺส	๑	๓

พื้น	คุณ สิบ	ทสสทสส, นหุต	๑	๔
หมื่น	”	สตสทสส, ลกข	๑	๕
แสน	”	ทสสตสทสส	๑	๖
แสน	คุณ ร้อย	โกฏิ	๑	๗
แสน โกฏิ	”	ปโกฏิ	๑	๑๔
แสน ปโกฏิ	”	โกฏิปโกฏิ	๑	๒๑
แสน โกฏิปโกฏิ	”	นหุต	๑	๒๘
แสน นหุต	”	นินนหุต	๑	๓๕
แสน นินนหุต	”	อกุโขภินิ	๑	๔๒
แสน อกุโขภินิ	”	พินทุ	๑	๔๙
แสน พินทุ	”	อพพุท	๑	๕๖
แสน อพพุท	”	นिरพพุท	๑	๖๓
แสน นिरพพุท	”	อหห	๑	๗๐
แสน อหห	”	อพพ	๑	๗๗
แสน อพพ	”	อฏฏ	๑	๘๔
แสน อฏฏ	”	โสคนุติก	๑	๙๑
แสน โสคนุติก	”	อุปปลล	๑	๙๘
แสน อุปปลล	”	กุมุท	๑	๑๐๕
แสน กุมุท	”	ปุณทุริก	๑	๑๑๒
แสน ปุณทุริก	”	ปทุม	๑	๑๑๙
แสน ปทุม	”	กถาน	๑	๑๒๖
แสน กถาน	”	มหากถาน	๑	๑๓๓
แสน มหากถาน	”	อสงเขยยุย	๑	๑๔๐

อพพุททาทีปทุมาวสานํ สัตนรกนามเธยฺยญฺจานํ.

อพพุท ถึง ปทุม เป็นชื่อของสัตนรกที่หนาวจัด
จตุตทาสีสสฺสํ สฺสญฺญํ อสงฺเขยฺยยนฺตํ วุจฺจติ.
 เลขศูนย์ ๑๔๐ ตัว เรียกว่า อสงฺเขยฺย (อสงฺไชย)

คาถาจำแนกสังขยาโดยลึงค์ ๓ วจนะ ๒

ทฺวาทโย อฏฺจารสนฺดา ติลิงฺเค พหฺวาจกา
 วีสฺตยาที นวุตฺยยนฺดา อิตฺถิลิงฺเคกวาจกา
 สฺดาที อสงฺเขยฺยยนฺดา นปฺสกา ทฺวีวาจกา
 โภฏิตฺตยมกฺโขภินิ อิตฺถิลิงฺคา ทฺวีวาจกา.

ทฺวี (๒) ถึง อฏฺจารส (๑๘)	เป็น ๓ ลึงค์ พหฺวจนะ
เอกฺนวีสฺติ (๑๙) ถึง อฏฺจนวนฺติ (๙๘)	เป็นอิตฺถิลิงค์ เอกวจนะ
เอกฺนสฺต (๙๙) ถึง อสงฺเขยฺย	เป็นนปฺสกลิงค์ ๒ วจนะ
โภฏี ปโภฏี โภฏีปฺปโภฏี อกฺโขภินิ	เป็นอิตฺถิลิงค์ ๒ วจนะ

จำแนกสังขยาโดยนาม ๓

เอก ถึง จตุ	เป็นสัพพนาม
ปณฺจ ถึง อฏฺจนวนฺติ	เป็นคุณนาม
เอกฺนสฺต ขึ้นไป	เป็นสุทธานาม

วิธีจำแนกสังขยาศัพท์นาม

เอกศัพท์ปทมาลา

ปุงลึงค์		ฉิตถीलึงค์	นปุงสกลึงค์
วิ	เอกวจนะ	เอกวจนะ	เอกวจนะ
ป.	เอโก	เอกา	เอกํ
ท.	เอกํ	เอกํ	เอกํ
ต.	เอเคน	เอกาย	เอเคน
จตุ.	เอกสุส	เอกสุสา เอกิสฺสา เอกาย	เอกสุส
ปัญ.	เอกมฺหา เอกสุมา	เอกาย	เอกมฺหา เอกสุมา
ฉ.	เอกสุส	เอกสุสา เอกิสฺสา เอกาย	เอกสุส
ส.	เอกมฺหิ เอกสุมี	เอกสุสํ เอกิสฺสํ เอกายํ	เอกมฺหิ เอกสุมี

ทวิศัพท์ปทมาลา ทั้ง ๓ ลึงค์		อุกศัพท์ปทมาลา ทั้ง ๓ ลึงค์
วิภัตติ	พหุวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา	เทว ทูเว	อุโห อุเฮ
ทุติยา	เทว ทูเว	อุโห อุเฮ
ตติยา	ทฺวึหิ ทฺวึภิ	อุโหหิ อุโหภิ อุเฮหิ อุเฮภิ
จตุตถี	ทฺวินฺนํ ทฺวินฺนํ	อุภินฺนํ
ปัญจมี	ทฺวึหิ ทฺวึภิ	อุโหหิ อุโหภิ อุเฮหิ อุเฮภิ
ฉกฺฐี	ทฺวินฺนํ ทฺวินฺนํ	อุภินฺนํ
สัตตมี	ทฺวีสู	อุโหสู อุเฮสู

ติสัททปทมาลา

	ปุงลิงค์	อิตถीलิ่งค์	นปุงสกลิ่งค์
วิภัตติ	พหูวนะ	พหูวนะ	พหูวนะ
ปฐมา	ตโย	ติสฺโส	ตีณิ
ทุติยา	ตโย	ติสฺโส	ตีณิ
ตติยา	ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ
จตุตถิ	ติณฺณํ ตินฺณนฺนํ	ติสฺสนฺนํ	ติณฺณํ ตินฺณนฺนํ
ปัญจมี	ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ
ฉกฺชี	ติณฺณํ ตินฺณนฺนํ	ติสฺสนฺนํ	ติณฺณํ ตินฺณนฺนํ
สัตตมี	ตีสุ	ตีสุ	ตีสุ

จตุสัททปทมาลา

	ปุงลิงค์	อิตถीलิ่งค์	นปุงสกลิ่งค์
วิภัตติ	พหูวนะ	พหูวนะ	พหูวนะ
ปฐมา	จตุตาโร จตุโร	จตุสฺโส	จตุตาริ
ทุติยา	จตุตาโร จตุโร	จตุสฺโส	จตุตาริ
ตติยา	จตุหิ จตุภิ จตุพฺภิ	จตุหิ จตุภิ	จตุหิ จตุภิ จตุพฺภิ
จตุตถิ	จตุณฺนํ	จตุสฺสนฺนํ	จตุณฺนํ
ปัญจมี	จตุหิ จตุภิ จตุพฺภิ	จตุหิ จตุภิ	จตุหิ จตุภิ จตุพฺภิ
ฉกฺชี	จตุณฺนํ	จตุสฺสนฺนํ	จตุณฺนํ
สัตตมี	จตุสุ	จตุสุ	จตุสุ

สังขยาที่ไม่เป็นสหพนามมีวิธีจำแนกดังนี้
ปณฺจสัททปทมาลา ทั้ง ๓ ลิงค์

วิภัตติ	พหูวนะ
ปฐมา	ปณฺจ
ทุติยา	ปณฺจ
ตติยา	ปณฺจหิ
จตุตถี	ปณฺจนฺนํ
ปัญจมี	ปณฺจหิ
ฉกฺชี	ปณฺจนฺนํ
สัตตมี	ปณฺจสุ

ตั้งแต่ ฉ ถึง อฏฺฐารส จำแนกตาม ปณฺจ

เอกฺวนวิสสัททปทมาลา อิตถิลิงค์

วิภัตติ	เอกวนนะ
ปฐมา	เอกฺวนวิส
ทุติยา	เอกฺวนวิส
ตติยา	เอกฺวนวิสาย
จตุตถี	เอกฺวนวิสาย
ปัญจมี	เอกฺวนวิสาย
ฉกฺชี	เอกฺวนวิสาย
สัตตมี	เอกฺวนวิสาย

วิส ถึง อฏฺฐปณฺณาส จำแนกตาม เอกฺกนวิส

เอกฺกนวิสฺติ ถึง อฏฺฐนวุติ ถ้ามี ติ ลงท้ายให้จำแนกตาม รตฺติ ฝ่ายเอกวจนะ, ถ้ามี ส ลงท้ายให้จำแนกตาม เอกฺกนวิส, ถ้ามี อี ลงท้ายให้จำแนกตาม อิตฺถิ ฝ่ายเอกวจนะ

เอกฺกนสฺต ถึง อสฺสงเขยฺยฺย ให้จำแนกตาม จิตฺต คัพท์ทั้ง ๒ วจนะ

โกฏฺฐิ ปโกฏฺฐิ โกฏฺฐิปฺปโกฏฺฐิ ให้จำแนกตาม รตฺติ คัพท์ทั้ง ๒ วจนะ

อกฺโขภินิ ให้จำแนกตาม อิตฺถิ คัพท์ทั้ง ๒ วจนะ

ปุรณสังขยา

ปุรณสังขยา คือ คำที่ใช้นับให้เต็มหรือนับตามลำดับ ดังนี้

ปุงลึงค์	อิตฺถิลึงค์	นปุงสกลึงค์	คำแปล
ปฺรโม	ปฺรมา	ปฺรมํ	ที่ ๑
ทฺติโย	ทฺติยา	ทฺติยํ	ที่ ๒
ตฺติโย	ตฺติยา	ตฺติยํ	ที่ ๓
จตฺตฺโต	จตฺตฺตา จตฺตฺถิ	จตฺตฺถํ	ที่ ๔
ปณฺจโม	ปณฺจมา ปณฺจมิ	ปณฺจมํ	ที่ ๕
ฉฏฺฐโ	ฉฏฺฐา ฉฏฺฐิ	ฉฏฺฐํ	ที่ ๖
สตฺตโม	สตฺตมา สตฺตมิ	สตฺตมํ	ที่ ๗
อฏฺฐโม	อฏฺฐมา อฏฺฐมิ	อฏฺฐมํ	ที่ ๘

ปุงลิงค์	อิติลึงค์	นปุงสกลิงค์	คำแปล
นวมโ	นวมา นวมิ	นวมํ	ที่ ๙
ทสโ	ทสมา ทสมิ	ทสมํ	ที่ ๑๐
เอกาทสโ	เอกาทสี เอกาทสี	เอกาทสมํ	ที่ ๑๑
ทฺวาทสโ พารสโ	ทฺวาทสี พารสี	ทฺวาทสมํ พารสมํ	ที่ ๑๒
เตรสโ	เตรสี	เตรสมํ	ที่ ๑๓
จตุทสโ จุทสโ	จตุทสี จาตุทสี	จตุทสมํ	ที่ ๑๔
ปณฺรสโ ปญฺจทสโ	ปณฺรสี ปญฺจทสี	ปณฺรสมํ	ที่ ๑๕
โสฬสโ	โสฬสี	โสฬสมํ	ที่ ๑๖
สตุตฺรสโ สตุตฺทสโ	สตุตฺรสี	สตุตฺรสมํ	ที่ ๑๗
อฏฺฐารสโ อฏฺฐาทสโ	อฏฺฐารสี	อฏฺฐารสมํ	ที่ ๑๘
เอกุนวีสติโ	เอกุนวีสติมา	เอกุนวีสติมํ	ที่ ๑๙
วีสติโ	วีสติมา	วีสติมํ	ที่ ๒๐

ปูรณสังขยาเป็นคุณนาม มีใช้ทั้ง ๓ ลิงค์ เอกวจนะอย่างเดียว ให้จำแนกตามสุทธานามในลิงค์และการันต์นั้น ๆ

บทที่ ๑๑

อพยยศัพท์

อพยยศัพท์ คือศัพท์ที่คงรูปเดิมไว้ จำแนกโดยลิงค์ การันต์ วิภัติและวณะไม่ได้ วิเคราะห์ว่า “น พยย อพยย ศัพท์ที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปชื่อว่าอพยยะ” มี ๓ อย่าง คือ ปัจจัยันตะ อุปสัค และนิบาต

๑. ปัจจัยันตะ

ปัจจัยันตะ คือศัพท์สุทธานามและสัพพนามที่มีปัจจัยอยู่สุดท้าย ใช้ปัจจัยประกอบข้างหลังแทนวิภัติ และมีอรรถเหมือนวิภัติก็มี ใช้ปัจจัยประกอบข้างหลังจากธาตุก็มี แบ่งออกเป็น ๔ อย่าง คือ

๑. **โตปัจจัย** ประกอบหลังสุทธานามและสัพพนาม มีอรรถตติยาวิภัติ แปลว่า “ข้าง, โดย” เช่น **ปรโต** ข้างหน้า, มีอรรถบัญญัติวิภัติ แปลว่า “แต่, จาก” เช่น **ตโต ฐานโต** แต่ที่นั่น, จากที่นั่น

๒. ปัจจัย ๙ ตัว คือ **ตฺร ตฺถ ห ธฺธิ หี หํ หิณฺจณํ** ประกอบหลังสัพพนาม มีอรรถสัตตมีวิภัติ แปลว่า “ใน...” เช่น **ตตฺร ตตฺถ** ใน...นั้น, **อิห อึธ** ใน...นี้, **สพฺพธิ** ใน...ทั้งปวง, **กุหิ กุหํ กุหิณฺจณํ กว** ใน...ไหน

๓. ปัจจัย ๗ ตัว คือ **ทา ทานิ รหิ ธฺนา ทาจณํ ชฺช ชฺช** ประกอบหลังสัพพนาม มีอรรถกาลสัตตมี แปลว่า “ในกาล, ในเวลา” เช่น **สทา** ในกาลทุกเมื่อ, **อิทานิ เอตฺรหิ** ในเวลานี้, **อธฺนา** ในกาลนี้, **กุทาจณํ** ในกาลไหน, **อชฺช** ในวันนี้, **ปรชฺช** ในวันอื่น

๔. ปัจจัยกิตก์ ๕ ตัว คือ **ตเว ตฺ ตุน ตฺวา ตฺวาน**, ปัจจัย ๒ ตัว แรกลงหลังธาตุ มีอรรถจดุติวิภัติ แปลว่า “เพื่อ” เช่น **กาดเว กาดฺ** เพื่อกระทำ, ปัจจัย ๓ ตัวหลังลงหลังธาตุในอดีตกาล แปลว่า “แล้ว” เช่น **กาดุน กตฺวา กตฺวาน** กระทำแล้ว

ส่วนปัจจัยอื่นนอกนี้ เช่น ปัจจัยในนาม ตัทธิต อาชยาด กิตก์ ไม่จัดเป็นพยยศัพท์

๒. อุปสัค

อุปสัค คือศัพท์ที่ใช้ประกอบหน้านามเหมือนเป็นคุณนามและประกอบหน้ากริยาเหมือนเป็นกริยาวิเสสนะ ทำให้มีอรรถพิเศษขึ้น วิเคราะห์ว่า “**อุเปจฺจ นามกริยานํ อตฺถํ สชฺชนตฺติติ อุปสคฺคา** บทที่เข้าไปปรุงแต่งเนื้อความของนามและกริยา ชื่อว่าอุปสัค” มี ๒๐ ตัว คือ

ป ปรา นิ นี อุ ทฺ สํ วิ อว (โอ) อนุ ปริ อธิ อภิ ปติ (ปฏฺ) สฺ อา อติ อปี อป อุป

ต่อไปจะแสดงอรรถของอุปสัคทั้ง ๒๐ ตัว

ป อุปสัค มีอรรถดังนี้

ปการ	อุ. ปญญา	รู้ทั่ว
อาทิกम्म	อุ. วิปฺปกตฺ	ทำค้างไว้
ปธาน	อุ. ปถินฺตํ	สูงสุด, ประณีต
อิสสรिय	อุ. ปภฺ อยฺ เทสฺส	ผู้นี้เป็นใหญ่ในประเทศ

อนฺโตภาว	อุ. ปกฺขิตฺตํ	ใส่เข้าไว้
วิโยค	อุ. ปวาสิ	แยกกันอยู่
ตปฺปร	อุ. ปาจฺริโย	บูรพาจารย์
ภุสฺตถ	อุ. ปวฺตุธกาโย	ผู้มีร่างกายใหญ่โต
สมฺภว	อุ. ปภวติ	เริ่มต้น, เกิดขึ้น
ติตฺติ	อุ. ปหฺตมนฺนํ	ข้าวมากเพียงพอ
อนาวิล	อุ. ปสฺนฺนฺมฺทกํ	น้ำใสสะอาด
ปตฺถน	อุ. ปณฺหิตํ	ตั้งความปรารถนา เป็นต้น

ปรา อุปสัค มีอรรถดังนี้

ปริหานิ	อุ. ปฺราภโว	ความเสื่อม
ปฺราชย	อุ. ปฺราชีโต	ปราชัย, แพ้
คติ	อุ. ปฺรายนํ	การไปสู่ภพหน้า
วิกฺกม	อุ. ปฺรกกมฺติ	ก้าวไปข้างหน้า; ก้าวหน้า
อามสฺน	อุ. องฺคสฺส ปฺรามสฺนํ	การลบล้างอวัยวะ เป็นต้น

นิ อุปสัค มีอรรถดังนี้

นิสฺเสส	อุ. นิรุตฺติ	คำที่กล่าวโดยไม่เหลือ
นิคฺคต	อุ. นิฏฺกิลฺโส นิยฺยาติ	ปราศจากกิเลส ออกไป
นิหฺรณ	อุ. นิหฺรณํ	การถอดถอน
อนฺโตปเวสฺน	อุ. นิชาโต	ฝังไว้
อภาว	อุ. นิมฺมกฺขิกํ	(รังผึ้ง) ไม่มีตัวอ่อน

นิเสธ	อุ. นิวาเรติ	ห้ามไว้
นิกุขนุต	อุ. นิพพานํ	นิพพานอันออกจากตัณหา
ปาดุภาว	อุ. นิรมิตํ	เนรมิต
อวธารณ	อุ. นิจฺจโย	การตัดสิน
วิภชน	อุ. นิทฺเทโส	การชี้แจง, การแสดงโดยพิสดาร
อุปมา	อุ. นิทสฺสนํ	อุทาหรณ์, การแสดงเปรียบเทียบ
อุปธารณ	อุ. นิสามนํ	การพิจารณา
อวसान	อุ. นิฏฺจิตํ	จบ, อวसान
แจก	อุ. นิบุโณ	ฉลาด เป็นต้น

นี อุปสัค มีอรรถดังนี้

นีหฺรณ	อุ. นีหฺรติ	นำออก
อวารณ	อุ. นีวฺรณํ	กีดขวาง, กันไม่ให้บรรลุความดี เป็นต้น

อุ อุปสัค มีอรรถดังนี้

อุคฺคต	อุ. อุคฺคจฺจติ	ขึ้นไป
อุทฺธกมฺม	อุ. อาสนา อุฏฺฐิโต อุกฺเขโป	ลุกขึ้นจากที่นั่ง ยกขึ้น
ปธาน	อุ. อุตฺตโม โลกุตฺตโร	ประเสริฐ, สูงสุด ธรรมอันเหนือโลก
วิโยค	อุ. อุพฺพาสิตो	ถูกแยกจากกัน
สมฺภว	อุ. อุพฺภุโต	เกิดขึ้นแล้ว

อดุลลาภ	อุ. อุบุปนน์ ณาณ	ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว
สุดติ	อุ. อุสุสทธิ คนตุ	อาจ (สามารถ) เพื่อจะไป
สรูปกณ	อุ. อุทุทิสติ สุตตุ	สวดพระสูตร เป็นต้น

ทุ อุปสัค มีอรรถดังนี้

อโสภณ	อุ. ทุคฺคนโธ	มีกลิ่นเหม็น
อภาว	อุ. ทุพฺภิกขั	ข้าวปลาขาดแคลน, ทุพภิกขภัย
กุกฺกิต	อุ. ทุกฺกภู	ทำความเสียหาย, ทำไม่สมควร
อสมิทฺธิ	อ. ทุสฺสสฺสั	ข้าวกล้าไม่สมบูรณ์
กิจฺฉ	อุ. ทุกฺกรั	ทำยาก, ลำบาก
วิรูปตา	อุ. ทุพฺพณฺโณ ทุมฺมุโข	ผิวพรรณไม่งาม หน้าไม่สวย เป็นต้น

สั อุปสัค มีอรรถดังนี้

สโมธาน	อุ. สนฺธิ	การต่อ, เชื่อมโยง
สมฺมา	อุ. สฺมาธิ	สมาธิ, จัดตั้งมั่น, ตั้งไว้ดี
สม	อุ. สมฺปยุตฺโต	ประกอบอยู่เสมอ
สมนฺตภาว	อุ. สํกิณฺณา สมฺมูลปนฺนา	เคลื่อน, กระจัดกระจาย พูดเลียบเคียง
สงฺคต	อุ. สงฺคโม	สังคม, พบปะ, ไปมาหาสู่
สงฺเขป	อุ. สฺมาโส	การย่อศัพท์
ภุสฺตถ	อุ. สฺวารตฺโต	กำหนดจัด

สหตถ	อุ. ส่วาโส	การอยู่ร่วมกัน
อุปตถ	อุ. สมคฺโข	ราคาถูก
ปภว	อุ. สมภโว	เกิดขึ้น
อภิมุขภว	อุ. สมมุขํ	ต่อหน้า, เฉพาะหน้า
สงคห	อุ. สงคณหาคิ	สงเคราะห์, รวบรวม
ปิธาน	อุ. สํวตํ	ปิด, ครอบ
ปนฺปนฺนกรณ	อุ. สนฺธาวติ	วิ่งไปเรื่อย ๆ, ท่องเที่ยว
สมิทฺธิ	อุ. สมฺปนฺโน	สมบูรณ์, เพียงพร้อม เป็นต้น

วิ อุปสัค มีอรรถดังนี้

วิเสส	อุ. วิมุตฺติ วิสิฏฺโฐ	ความหลุดพ้น พิเศษ, ประเสริฐ
วิวิธ	อุ. วิมติ วิจิตฺรํ	ความสงสัย วิจิตร, ลาย, ต่าง
วิรุทฺธ	อุ. วิวาโท	การทะเลาะ, ความขัดแย้ง
วิคต	อุ. วิมลํ	ปราศจากมลทิน
วิโยค	อุ. วิปฺปยุตฺโต	แยกจากกัน, ไม่ประกอบ
วิรูปตา	อุ. วิรูปโป	รูปไม่งาม, รูปแปลก เป็นต้น

อว (โอ) อุปสัค มีอรรถดังนี้

อโธภาค	อุ. อวฺกฺขิตฺตจฺกฺขุ	ทอดสายตาลงต่ำ, มองต่ำ
วิโยค	อุ. โอมฺกฺกอุปาหโน	ผู้ถอดรองเท้าแล้ว

	อวโกกิลัน	ป่าที่นกดูเหว่จากไป
ปริภา	อ. อวชานัน	การดูหมิ่น
	อวมณฺณติ	ดูหมิ่น
ชานน	อ. อวคจฺจติ	ย่อมรู้
สุทฺธิ	อ. โวทานํ	ชาวสะอาด, หมดจต
นิจฺฉย	อ. อวธารณํ	การตัดสิน
เทส	อ. อวกาโส	สถานที่โล่งแจ้ง
เถยฺย	อ. อวหาโร	การขโมย เป็นต้น

อนฺ อุปสัค มีอรรถดังนี้

อนฺคต	อ. อเนวติ	ติดตามไป
อนฺุปจฺฉินฺน	อ. อนฺุสโย	อนฺุสัย
ปจฺฉาสทฺทตฺถ	อ. อนฺุรถํ	ผู้คนที่ปลิวตามหลังรถ
ภุสฺตถ	อ. อนฺุรตฺโต	กำหนดจัด
สาทิสฺส	อ. อนฺุรูปํ	สมควร, มีสภาพเหมือนกัน
หิณ	อ. อนฺุสาริปฺตํ ปณฺณวณฺโต	
	ผู้มีปัญญาดีด้อยกว่าพระสารีบุตร	
ตติยตฺถ	อ. นทิมนฺววสิตา เสนา	กองทัพตั้งอยู่ตามแม่น้ำ
ลกฺขณ	อ. รุกฺโข อนฺุ วิชฺโชตเต วิชฺชู	ฟ้าแลบสว่างที่ต้นไม้
อิตฺถมฺภุตฺถกฺขาน	อ. สาธฺุ เทวทตฺโต มาตรํ อนฺุ	
	นายเทวทตฺติเฉพาะกับมารดา	
ภาค	อ. ยเทตฺถ มํ อนฺุ ลียา ตํ ทียตุ	

ในทรัพย์ทั้งหมดนั้น ทรัพย์ใดเป็นส่วนของเรา
จงให้ทรัพย์นั้น

วิจลา อ. รุกข์ รุกข์ อนุ วิชโชตเต จนุโท
ดวงจันทร์ส่องสว่างที่ต้นไม้ทุกต้น เป็นต้น

ปริ อุปสัค มีอรรถดังนี้

สมนุตโตภาว	อ. ปริวุโต	แวดล้อม
ปริจฺเจท	อ. ปริญญาเยยฺย	ควรกำหนดรู้
วชฺชน	อ. ปริหฺรติ	หลีก, เว้น
อาลิสฺคน	อ. ปริสฺสชติ	กอด
นิวาสน	อ. วตถํ ปริสฺสชติ	นุ่งห่มผ้า
ปฺชชา	อ. ปาโรจฺริยา	การรับใช้
โกชน	อ. ภิกฺขุํ ปริวิสฺติ	อังกฤษศึกษา
อวชานน	อ. ปริภาวติ	ดูหมิ่น
โทสฺกุชาน	อ. ปริภาสฺติ	บริภาษ, ตัดพ้อ, ต่อกว่า, ต่ำ
ลกฺขณ	อ. รุกฺข์ ปริ วิชโชตเต วิชฺช	ฟ้าแลบสว่างที่ต้นไม้ เป็นต้น

อธิ อุปสัค มีอรรถดังนี้

อธิก	อ. อธิสฺสํ	อธิศีล, ศีลที่ยิ่งหรือเคร่งครัด
อิสฺสร	อ. อธิปฺติ	อธิบดี, ผู้เป็นใหญ่
อุปริภาว	อ. อธิโรหติ	งอกขึ้น
	ปถวี อธิเสสฺสชติ	จักนอนทับแผ่นดิน

อธิกวาน	อุ. อธิกวาติ	ครอบครอง, ครองงำ
อชฌายน	อุ. พยากรณ์มณีเต	สวดคัมภีร์ไวยากรณ์
อธิฐาน	อุ. ภูมิกมปาที อธิฐาติ	อธิษฐานให้แผ่นดินไหวเป็นต้น
นิจจย	อุ. อธิโมกฺโข	การตัดสินใจ
ปาปณน	อุ. โภคกฺขนฺธํ อธิคฺจจติ	ได้กองโภครทรัพย์ เป็นต้น

อภิ อุปสรรค มีอรรถดังนี้

อภิมุขภาว	อุ. อภิมุโข	ต่อหน้า, เฉพาะหน้า
	อภิกุกมติ	ก้าวไปข้างหน้า
วิสิฏฺจ	อุ. อภิธมฺโม	ธรรมอันประเสริฐสุด
อธิก	อุ. อภิวสุสฺติ	ฝนตกหนัก
อุทฺถกมฺม	อุ. อภिरุหฺติ	ขึ้นไป
กฺล	อุ. อภิชาโต	เกิดในตระกูลดี
สารูป	อุ. อภिरูโป	รูปร่าง
วณฺทน	อุ. อภิวาเทติ	กราบ, ไหว้ เป็นต้น

ปติ (ปฏฺ) อุปสรรค มีอรรถดังนี้

ปติคฺต	อุ. ปจฺจกฺโข	ประจักษ์, ชัดเจน
ปฏฺิโลม	อุ. ปติโสโต	ทวนกระแส
ปตินิธิ	อุ. อาจฺริยโต ปติ สิสฺโส	ศิษย์เป็นตัวแทนจากอาจารย์
ปติทาน	อุ. เตลฺลตฺถิกสฺส มตฺ ปติ ททาติ	ให้น้ำมันเปรียบแทนแก่ผู้ต้องการน้ำมัน

นิเสธ	อุ. ปฏิเสธน์	การปฏิเสธ
นิวตุน	อุ. ปฏิกุกมติ	กลับ, เดินกลับ
สาทิสส	อุ. ปฏิรูปกั	รูปเหมือน
ปติกรณ	อุ. ปติกาโร	ตอบแทน, ทำคืบ
อาทาน	อุ. ปติคคณหาติ (ปฏิ-)	รับเอา
ปติโพธ	อุ. ปฏิเวธ	ปฏิเวธ, การแทงตลอด
ปฏิจจ	อุ. ปจจโย	ปัจจัย, เหตุ เป็นต้น

สุ อุปสัค มีอรรถดังนี้

สุฏจุ, สมมา	อุ. สุคโต	ผู้เสด็จไปดี, เสด็จไปโดยชอบ
สมิทุธิ	อุ. สุมิทุขั	ข้าวปลาอุดมสมบูรณ์
สุขตถ	อุ. สุโกร	ทำงาน, สบาย เป็นต้น

อา อุปสัค มีอรรถดังนี้

อภิมุขภาว	อุ. อาคจจติ	มา
อุทุทกมม	อุ. อาโรหติ	ขึ้น
มรียาหา	อุ. อาปพพตา เขตต์	นาจรตภูเขา
อภิวิธิ	อุ. อากุมารั ยโส กจจายนสส	ชื่อเสียงของพระกัจจายนะแผ่ไปถึงเด็ก
ปตติ	อุ. อาปตติมาปนโน	ต้องอาบัติ
อิจจนา	อุ. อากงขา	หวัง, ต้องการ
ปริสสชชน	อุ. อาลิจคนั	การกอด

อาทิกम्म	อุ. อารมโ	การริเริ่ม, การเริ่มต้น
คหณ	อุ. อาทียติ อาลุมพติ	ถูกถือเอา หิ้วไป, ห้อยไว้, รับเอา
นิवास	อุ. อาวาสโ	ที่อยู่, บ้าน
สมิป	อุ. อาสนนั	ใกล้
อวทาน	อุ. อามนุเตสิ	เรียกมา เป็นต้น

อติ อุปสัค มีอรรถดังนี้

อติกุกมน	อุ. อติโรจติ อมเหหิ อติโต	รุ่งเรืองกว่าพวกเรา สว่างเลยไปแล้ว
อติกุกนต	อุ. อจจนต	เกินขอบเขต, เกินประมาณ
อติสย	อุ. อติกุสโล	ฉลาดยิ่ง
กุสตถ	อุ. อติกุโกโธ อติวุทธิ	โกรธจัด เจริญมาก เป็นต้น

อปิ อุปสัค มีอรรถดังนี้

สมุภาวนา	อุ. อปิ ทิพฺเพสุ กาเมสุ แม้นอกอัมอันเป็นทิพย์ เมรุมาปิ วินิวิชฺฌิตฺวา คจฺเจยฺย เจาะแม้เขาพระสุเมรุไป
อเปกฺขา	อุ. อยมฺปิ ฐมฺโม อนิยโต แม้อาบัตินี้ก็ไม่แน่นอน

สมุจจัย	อุ. อิติปิ อรหํ เพราะเหตุนี้ด้วย ทรงเป็นพระอรหันต์ อนุดมปิ อนุดคุณมปิ อาทาย ถือเอาทั้งไส้ใหญ่และไส้น้อย
ครห	อุ. อปิ อมหากํ ปณฺฑิตก นี่บัณฑิตน่าเกลียดของพวกเขา
ปญห	อุ. อปิ ภานเต ภิกขุ ลภิตถ ผู้เจริญ ท่านได้ศึกษาบ้างหรือไม่ เป็นต้น

อป อุปสัค มีอรรณดังนี้

อปคต	อุ. อปมาโน ผู้ปราศจากมานะ อเปโต หลีกไปแล้ว
ครห	อุ. อปคพฺโง มีกรรมแล้ว
วชฺชน	อุ. อปสาลาย आयุนฺติ วานิช พวกพ่อค้าเดินอ้อมศาลามา
ปฺชชา	อุ. วุฑฺธาปจายี มีปรกตินอบน้อมต่อผู้ใหญ่
ปทุสฺสน	อุ. อปรชฺชติ ประทุษร้าย, ประพฤติผิด เป็นต้น

อุป อุปสัค มีอรรณดังนี้

อุปคมน	อุ. นิสินฺนํ วา อุปนิสีเทยย เข้าไปนั่งใกล้ผู้นั่งอยู่แล้วบ้าง
สมิป	อุ. อุปนครํ ไกลเมือง

อุปปตฺติ	อุ. สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ เข้าถึงโลกสวรรค์ อุปปตฺติโต อิกฺขตฺติติ อุเปกฺขา รอดูตามสมควร ชื่อว่าอุเบกขา
สาทิสฺส	อุ. อุปฺมานํ อุปฺมา การเปรียบเทียบ ชื่อว่าอุปมา
อธิก	อุ. อุปฺขาริยํ โทโณ (ปริมาณเท่ากัน) นับเท่านั้นมากกว่าซารี
อุปฺริภาว	อุ. อุปฺสมฺปนฺโน ผู้ถึงความเป็นผู้สูงสุด, ผู้ได้รับอุปสมบท
อนสน	อุ. อุปฺวาโส การอยู่จำ, เข้าอยู่โดยงดอาหาร
โทสฺสุขาน	อุ. ปรี อุปฺวทฺติ กล่าวหาผู้อื่น
สณฺญา	อุ. อุปฺสคฺโค ชื่ออุปสัค
ปฺพพกมฺม	อุ. อุปฺกุกฺโข ก้าวไปข้างหน้า, อุปกาโร ทำก่อน, ผู้มีอุปการคุณ
ปฺชฺชา	อุ. พุทฺธูปฺภูจฺจาโก อุป้ภูจากพระพุทธเจ้า, เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า มาตุปฺภูจฺจันํ การอุป้ภูจากมารดา
คฺยฺหการ	อุ. โสเจยฺยปจฺจุปฺภูจฺจันํ ปรากฏโดยความเป็นผู้สะอาด
ภฺสฺตถ	อุ. อุปฺปาทานํ การยัดถื้อ อุปฺปายาโส ความลำบากอย่างหนัก อุปฺนิสฺสโย ที่อาศัยอยู่, อุปนิสสัย เป็นต้น

๓. นิบาต

นิบาต คือศัพท์ที่ใช้ประกอบระหว่างนามศัพท์บ้าง กริยาศัพท์บ้าง มีอรรถแตกต่างกัน วิเคราะห์ว่า “**ปทาน์ อาทิมชฎาวสาเนสุ นิปตนตติ นิปาตา** บทที่มีใช้ในข้างหน้า ท่ามกลาง และที่สุดแห่งบททั้งหลาย ชื่อว่านิบาต”

ลักษณะของนิบาต

สทิสสา เย ติลิงเคสุ สพฺพาสู จ วิภตฺตีสู

วจนฺสุ จ สพฺเพสุ เต นิปาตาทิ กิตฺติตา.

ศัพท์ที่มีรูปเหมือนเดิมในลิงค์ทั้ง ๓ ในวิภตติทั้งปวง ในวจนะทั้งหมด เรียกว่านิบาต

นิบาต แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ

๑. นิบาตหลายตัวมีอรรถเดียวกัน
๒. นิบาตหลายอรรถ
๓. นิบาตในอรรถต่าง ๆ

นิบาตหลายตัวมีอรรถเดียวกัน

ในกลุ่มนิบาตที่มีอรรถเดียวกันนี้ นิบาตบางตัวมีอรรถของวิภตตินามประกอบอยู่เรียกว่า “วิภตยัตถนิบาต” บางตัวไม่มีอรรถของวิภตตินามประกอบ เรียกว่า “อวิภตยัตถนิบาต”

วิภัติถนิบาต นิบาตมีอรรถวิภัติ

นิบาตที่มีอรรถของวิภัตตินามประกอบ มี ๘ หมวด คือ

๑. อรรถอาลปะนะ

ยคุเม	ขอเดชะ	เป็นคำที่สามัญชนเรียกเจ้านายชั้นสูง
ภนฺเต	ท่านผู้เจริญ	เป็นคำที่คฤหัสถ์หรือบรรพชิตผู้น้อยเรียก บรรพชิตผู้ใหญ่
ภทฺทฺนฺเต	ท่านผู้เจริญ	เป็นคำที่คฤหัสถ์หรือบรรพชิตผู้น้อยเรียก บรรพชิตผู้ใหญ่
อาวุโส	ผู้มีอายุ	เป็นคำที่บรรพชิตผู้ใหญ่เรียกบรรพชิตผู้น้อย หรือเรียกคฤหัสถ์
ภณ	พนาย	เป็นคำที่ผู้ดีเรียกผู้อยู่ได้บังคับของตน
อมฺโห, หมฺโห	ผู้เจริญ	เป็นคำเรียกผู้ชายด้วยวาจาสุภาพ
เร, อเร	เวัย, โวย	เป็นคำเรียกคนเลว คนชั้นต่ำ
เท, หเร	เฮ้ย	เป็นคำเรียกคนเลว คนชั้นต่ำ
เซ	แม่, เธอ	เป็นคำเรียกสาวใช้
ภทฺเท	นางผู้เจริญ, น้องสาว	เป็นคำเรียกผู้หญิงด้วยวาจาสุภาพ

๒. อรรถปฐมา

อดฺธิ	มีอยู่	สกา	อาจ, สามารถ
ลพฺภา	พึงได้	ทิวา	กลางวัน
ภฺยโย	ยิ่ง	นโม	ความนอบน้อม

๓. อรรถทุตติยา

ทิวา	ทั้งวัน	ภิชโย	ให้ยิ่ง
นโม	ซึ่งความนอบน้อม		

๔. อรรถตติยา

สั, สยั, สามั	ด้วยตนเอง, เอง	สมมา	ด้วยดี, โดยชอบ
กินติ	ด้วยเหตุไร		
	และศัพท์ที่มี โส โต ธา ปัจจัยเป็นที่สุด คือ		
สุดโตโส	โดยสูตร	ปทโส	โดยบท
อนิจโต	โดยไม่แน่นอน	ทุกุชโต	โดยเป็นทุกุช
เอกธา	โดยส่วนเดียว	ทวิธา	โดยสองส่วน เป็นต้น

๕. อรรถจตุตถิ (มี ตเว ตุ ปัจจัยเป็นที่สุด)

กาดเว, กาดุ	เพื่อทำ	ทาดเว, ทาดุ	เพื่อให้
กาเรตุ	เพื่อให้ทำ	ทาเปตุ	เพื่อให้ถวาย เป็นต้น

๖. อรรถปัญจมี (มี โส โต ปัจจัยเป็นที่สุด)

ทิมโส	จากด้านยาว	โอรโส	จากฝั่งนี้
ราชโต	จากพระราช	โจรโต	จากโจร เป็นต้น

๗. อรรถสัตตมี

สมนุดา	ในทุกที่, ในที่รอบๆ	สามนุดา	ในที่ใกล้, ในที่รอบๆ
ปริโต	ในที่รอบๆ	สมนุดโต	ในที่รอบๆ

เอกโต ในข้างหน้า	เอกซณฺ์ ในสิ่งเดียว
เอกมนุต์ ในที่หนึ่ง, ณ ที่สมควร	เหตุฐา ในภายใต้, ภายใต้
อุปริ ในเบื้องบน, เบื้องบน	อุทฺธ ในเบื้องบน, เบื้องบน
อโร ในภายใต้, เบื้องล่าง	ติริย ในที่ขวาง
สมมุขา ในที่เฉพาะหน้า, ต่อหน้า	ปรสมมุขา ในที่ลับหลัง
อาวิ ในที่แจ้ง	รโห ในที่ลับ
ติโร ในข้างหนึ่ง	อุจฺจ ในที่สูง
นีจ ในที่ต่ำ	อนฺโต ในภายใน
อนฺตรา ในระหว่าง	อฺซณฺฺต ในภายใน
หพฺพฐา, พาทฺธา, พาทฺริ, พหฺ ในภายนอก, ข้างนอก	
โอร ในฝั่งนี้	ปาร์ ในฝั่งนั้น
อารา, อารกา ในที่ไกล	ปจฺฉา ในภายหลัง
ปุเร ในกาลก่อน	หฺรุ ในโลกอื่น
เปจฺจ ในโลกหน้า	

ศัพท์ที่มี **โต ตฺร ถ ธิ ว หิ ห** หนีจฺณํ **ห ธ** ปัจจัยเป็นที่สุด

เอกโต ในผู้เดียว	ปุโรโต ในข้างหน้า
ปสฺสโต ในข้าง	ปจฺฉโต ในข้างหลัง
สึสโต บนศีรษะ	ปาทโต บนเท้า, ที่เท้า
อคฺคโต บนยอด	มูลโต ที่โคน, ที่ราก
ยตฺร, ยตฺถ ในที่ใด	ตตฺร, ตตฺถ ในที่นั้น
สพฺพธิ ในที่ทั้งปวง	อิธ, อิห ในที่นี้
กุหิ, กุห, กุหนีจฺณํ, กว ในที่ไหน เป็นต้น	

๘. อรรถกาลสัตตมี

อถ	ครั้งนั้น	หิโยโย	วันวาน, เมื่อวาน
ปาโต	รุ่งเช้า, ในเวลาเช้า	ทิวา	กลางวัน, ในเวลากลางวัน
สมปติ	เดี๋ยวนี้, ขณะนี้	ภูตบุพพ์, ปุรา	ในกาลก่อน
อายุติ	ต่อไป, ช้างหน้า	อชช	ในวันนี้
อปรชช, ปรชช, สุเว, เสว	ในวันพรุ่งนี้	ปรสุเว	ในวันมะรืนนี้
ปเร	ในกาลอื่น	สชช	ในขณะนั้น
สายั	ในเวลาเย็น	กาลั	ในกาล
ทิวา	ในเวลากลางวัน	นตตัม	ในเวลากลางคืน
กลลั	ในเวลาสมควร	นิจจัม, สตตัม	เนื่องนิตย์
อภิณ्हั, อภิภขณ्हั	เนื่อง ๆ	มูหุ	พลัน, พล่าม
มูหุตตัม	ชั่วครู่	ยทา	ในกาลใด
ตทา	ในกาลนั้น	กทา	ในกาลเช่นไร
สทา	ในกาลทุกเมื่อ		

อวิภัตยัตถนิบาต นิบาตไม่มีอรรถวิภัตติ

นิบาตที่ไม่มีอรรถของวิภัตตินามประกอบ มี ๑๐ หมวด คือ

๑. อรรถปริจเฉทะ (กำหนด)

กิว	เพียงไร	ยาวตา	มีประมาณเพียงใด
ยาว	เพียงใด	ดาวตา	มีประมาณเพียงนั้น
ดาว	เพียงนั้น	กิตดาวตา	มีประมาณเท่าไร

ยาวเทว	เพียงไदनันท์เทียว	เอตดาวตา	มีประมาณเท่านั้น
ดาวเทว	เพียงนั้นันท์เทียว	สมนตา	โดยรอบ

๒. อรรถปฏิภาคะ (อุปมา-อุปไมย)

ยถา	ฉนฺโต	ตถา, เอวํ	ฉนฺนํ
ยถเอว	ฉนฺโตนฺนํเทียว	ตถเอว	ฉนฺนํนฺนํเทียว
เอวเมว, เอวเมวํ	ฉนฺนํนฺนํเทียว	วีย, อิว	ราวกะ, เพียงดั่ง
ยถาปี	แมฉนฺโต	เสยฺยถาปี	แมฉนฺโต
ยถริว	ฉนฺโตนฺนํเทียว	ตถริว	ฉนฺนํนฺนํเทียว
ยถานาม	ชื่อฉนฺโต	ตถานาม	ชื่อฉนฺนํ
ยถาหิ	ฉนฺโตแล	ตถาหิ	ฉนฺนํแล
ยถาจ	ฉนฺโตแล	ตถาจ	ฉนฺนํแล
เสยฺยถาปีนาม ชื่อแมฉนฺโต			

๓. อรรถปฏิเสธะ (ปฏิเสธ, ห้าม)

น	ไม่	เอว	นั้นเทียว, เท่านั้น
โน	ไม่	วินา	เว้น, ห้าม
มา	อย่า	อญฺจตฺร	เว้น
ว	เท่านั้น	อลํ	พอ, อย่าเลย
อ	ไม่	หลํ	อย่า

อลํ นิบาต มีอรรถอื่นอีก คือ สามารถและประดับ

๔. อรรถอนุสวนะ (เล่าลือ, ได้ยินมา)

กิร, ขลุ, สุกั ได้ยินว่า, เขาเล่าว่า, ฟังมาว่า, ทราบว่า

๕. อรรถปรักปะ (วิตก, กังวล)

เจ	หากว่า	อล	ถ้า
สเจ	ถ้า	ยนฺนุน	กระไรหนอ
ยทิ	ผิวว่า	อปฺเปว นาม	ชื่อแม่โจน, อะไรแน่ะ

๖. อรรถปัญหา (คำถาม)

กี	หรือ, อะไร, อย่างไร	นฺนุ	มิใช่หรือ, ใช่หรือไม่
กถิ	อย่างไร	อุทาทุ	หรือว่า
กจฺจิ	แลหนอ, แลหรือ	อาทุ	หรือว่า
นุ	หรือ, หรือหนอ	เสยฺยถิ	อย่างไรนี้
กิณฺนุ	อะไรหรือ	กิสฺ	อะไร, อย่างไร

๗. อรรถสัมปฏิจฉนะ (รับคำ)

อาม, อามนฺตา	เออ, ครับ, ค่ะ	สาธุ	ดีแล้ว
เอว	อย่างนั้น	โอปาเยกั	สมควร
ปติรูปิ	สมควร, เหมาะสม	ลหุ	ดี, ตามสบาย

๘. อรรถโจทนะ (เตือน)

อิงฺม	เชิญเถิด	หนท, ตคฺม	เอาเถิด
-------	----------	-----------	---------

๙. อรรถวากยารัมภะ (ต้นข้อความ)

จ	อนึ่ง, ก็, จริงอยู่	ปน	ส่วนว่า, ก็
วา	หรือ, หรือว่า, บ้าง	อปิ	แม้, บ้าง
หิ	ก็, จริงอยู่, เพราะว่า	อปิจ	เออ ก็
ตุ	ส่วน, ส่วนว่า, ก็	อลวา	อีกอย่างหนึ่ง

๑๐. อรรถปทปุรณะ (เติมบทให้เต็ม ไม่มีเนื้อความ)

นิบาตเหล่านี้คือ **อล ขลฺ วต วถ อถ อสฺสุ ยคฺเม หิ จรฺหิ นํ ตํ**
วา จ ตฺ ว โว ปน หเว กิ ว ห ตโต ยถา นุ สฺ สุกฺ โข เว หํ เอนํ
เสยฺยติ เป็นต้น ใส่ให้เต็มบทเพื่อความสละสลวยแห่งถ้อยคำสำนวน
 ไม่มีเนื้อความพิเศษอะไร

๑๑. อรรธสังสยะ (ความสงสัย)

อปฺเปว	อย่างไร	อปฺเปวณาม	ชื่ออย่างไร
นุ	หรือไม่		

๑๒. อรรธเอกังสะ (ส่วนเดียว)

อทฺธา อณฺณทตฺถฺ ตคฺม ชาตฺ กามํ สสฺกํ แน่แท้, จริง ๆ, ส่วนเดียว

๑๓. อรรธสีมะ (รวดเร็ว)

ขิปฺปิ อรฺ ลหุ อาสุํ ตฺณฺณํ อจิรํ สีมํ ตฺริตํ เร็ว, ต่วน, พลัน, ไม่นาน

๑๔. บทที่มี **คุณ ตฺวา ตฺวาน** ปัจจัยเป็นที่สุดก็จัดเป็นนิบาต
ปฺลิตฺตุน ปฺลิตฺย ปฺลิตฺตฺวา ปฺลิตฺตฺวาน ทิสฺวา ทิสฺวาน (พบแล้ว,
เห็นแล้ว), **ทสฺเสตฺวา** (แสดงแล้ว), **ทาทฺตุน ทตฺวา ทตฺวาน** (ให้แล้ว),
อุปาทาย (ถือเอาแล้ว), **ทาเปตฺวา** (ให้ถวายแล้ว), **วิญญาเปตฺวา** (ให้
รู้แล้ว), **วิเจยฺย** (พิจารณาแล้ว), **วิเนยฺย** (แนะนำแล้ว), **นิหจฺจ**
(เบียดเบียนแล้ว), **สเมจฺจ** (ถึงดีแล้ว), **อเปจฺจ** (หลีกไปแล้ว), **อารพฺก**
(เริ่มแล้ว, ประารภแล้ว), **อาคมม** (มาแล้ว, อาศัยแล้ว) เป็นต้น

นิบาตหลายอรรถ

นิบาตเหล่านี้คือ **จ วา อถ ขลฺ วต หิ ตฺ หํ อิติ ยถา เอวํ อโห
นาม สาธฺ กิร ญฺน ธฺวํ** แต่ละตัวมีอรรถหลายอย่าง

จ ศัพท์ มีอรรถ ๕ อย่าง คือ

๑. **สมฺจฺจย** รวบรวม มี ๓ อย่าง

ก. **กิริยาสมฺจฺจย** รวบรวมกิริยา

เช่น **ตฺวํ ปจฺจาหิ จ ภฺภูชาหิ จ .**

ท่านจงหุงและจงกิน

ข. **การกสมฺจฺจย** รวบรวมนาม

เช่น **สาริปฺตฺโต จ โมคฺคฺลฺลาโน จ ฌมฺมํ เทเสฺนติ .**

พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะแสดงธรรม

ค. **วากฺยสมฺจฺจย** รวบรวมประโยค

เช่น **สาริปฺตฺโต จ ฌมฺมํ เทเสฺติ, โมคฺคฺลฺลาโน จ ฌมฺมํ เทเสฺติ .**

พระสารีบุตรแสดงธรรม พระโมคคัลลานะก็แสดงธรรม

๒. **อนุวาจย** รวบรวมวากยะหลังที่มีกิริยาต่างจากวากยะหน้า
เช่น ทานํ เทหิ, สีสณฺจ รุกฺขาหิ.
ท่านจงให้ทาน และรักษาศีล
๓. **อิติไตรโยค** รวบรวมโดยได้เนื้อความแยกกัน (อสมาหารทวนฺท)
เช่น จนฺโท จ สุริโย จ จนฺทสุริยา.
ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์
๔. **สมาหาร** รวบรวมโดยได้เนื้อความรวมกัน (สมาหารทวนฺท)
เช่น มุขณฺจ นาสิกา จ มุขนาสิกํ.
ปากและจมูก
๕. **อวธารณ** ห้ามเนื้อความที่ไม่ได้กล่าวถึง
เช่น พุญฺชนนฺตสฺส โฉ จปฺปจฺจเยสุ จ.
เพราะ ฉ ปัจจัยเท่านั้น จึงมีการอาเทศพยัญชนะที่สุด
ธาตุเป็น จ

วา ศัพท์ มีอรรถ ๔ อย่าง คือ

๑. **วิกปฺปน** ไม่แน่นอน
เช่น เทโว วา มาโร วา.
เป็นเทพหรือเป็นมาร
๒. **อุปฺมาน** เปรียบเทียบ
เช่น มธฺ วา มณฺณตี พาโล.
คนพาลย่อมสำคัญผิดว่าเหมือนของหวาน

๓. สมุจจย ราชโต วา โจรโต วา ภยั.

ภัยจากพระราชาและจากโจร

๔. วาตุติตวิภาสา กล่าวกำหนดวิธี ๓ อย่าง คือ แน่ ไม่แน่ และไม่มี

เช่น วา ปโร อสรูปา.

ลบสรรหฺล่งจากสรรหฺที่มีรูปไม่เหมือนกันบ้าง

อถ ศัพท์ มีอรรถ ๓ อย่าง คือ

ปณฺหา คำถาม **อนนฺตรีย** ไม่มีระหว่าง, ต่อไป

อธิกาล กำหนดกาล

ขลฺ ศัพท์ มีอรรถ ๓ อย่าง คือ

ปฏฺิเสศ ปฏิเสธ **อวธารณ** ห้าม

ปลฺทฺุธิ สำเร็จ

วต ศัพท์ มีอรรถ ๔ อย่าง คือ

เอกํส อย่างเดียว **เขต** ลำบาก, เหน็ดเหนื่อย

อนุกมฺป อนุเคราะห์ **สงฺกปฺป** คิด, ดำริ, รำพึง

หิ ศัพท์ มีอรรถ ๒ อย่าง คือ

เหตุ เหตุ **อวธารณ** ห้าม, จำกัด

ตฺุ ศัพท์ มีอรรถ ๓ อย่าง คือ

วิเสส แดกต่าง, พิเศษ **เหตุ** เหตุ

นิวตฺุตน ห้าม

หิ คัพท์ มีอรรถ ๒ อย่าง คือ

วิสภาพ	เหน็ดเหนื่อย	สมภม	ตกใจ
--------	--------------	------	------

อิติ คัพท์ มีอรรถ ๓ อย่าง คือ

วากยปริสมมตติ มีเท่านี้, ด้วยประการฉะนี้ เหตุ เพราะเหตุนั้น
 นิทสฺสน แสดง, ว่า

ยถา คัพท์ มีอรรถ ๔ อย่าง คือ

โยคคฺคา	ความสมควร	วิจฺจา	คำซ้ำ
ปทตฺถานตฺวิตฺต	กล่าวเท่าอรรถของบท	นิทสฺสน	แสดง

เอวํ คัพท์ มีอรรถ ๓ อย่าง คือ

อปเทส	แนะนำ	ปญฺหา	คำถาม
นิทสฺสน	แสดง		

อิหํ คัพท์ มีอรรถ ๓ อย่าง คือ

ครห	ดำหนิ, นินทา	ปลฺสฺน	สรรเสริญ, ชื่นชม
ปตฺถน	ปรารภนา		

นาม คัพท์ มีอรรถ ๔ อย่าง คือ

ครห	ดำหนิ, นินทา	ปลฺสฺน	สรรเสริญ, ชื่นชม
สญฺญา	ชื่อ, นาม	ปญฺหา	คำถาม

สาธุ คัพท์ มีอรรถ ๒ อย่าง คือ

ปลฺสฺน	สรรเสริญ, อนุโมทนา	ยาจน	ขอ, อ้อนวอน
--------	--------------------	------	-------------

กิริ ศัพท์ มีอรรถ ๒ อย่าง คือ

อนุสุสวน ได้ยินมา อสุสทุเธยย ไม่เชื่อถือ

นูน ศัพท์ มีอรรถ ๓ อย่าง คือ

อนุमान คาคคะเน อนุสุสรณ คล้อยตาม
ปริวิตทุก คิด, กังวล

ธูว ศัพท์ มีอรรถ ๒ อย่าง คือ

ธิริ มั่นคง อวธาณ ห้าม, จำกัด

นิบาตอรรถต่างๆ

อณฺณทตฺถ	โดยแท้	อาวี	แจ้ง
อโถ	อนึ่ง	อุจฺจํ	สูง
อทธา	แน่แท้, แน่นอน	อารา	ไกล
อิติ	เพราะเหตุนั้น, ว่า...ดังนี้, ชี้, ด้วยประการฉะนี้	อวสุสํ	แน่แท้
กิญฺจาปี	แม้หน่อย, แม้ก็จริง	สจฺฉิ	แจ้ง
อโห	โอ, อือ	ปุณ	อีก
นีจํ	ต่ำ, เตี้ย	สามํ, สยํ	เอง
นูน	แน่, แน่นอน	กฺวฺจิ	บ้าง
		มิจฺฉา	ผิด
		มฺธา	เปล่า

นานา	ต่าง ๆ, นานา	มฺสา	เท็จ
ภฺยโย, ภฺยโยโส	โดยยิ่ง	สกี	คราวเดียว
สตกฺขตฺตํ	ร้อยครั้ง	ปจฺจา	ภายหลัง
ปฏฺจาย	จำเดิม, เริ่มต้น, ตั้งแต่	สฺห, สฺหุธี	พร้อม, กับ
ปฏฺติ	จำเดิม, เริ่มต้น, เป็นต้น	สณฺิกํ	ค่อย ๆ, เบา ๆ
ปฺนปฺนํ	บ่อย ๆ, หลายครั้ง	ปฏฺิกจฺเจว	ก่อนเที่ยว
เสยฺยลฺกํ	อะไรบ้าง	วฺินา, ริด	เว้น
วฺิสฺ	ต่างหาก, แขนกหนึ่ง	ทฺฏฺจ, ฏ	น่าเกลียด
ปฺน	อีก	อิสฺกํ	น้อย
จฺริ, จฺริสฺส	กาลนาน	ปฺถ	มาก, ต่างหาก
หา	หา, โอไม่น่าเลย	ตฺถฺหิ	นิ่ง
อลฺกํ	หลอกลวง	สฺวตฺถิ	สวัสดิ์
ปฺคว	ก่อนเที่ยว, จะป่วยกล่าวไปไย, กล่าวให้ป่วยกาล		

บทที่ ๑๒

สมาส

สมาส คือการย่อนามศัพท์ตั้งแต่ ๒ ศัพท์ขึ้นไป เข้าเป็นบทเดียวกัน วิเคราะห์ว่า “**สมสฺสเด สงฺขิปปยเดติ สมาโส** การย่อหรือบทที่ถูกย่อ ชื่อว่าสมาส” ว่าโดยวิธีทำมี ๒ อย่าง คือ

- ๑. ลุตุตสมาส** สมาสที่ลวิภัตติของศัพท์หน้า
เช่น **กจินฺสฺส ทฺสฺสํ กจินฺทฺสฺสํ**
ผ้าเพื่อกฐิน ชื่อว่า กจินฺทฺสฺส
- ๒. อลุตุตสมาส** สมาสที่ไม่ลวิภัตติของศัพท์หน้า
เช่น **ปรสฺส ปทํ ปรสฺสปทํ**
บทเพื่อผู้อื่น ชื่อว่า ปรสฺสปท

ลักษณะของสมาส ๓ อย่าง

๑. ประกอบเข้าเป็นบทเดียวกัน
๒. สวดให้เป็นบทเดียวกัน (ไม่เว้นวรรคกลางสมาส)
๓. มีวิภัตติตัวเดียวกัน

สมาส ๖

สมาสว่าโดยชื่อมี ๖ คือ **อภัยยัภาวะ กัมมถารยะ ทิคุ ตัปฺปริสะ พหุพพีหิ และ ทวันทะ**

๑. อัပ္พยัภาวสมาส

อัပ္พยัภาวสมาส คือสมาสที่มีอุปสรรคหรือนิบาตเป็นบทหน้า และเป็นประธาน บทสำเร็จเป็นนปุงสกสิงค์เอกพจน์มี ๒ คือ

๑. **อุปสรรคบุพพกะ** มีอุปสรรคเป็นบทหน้าและเป็นประธาน

เช่น **นครสฺส สมีปํ อุปนฺครํ**

ที่ใกล้แห่งเมือง ชื่อว่า อุปนฺคร

๒. **นิบาตบุพพกะ** มีนิบาตเป็นบทหน้าและเป็นประธาน

เช่น **วฺทฺตฺมานํ ปฏิปาณฺธิ ยถาวฺทฺตฺมํ**

ลำดับผู้เจริญ ชื่อว่า ยถาวฺทฺตฺม

๒. กัมมธารยสมาส

กัมมธารยสมาส คือสมาสที่ย่อสุทธานามกับสุทธานา สุทธานาม กับคุณนาม หรือคุณนามกับคุณนาม ที่มีวิภัตติและวจนะเหมือนกัน เข้าด้วยกัน แบ่งออกเป็น ๔ อย่าง คือ

๑. **วิเสสนบุพพปะ** มีบทวิเสสนะอยู่หน้า

เช่น **มหนฺโต จ โส บุริโส จาติ มหาบุริโส.**

บุรุษผู้ประเสริฐ ชื่อว่า มหาบุริส

๒. **วิเสสนุตตรปะ** มีบทวิเสสนะอยู่หลัง

เช่น **สาริปฺตฺโต จ โส เถโร จาติ สาริปฺตฺตฺเถโร.**

พระสารีบุตรผู้เถระ ชื่อว่า สาริปฺตฺตฺเถร

๓. **วิเสสโนภยปะ** มีบททั้ง ๒ เป็นวิเสสนะ
เช่น **สิตฺ จ อุณฺหฺ จาติ สิตฺอุณฺหฺ.**
เย็นและร้อน ชื่อว่า สิตฺอุณฺห
๔. **อุปมานุตตรปะ** มีบทหลังเป็นอุปมา
เช่น **มุณี จ โส สิทฺ จาติ มุณิสิทฺ.**
พระมุณีเพียงดั่งสีหะ ชื่อว่า มุณิสิท
๕. **สัมภวานาปุพฺพปะ** มีบทหน้าประกอบด้วย **อิติ** ศัพท์ในอรรถ
ยกขึ้นแสดง
เช่น **ธมฺโม อิติ พุทฺธิ ธมฺมพุทฺธิ.**
ความรู้ว่าธรรม ชื่อว่า ธมฺมพุทฺธิ
๖. **อวธารณปุพฺพปะ** มีบทหน้าประกอบด้วย **เอว** ศัพท์เพื่อห้าม
เนื้อความอื่น
เช่น **สทฺธา เอว ธนํ สทฺธาธนํ.**
ศรัทธาเท่านั้นเป็นทรัพย์ ชื่อว่า สทฺธาธน
๗. **นนิปาดปุพฺพปะ** มี **น** นิบาตเป็นบทหน้าเพื่อห้ามหรือปฏิเสธ
เช่น **น มนุสฺโส อมนุสฺโส.**
ไม่ใช่มนุษย์ ชื่อว่า อมนุสฺส
๘. **กุปุพฺพปะ** มี **ก** นิบาตเป็นบทหน้าในอรรถนำรังเกียจ
เช่น **กฺุจฺฉิตฺ ปุริโส กاپุริโส.**
บุรุษผู้ร่าร้างเกียจ ชื่อว่า กापุริส

๑๙. ปาทีปุปพปะทะ มี ป อุปสัคเป็นต้นเป็นบทหน้า

เช่น ปธานํ วจนํ ปาวจนํ.

คำที่เป็นประธาน ชื่อว่า ปาวจน

อโสภณํ กตํ ทุกุกกั

กรรมที่ทำไม่ดี ชื่อว่า ทุกุกก

๓. ทิคุสมาส

ทิคุสมาส คือกัมมธารยสมาสที่มีสังขยาเป็นบทหน้า แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. **สมาหารทิคุ** ทิคุสมาสที่ย่อนามศัพท์กับสังขยาในลิงค์ต่างๆ ที่เป็นพหูวณะ ทำให้เป็นนปุงสกลิงค์เอกวณะ

เช่น ตโย โลกา ติโลกํ.

โลกทั้ง ๓ ชื่อว่า ติโลก

๒. **อสมหารทิคุ** ทิคุสมาสที่ย่อนามศัพท์กับสังขยา ทำให้เป็นลิงค์และวณะตามเดิม

เช่น จตสุโส ทิสสา จตฺทุกุทิสสา.

ทิศทั้ง ๔ ชื่อว่า จตฺทุกุทิสสา

๔. ตัปปริสสมาส

ตัปปริสสมาส คือสมาสที่ย่อนาม ๒ บทที่มีวิภัตติต่างกัน เข้าเป็นบทเดียวกัน แบ่งออกเป็น ๖ อย่าง ตามลำดับตั้งแต่ทุติยวิภัตติถึงสัตตตวิภัตติ ดังนี้

๑. **ทุติยัตปฺปริส** บทหน้าประกอบด้วยทุตติยวิภัตติ
เช่น **สรณํ คโต สรณคโต**
ผู้ถึง (ซึ่งพระพุทธเจ้า) ว่าเป็นสรณะ ชื่อว่า สรณคต
๒. **ตติยัตปฺปริส** บทหน้าประกอบด้วยตติยวิภัตติ
เช่น **พุทฺธเณ ภาสิตो พุทฺธภาสิตो.**
(พระธรรม) อันพระพุทธเจ้าทรงภาษิตแล้ว ชื่อว่า
พุทฺธภาสิต
๓. **จตุตถัตปฺปริส** บทหน้าประกอบด้วยจตุตถวิภัตติ
เช่น **กจฺจิสฺส ทุสฺสํ กจฺจิทุสฺสํ.**
ผ้าเพื่อกจฺจิม ชื่อว่า กจฺจิทุสฺส
๔. **ปัญจมีตปฺปริส** บทหน้าประกอบด้วยปัญจมีวิภัตติ
เช่น **โจรมหา ภยํ โจรภยํ.**
ภัยจากโจร ชื่อว่า โจรภย
๕. **ฉกฺขจฺฐิตปฺปริส** บทหน้าประกอบด้วยฉกฺขจฺฐิตวิภัตติ
เช่น **พุทฺธสฺส สาวโก พุทฺธสาวโก.**
สาวกของพระพุทธเจ้า ชื่อว่า พุทฺธสาวก
๖. **สัตตมีตปฺปริส** บทหน้าประกอบด้วยสัตตมีวิภัตติ
เช่น **วเน ปุပ္ผํ วนปุပ္ผํ.**
ดอกไม้ในป่า ชื่อว่า วนปุပ္ผ

๕. พหุพพีหิสมาส

พหุพพีหิสมาส คือสมาสที่มีบทอื่นเป็นประธาน แบ่งออกเป็น ๙ อย่าง คือ

๑. **ทวีปทตฺลยาธิกรณะ** บททั้ง ๒ มีเนื้อความเข้าเป็นอันเดียวกันใน อรรถวิภัตติทั้ง ๖ มีทุตยาวิภัตติ เป็นต้น

เช่น **आकता समना अिम् सारामन्दि आकत्समिणे.** (สำราโม)

สมณะมาสู่อารามนี้ ฉะนั้น อารามนี้จึงชื่อว่า **आकत्समिणे**

ทิจฺฐา ธมฺมา เยน สมเณน โสยํ ทิจฺฐธมฺโม. (สมิणे)

ธรรมอันสมณะได้เห็นแล้ว สมณะนั้นชื่อว่า **ทิจฺฐธมฺม**

ทินฺโน สฺกโก ยสฺส ญญิणे โสยํ ทินฺนสฺกโก. (ราชา)

ภายอันเขาให้แล้วแก่พระราชชาติ พระราชานั้นชื่อว่า **ทินฺนสฺกโก**

นิกฺคตา ชนา อสุมา คามา โสยํ นิกฺคตชฺโน. (คาโม)

คนออกไปแล้วจากหมู่บ้านนั้น หมู่บ้านนั้นชื่อว่า **นิกฺคตชฺน**

ชีณา อาสวา ยสฺส ภิกฺขุสฺส โสยํ ชีณาสโว. (ภิกฺขุ)

อาสวะของภิกษุได้สิ้นแล้ว ภิกษุนั้นชื่อว่า **ชีณาสว**

สมฺปนฺนานิ สสฺसानิ ยสฺมี ชนปเท โสยํ สมฺปนฺนสฺสโส.

ข้าวกล้าในชนบทใดอุดมสมบูรณ์ ชนบทนั้นชื่อว่า **สมฺปนฺนสฺสโส**

๒. **ทวีปทภินนาธิกรณะ** บททั้ง ๒ มีเนื้อความของวิภัตติต่างกัน

เช่น **จตุตฺ ปาณิมฺหิ อสุสาติ จตุตฺปาณิ.** (ปุริโส)

บุรุษผู้มีร่มในมือ ชื่อว่า **จตุตฺปาณิ**

๓. **ติปะทะ** บททั้ง ๓ มีเนื้อความวิภัตติเดียวกัน
เช่น **มตฺตา พหฺโว มาตฺตฺวา อสฺมินฺติ มตฺตพฺพฺมาตฺตํ** (วนั)
ป่าที่มีข้างตม้นมาก ชื่อว่า มตฺตพฺพฺมาตฺตค
๔. **นนิปาดปุพฺพปะทะ** บทหน้าเป็น **น** นิปาดปฏิเสธ
เช่น **นตฺถิ เอตฺสฺส สฺโมติ อสฺโม.** (ภควา)
พระพุทธเจ้าไม่มีผู้เสมอ ชื่อว่า อสฺม
๕. **สหปุพฺพปะทะ** บทหน้าเป็น **สห** นิปาด
เช่น **สห เหตุนา โย วตฺตเตติ สเหตุโก.** (ธมฺโม)
ธรรมที่เป็นไปพร้อมด้วยเหตุ ชื่อว่า สเหตุก
๖. **อุปมาปุพฺพปะทะ** บทหน้าเป็นชื่ออุปมา
เช่น **กาโก วีย สฺวีโร อยฺนฺติ กากฺสูโร.** (ปุริโส)
บุรุษผู้กล้าเหมือนกา ชื่อว่า กากฺสูร
๗. **สังขโยกยปะทะ** บททั้ง ๒ เป็นสังขยา
เช่น **ฉ วา ปญฺจ วา วาจา ฉปฺปญฺจวาจา.**
วาจา ๕-๖ คำ ชื่อว่า ฉปฺปญฺจวาจา
๘. **ทิสันฺตราหิตถะ** ได้เนื้อความระหว่างทิส หรือทิสเฉียง
เช่น **ปุพฺพสุสา จ ทกฺขิณฺสุสา จ ทิสาย ยทฺนฺตราหิํ สายํ**
ปุพฺพทกฺขิณา. (วิทิสา)
ระหว่างทิสตะวันออกกับทิศใต้ ชื่อว่า ปุพฺพทกฺขิณา

๕. พยติหารลักษณะ ได้ลักษณะทำกิริยาต่อผู้ (ฝ่ายตรงข้าม)

เช่น เกเสสุ จ เกเสสุ จ คเหตุวา อิหํ ยฺหุถํ ปวตฺตติติ เกสาเกสิ.
การตั้งที่ผมต่อผู้กันไป ชื่อว่า เกสาเกสิ

๖. ทวันทสมาส

ทวันทสมาส คือสมาสที่ย่อบทที่มีวิภัตติเหมือนกัน ตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไป เข้าเป็นบทเดียวกัน แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. สมหาระ ย่อนามที่มีลิงค์และวณะต่างกันบ้าง เหมือนกันบ้าง มีรูปสำเร็จเป็นนปุงสกลิงค์เอกวณะ

เช่น ปตฺโต จ จิวฺร จ ปตฺตจิวฺร.

ปาตฺรและจิวฺร ชื่อว่า ปตฺตจิวฺร

สมโถ จ วิปฺสฺสนา จ สมถวิปฺสฺสน.

สมถะและวิปฺสฺสนา ชื่อว่า สมถวิปฺสฺสน

๒. อสมหาระ ย่อนามที่มีวณะเหมือนกัน สำเร็จแล้วมีลิงค์ ตามบทหลัง และเป็นพหูวณะ

เช่น มาตา จ ปิตา จ มาตาปิตโร.

มารดาและบิดา ชื่อว่า มาตาปิตุ

สุโร จ อสุโร จ นโร จ อรุโค จ นาโค จ ยฺกฺโข จ

สุราสุรนโรรคฺนาคยฺกฺขา.

เทวดา อสุร คน งู นาคและยักษ์ ชื่อว่า สุราสุรนโรรคฺนาคยฺกฺข

บทที่ ๑๓

ทัตถิต

ทัตถิต คือนามศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัยหมู่หนึ่งซึ่งใช้แทนศัพท์ เพื่อย่อคำพูดให้สั้นลง วิเคราะห์ว่า “ตสฺมา ติวริลฺลิกโต ปรัหฺตุวา หิตา สหิตาติ ตทฺถิตา ปัจจัยที่ประกอบอยู่หลังจากลิงค์ ๓ อย่าง (คือสุทธานามลิงค์ สมานนามลิงค์ และทัตถิตนามลิงค์) ชื่อว่าทัตถิต” แบ่งเป็น ๗ อย่าง คือ อปัจจทัตถิต อนนฺกัตถิต ภาวทัตถิต วิเสสทัตถิต อัสนัตถิต สันชยาตถิต และ อพยยทัตถิต

อปัจจทัตถิต (หรือโคตตทัตถิต) อนนฺกัตถิต อัสนัตถิต และสันชยาตถิต ทั้ง ๔ นี้ รวมกันเรียกว่า “สามัญญทัตถิต” ใช้เป็นบทวิเสสนะ

๑. อปัจจทัตถิต

อปัจจทัตถิต หรือ **โคตตทัตถิต** ใช้ปัจจัย ๔ ตัว คือ ณ ฌายน ฌาน ฌยย ฌิ ฌิก ฌย ฌว ฌนร แทน **อปฺจ** ศัพท์ หรือ **โคตฺต** ศัพท์ หรือ **ปฺจฺต** ศัพท์ แปลว่า “เหล่ากอ, โคตร, ลูก, หลาน”

เช่น **วสิฏฺฐสฺส อปฺจํ วสิฏฺโฐ**. (ณ)

เหล่ากอของวสิฏฐะ ชื่อว่า วสิฏฐ

กจฺจสฺส อปฺจํ กจฺจายโน, กจฺจानโน. (ฌายน, ฌาน)

เหล่ากอของกัจจะ ชื่อว่า กัจจายน, กัจจาน

กตติกาย ปุตโต กตติเกยโย. (ณฺย)

ลูกของนางกัตติกา ชื่อว่า กตติเกยโย

สกุยปุตฺตสฺส อปจฺจํ สกุยปุตฺติ. (ณฺ)

ลูกหลานของสกุยบุตร ชื่อว่า สกุยปุตติ

สกุยปุตฺตสฺส อปจฺจํ สกุยปุตฺติโก. (ณิก)

ลูกหลานของสกุยบุตร ชื่อว่า สกุยปุตติก

อทิตฺติยา อปจฺจํ อาทิจฺโจ. (ณฺย)

ลูกหลานของนางอทิตติ ชื่อว่า อาทิจโจ

มนฺโน อปจฺจํ มานโว. (ณว)

ลูกหลานของนายมนุ ชื่อว่า มานว

สมณฺสสฺส อปจฺจํ สามเณโร. (ณฺร)

ลูกหลานของสมณะ ชื่อว่า สามเณร

๒. อเนกัตถัตถิต

อเนกัตถัตถิต ใช้อย่าง ๑๔ ตัว คือ **ณิก ณ ณฺย อิม อีย กิย ย ญย กณฺ ตา आयิตตฺต ล อาลู มย แทน “สํสฺสุจฺจ ฆสม, ตฺรติ ช้าม, จฺรติ เทียวไป, วฺหติ นำไป”** เป็นต้น

เช่น **ติเลน สํสฺสุจฺจฺจ เตลิกํ.** (ณิก)

ข้าวผสมงา ชื่อว่า เตลิก

นาวาย ตรตติ นาวโก. (ณิก)

ผู้ข้ามด้วยเรือ ชื่อว่า นาวิก

ปาเทน จรตติ ปาทโก. (ณิก)

ผู้เที่ยวไปด้วยเท้า ชื่อว่า ปาทิก

อัสเสน วหตติ อัสสิโก. (ณิก)

ผู้นำไปด้วยบ่า ชื่อว่า อัสสิก

กสาเวน รตติ กาสาว, กาสาย. (ณ)

ผ้าล้อมด้วยน้ำฝน ชื่อว่า กาสาว, กาสาย

วเน ชาต วาเนย. (ณย)

ดอกไม้เกิดในป่า ชื่อว่า วาเนย

ปจฉา ชาโต ปจฉิม. (อิม)

ผู้เกิดภายหลัง ชื่อว่า ปจฉิม

มนุสฺสชาติยา ชาโต มนุสฺสชาติโย. (อีย)

ผู้เกิดด้วยชาติมนุษย์ ชื่อว่า มนุสฺสชาติย

ชาติยา นิยฺตุโต ชาติกโย. (กีย)

ประกอบด้วยชาติ ชื่อว่า ชาติกย

สภาย สาทุ สพภ. (ย)

ดีในสภา ชื่อว่า สพภ

สมณาน หิตา สามณฺณา. (ณย)

ผู้ถือกุศลสมณะ ชื่อว่า สามณฺณ

ราชปุตตานํ สมุโห ราชปุตตโก. (กณ)

หมู่แห่งราชบุตร ชื่อว่า ราชปุตตก

คามานํ สมุโห คามตา. (ตา)

หมู่แห่งชาวบ้าน ชื่อว่า คามตา

ธูโม วีย ทิสสตีติ ธูมายิตตต. (อายิตตต)

ปรากฏเหมือนควนไฟ ชื่อว่า ธูมายิตตต

ทฏฺฐจฺจ ญานํ ทฏฺฐจฺจลล. (ล)

ที่ไม่ดี ชื่อว่า ทฏฺฐจฺจลล

อภิชฌมา อสฺส ปกตีติ อภิชฌมาล. (อาล)

ผู้มีอภิชฌมาเป็นปกติ ชื่อว่า อภิชฌมาล

สฺวณฺณน ปกตฺตติ สฺวณฺณมโย. (มย)

ทำด้วยทอง ชื่อว่า สฺวณฺณมย

๓. ภาวทัทธิต

ภาวทัทธิต ใช้ปัจจัย ๗ ตัว คือ ญฺย ตฺต ตา ตฺตฺน ญฺยฺย ญ
กณ แทน “ภาว ความมี ความเป็น”

เช่น **อโรคฺสฺส ภาโว อโรคฺย.** (ญฺย)

ความเป็นผู้ไม่มีโรค ชื่อว่า อโรคฺย

ปัสฺสุลิกฺสฺส ภาโว ปัสฺสุลิกฺตต, ปัสฺสุลิกฺตา. (ตต, ตา)

เป็นผู้ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ชื่อว่า ปัสฺสุลิกฺตต, ปัสฺสุลิกฺตา

ปุถุชนสส ภาวो ปุถุชนตตนํ. (ตตน)

ความเป็นปุถุชน ชื่อว่า ปุถุชนตตน

อธิปตีสส ภาวो อธิปเตยฺยํ. (ณฺเยย)

ความเป็นใหญ่ ชื่อว่า อธิปเตยย

วิสมสส ภาวो เวสมํ. (ณ)

ความเป็นที่ไม่สม่าเสมอ ชื่อว่า เวสม

รมณียสส ภาวो รามณียกํ. (กณ)

ความเป็นที่น่ายินดี ชื่อว่า รามณียก

๔. วิเสสตัทธิต

วิเสสตัทธิต ใช้ปัจจัย ๕ ตัว คือ **ตฺร ตม อิลิก อีย อิกฺข** แทน
“วิเสส พิเศษ, มากกว่า”

เช่น **สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสํ วิเสเสน ปาโปติ ปาปตโร.** (ตฺร)
คนเหล่านี้ทั้งหมดเป็นคนเลว, บุคคลนี้เป็นคนเลวมากกว่า
คนเหล่านี้ ชื่อว่า ปาปตฺร

ตโตปิ อธิโก ปาปตโม, ปาปิลิก, ปาปิโย ปาปิฏโร.

(อิลิก, อีย, อิกฺข)

คนบาปยิ่งกว่าคนนั้นอีก ชื่อว่า ปาปตม, ปาปิลิก, ปาปิย,
ปาปิฏจ

**สพฺเพ อิเม วุฑฺฒา, อยมิเมสํ วิเสเสน วุฑฺโฒติ เขยฺโย,
เขยฺจโร.** (อีย, อิกฺข)

คนเหล่านี้ทั้งหมดเป็นผู้เจริญ, คนนี้เป็นผู้เจริญพิเศษกว่า
คนเหล่านี้ ชื่อว่า เขยย, เขยจ

๕. อัสนัตถิตัทธิต

อัสนัตถิตัทธิต ใช้ปัจจัย ๑๒ ตัว คือ **วี โส อิล ว อาล สี อิก**
อี ร วนตุ มนตุ ณ แทน “อสุส อตุถิ ของเขามีอยู่, ผู้มี”

เช่น **เมธา อสุส อตุถิติ เมธาวี. (วี)**

ผู้มีปัญญา ชื่อว่า เมธาวี

สุเมธา อสุส อตุถิติ สุเมธโส. (โส)

ผู้มีปัญญาดี ชื่อว่า สุเมธโส

ชฎา อสุส อตุถิติ ชฎิโล. (อิล)

ผู้มีชฎา ชื่อว่า ชฎิล

เกสา อสุส อตุถิติ เกสโว. (ว)

ผู้มีผมดกดำ ชื่อว่า เกสว

วาจา อสุส อตุถิติ วาจาโล. (อาล)

ผู้มีวาจาไพเราะ ชื่อว่า วาจาล

ตโป อสุส อตุถิติ ตปสสี. (สี)

ผู้มีตบะ ชื่อว่า ตปสสี

ทณฺโท อสุส อตุถิติ ทณฺทโก, ทณฺทที. (อิก, อี)

ผู้มีไม้เท้า ชื่อว่า ทณฺทิก, ทณฺทที

มธุ อสส อตถิตติ มธุโร. (ร)

ผู้มีความหวาน ชื่อว่า มธุร

คฺุณเ อสส อตถิตติ คฺุณวา. (วนตุ)

ผู้มีคุณ ชื่อว่า คฺุณวนตุ

สตี อสส อตถิตติ สตีมา. (มนตุ)

ผู้มีสติ ชื่อว่า สตีมนตุ

สทฺุธา อสส อตถิตติ สทฺุโธ. (ณ)

ผู้มีศรัทธา ชื่อว่า สทฺุธ

๖. สั้ขยาศั้กัถิต

สั้ขยาศั้กัถิต ใช้ปัจจุัย ๖ ตัว คือ **ติย ถ ม จ อี ก** แทน

“ปุรณ เต็ม, ที” เป็นต้น

เช่น **ทฺุวินฺุํ ปุรณ ทฺุติโย. (ติย)**

เต็มแห่ง ๒ ชื่อว่า ทฺุติย (ที่ ๒)

ตฺุณฺุํ ปุรณ ตฺุติโย. (ติย)

เต็มแห่ง ๓ ชื่อว่า ตฺุติย (ที่ ๓)

จตฺุณฺุํ ปุรณ จตฺุตฺุโธ. (ถ)

เต็มแห่ง ๔ ชื่อว่า จตฺุตฺุธ (ที่ ๔)

ปญฺุจณฺุํ ปุรณ ปญฺุจโม. (ม)

เต็มแห่ง ๕ ชื่อว่า ปญฺุจม (ที่ ๕)

จนฺนํ ปุรโณ ฉฏฺโฐ. (จ) ^๖

เต็มแห่ง ๖ ชื่อว่า ฉฏฺฐ (ที่ ๖)

เอกาทสนฺนํ ปุรณิ เอกาทสี. (อี) ^{๑๑}

เต็มแห่ง ๑๑ ชื่อว่า เอกาทสี (ที่ ๑๑)

เทว ปริมาณานิ เอตฺสสาติ ทฺวิโก. (ก) ^๒

กองมีปริมาณ ๒ ชื่อว่า ทฺวิก (กอง ๒)

๗. อัพยยัตถิต

อัพยยัตถิต ใช้ปัจจัย ๕ ตัว คือ กฺขตฺตํ ธา โส ธา ถํ แทน
“วาร ครั้ง, วิภาค แบ่ง, ปการ ประการ”

เช่น เอกสุมี วาเร ภฺนฺชตีติ เอกกฺขตฺตํ. (กฺขตฺตํ)

กินครั้งเดียว ชื่อว่า เอกกฺขตฺตํ

ทฺวิหิ วิภาเคหิ ทฺวิธา. (ธา)

โดยแบ่ง ๒ ส่วน ชื่อว่า ทฺวิธา

อุปาเยน วิภาเคน อุปายโส. (โส)

โดยจำแนกด้วยอุบาย ชื่อว่า อุปายโส

โส ปกาโร ตธา. (ธา)

ประการนั้น ชื่อว่า ตธา

โก ปกาโร กถํ. (ถ)

ประการไร ชื่อว่า กถ

บทที่ ๑๔

อาชยาด

อาชยาด คือกิริยาศัพท์ที่กล่าวถึงกิริยาอาการ ทำ พูด คิด ยืน เดิน นั่ง นอน ต้ม กิน เป็นต้น วิเคราะห์ “กิริย อัจจุขดีติ อาชยาด” บทที่กล่าวกิริยา ชื่อว่าอาชยาด”

อาชยาด มีส่วนประกอบใหญ่ๆ ๓ อย่าง คือ ธาตุ ปัจจัย และ วิภัตติ

ธาตุ

ธาตุ คือศัพท์ที่เป็นรากเหง้าของอาชยาด มีอยู่เป็นจำนวนมาก แบ่งออกเป็นหมวดๆ ตามที่ประกอบปัจจัยเหมือนกัน มี ๘ หมวด คือ

๑. ภูวาทิถณธาตุ ลง อ ปัจจัย

ภู สดุดาย	ในความมี ความเป็น	เช่น	ภวติ	ย่อมี	ย่อเป็น
หุ สดุดาย	ในความมี ความเป็น	เช่น	โหติ	ย่อมี	ย่อเป็น
สิ สเย	ในการนอน	เช่น	เสติ สยติ	ย่อมนอน	
มร มรณ	ในความตาย	เช่น	มรติ	ย่อมตาย	
ปจ ปาเก	ในการหุง ต้ม แกง	เช่น	ปจติ	ย่อมหุง	ย่อมต้ม
ลก ลาภ	ในการได้	เช่น	ลกติ	ย่อมได้	

คฺมฺ คตฺมฺหิ	ในการไป	เช่น	คจฺจติ	ย่อมไป
วจ วิตฺตฺยํ วาจายํ	ในการพูดชัดเจน	เช่น	วจติ	ย่อมกล่าว
วส นีวาเส	ในการอยู่	เช่น	วสติ	ย่อมอยู่

๒. รุชาทิคุณธาตุ ลงนิกหิตอาคมที่สระต้นธาตุ และ อ เอ ปัจจัย

รฺช อวารณ	ในการปิดกั้น	เช่น	รฺชฺจติ รฺชฺเชติ	ย่อมปิด-กั้น
มฺจ โมจเน	ในการปล่อย	เช่น	มฺจฺจติ	ย่อมปล่อย
ภฺช พุชฺวหฺรณ	ในการกิน	เช่น	ภฺชฺจติ	ย่อมกิน ย่อมบริโภคน
ภฺช วิหารณ	ในการผ่า ทำลาย	เช่น	ภฺชฺจติ	ย่อมผ่า ย่อมทำลาย
ฉฺช ทฺวิธากรณ	ในการตัด	เช่น	ฉฺชฺจติ	ย่อมตัด
ยฺช โยเค	ในการประกอบ	เช่น	ยฺชฺจติ	ย่อมประกอบ

๓. ทิวาทิคุณธาตุ ลง ย ปัจจัย

ทิว กิฬายํ	ในการเล่น	เช่น	ทิวพฺพติ	ย่อมเล่น
ปท คตฺมฺหิ	ในการไป	เช่น	อุปฺปชฺชติ	ย่อมเข้าไป
พฺช อวคฺมเน	ในการตรัสรู้	เช่น	พฺชฺชติ	ย่อมตรัสรู้
กฺช โกเป	ในความโกรธ	เช่น	กฺชฺชติ	ย่อมโกรธ
มช ณาณ	ในความรู้	เช่น	มชฺชติ	ย่อมรู้
สมฺ อุปฺสเม	ในความสงบ	เช่น	สมฺมติ	ย่อมสงบ
ชน ชนเน	ในการเกิด	เช่น	ชชยติ	ย่อมเกิด

๔. สุวาทิคณฐาคู ลง ฌ ฌา อูณา ปัจจย

สุ สวเน	ในการฟัง	เช่น	สุโณติ สุณาติ	ย่อมฟัง
หิ คติมุหิ	ในการไป	เช่น	ปหิณาติ	ย่อมส่งไป
อป ปาปุณเน	ในการถึง บรรลุ	เช่น	ปาปุณาติ	ย่อมถึง บรรลุ
สก สติมุหิ	ในความสามารถ	เช่น	สกกุณาติ	ย่อมสามารถ

๕. กิยาทิคณฐาคู ลง นา ปัจจย

กี ทพฺพวินิมเย	ในการซื้อ-ขาย	เช่น	กิณาติ	ย่อมซื้อ
			วิกุกิณาติ	ย่อมขาย
ชิ ชเย	ในการชนะ	เช่น	ชิณาติ	ย่อมชนะ
จิ จเย	ในการสะสม	เช่น	จิณาติ	ย่อมสะสม
ฌา อวโพธเน	ในความรู้	เช่น	ชานาติ	ย่อมรู้
ฐู เจทเน	ในการตัด	เช่น	ลุนาติ	ย่อมตัด

๖. คหาทิคณฐาคู ลง ปฺป ฌหา ปัจจย

คห อฺปาทาเน	ในการถือเอา	เช่น	เมปฺปติ	ย่อมถือเอา
			คณฺหาติ	ย่อมถือเอา

๗. ตนาทิคณฐาคู ลง โอิ ยีร ปัจจย

ตฺนุ วิตฺถาเร	ในความแผ่ไป	เช่น	ตโนติ	ย่อมแผ่ไป
กร กรเณ	ในการกระทำ	เช่น	กโรติ กยิริติ	ย่อมกระทำ

สก สดติมฺหิ ในความสามารถ เช่น สกโกติ ย่อมสามารถ
 อป ปาปฺพนเ ใน การถึง บรรลุ เช่น ปปโปติ ย่อมถึง บรรลุ

๘. จุราทิกณฐาตุ ลง เณ ฌย ปัจจย

จฺร เถยฺเย ใน การลัก ขโมย เช่น โจเรติ โจรยติ ย่อมลัก ขโมย
 มนฺต คฺคฺตภาสเน ใน การปรึกษา เช่น มนฺเตติ มนฺตยติ ย่อมปรึกษา
 ปาล รกฺขเน ใน การดูแล รักษา เช่น ปาเลติ ปาลยติ ย่อมดูแลรักษา
 มฺกฺข มฺกฺขเน ใน การสืบต่อ เช่น มาภฺเวติ มาภฺเวยติ ย่อมสืบต่อ
 วิท ฌาเณ ใน ความรู้ เช่น เวเทติ เวทยติ ย่อมรู้
 คณ สงฺขฺยาเน ใน การนับ เช่น คเณติ คณยติ ย่อมนับ
 ตกฺก จินฺตํ ใน ความคิด เช่น ตกฺเกติ ตกฺกยติ ย่อมคิด ตรึก
 จินฺต จินฺตํ ใน ความคิด เช่น จินฺเตติ จินฺตยติ ย่อมคิด

สํกัมมกฐาตุและอํกัมมกฐาตุ

ฐาตุทั้ง ๘ หมวดนี้ เมื่อย่อลงแล้ว ได้ ๒ ประเภท คือ

๑. สํกัมมกฐาตุ ฐาตุที่มีกรรม (มองหากกรรม คือ ทุตฺติยาวิภัตติ)
 เช่น ปุริโส กมฺมํ กโรติ บุรุษกำลังทำซึ่งงาน
 โส คามํ คจฺจติ เขาไปสู่บ้าน
๒. อํกัมมกฐาตุ ฐาตุที่ไม่มีกรรม (ไม่มองหากกรรม)
 เช่น ภิกฺขุ สยเน เสติ ภิกษุนอนบนที่นอน

โส เคเห วสติ

เขาอยู่ในบ้าน

จำไว้แบบนี้ว่า ธาตุตัวใดแปลเข้ากับคำว่า “ซึ่ง สู” ได้ดี ธาตุนั้น เป็นสกัมมกธาตุ, ธาตุตัวใดแปลเข้ากับคำว่า “ซึ่ง สู” ไม่ได้ ธาตุนั้น เป็นอกัมมกธาตุ

ปัจจัย

ปัจจัย คือศัพท์สำหรับประกอบหลังธาตุ เป็นเครื่องหมายของ วาจก แบ่งออกเป็น ๕ หมวด คือ

๑. ปัจจัย ๑๓ ตัว คือ **อ เอ ย ญ ณา อุณา นา ปุป ณา โอ ยิร ฌ ฌย** (ปัจจัยประจำหมวดธาตุทั้ง ๘ หมวด) เป็น เครื่องหมายกัตตฺวาจก

๒. **ย** ปัจจัยและ **อิ อี** อากมหน้า **ย** (อีย, อีย) เป็นเครื่องหมาย กัมมวาจก

๓. **ย** ปัจจัยและวิภัตติฝ่ายอดีตโนบท **ปฐมบุรุษ** เอกวจนะ (เต ตฺ เอถ ตถ อา สฺสเต สฺสถ) เป็นเครื่องหมายภาววาจก

๔. ปัจจัย ๔ ตัว คือ **ฌ ฌย ณาเป ณาปย** เป็นเครื่องหมาย เหตุกัตตฺวาจก

๕. ปัจจัย ๔ ตัวนั้น และ **ย** ปัจจัยกับ **อิ อี** อากมหน้า **ย** (ณีย, ฌนีย, ฌาปีย, ฌาปีย) เป็นเครื่องหมายเหตุกัมมวาจก

ธาตุปัจจัย

ธาตุปัจจัย คือปัจจัยพิเศษใช้ประกอบกับธาตุเหมือนเป็นธาตุไปด้วย มี ๓ หมวด คือ

๑. ปัจจัย ๓ ตัว คือ **ข ฉ ส** ประกอบหลัง **ติช คุป กิต มาน**ธาตุ

เช่น	ติติกขติ	ย่อมอดทน
	ชिक्षุจติ	ย่อมตำหนิ
	ติกิกจติ	ย่อมเยียวยา
	วิมंसติ	ย่อमतดลอง

๒. ปัจจัย ๓ ตัวนั้น ประกอบหลัง **ภุช ฆส หร สุ** ปาธาตุเป็นต้นในอรรถปรารณา

เช่น	พุกุขติ	ย่อมปรารณาจะกิน (หิว)
	ชិฆจติ	ย่อมปรารณาจะกิน (กระหาย)
	ชिक्षติ	ย่อมปรารณาจะนำไป (อยากนำไป)
	สุสุสุติ	ย่อมปรารณาจะฟัง (อยากฟัง)
	ปิवासติ	ย่อมปรารณาจะดื่ม (อยากดื่ม)

๓. ปัจจัย ๒ ตัว คือ **อาย อिय** ประกอบหลังธาตุ ในอรรถประพฤติเหมือน

เช่น	จिरายติ	ย่อมประพฤติเหมือนข้าวอยู่
	ปุตติยติ	ย่อมประพฤติเพียงตั้งบุตร

วิภัติ

วิภัติ คือศัพท์สำหรับประกอบหลังธาตุต่อจากปัจจัย จำแนก อาขยาตให้มีรูปและความหมายต่างกันโดย กาล บท บุรุษ วจนะ อาขยาตวิภัตินี้มี ๙๖ ตัว แบ่งเป็น ๘ หมวด ๆ ละ ๑๒ ตัว คือ

๑. **วัตตมานา** :- ติ อนติ สิ ถ มิ ม, เต อนุเต เส วุเห เอ มุเห (อยู่, ย่อม, จะ, กำลัง)
๒. **ปัญญา** :- ตุ อนุตุ หิ ถ มิ ม, ตํ อนุตํ สฺสุ วุโห เอ อามเส (จง, กรุณา, โปรด, ช่วย)
๓. **สัตตม** :- เอยย เอยฺยํ เอยฺยาสิ เอยฺยยาถ เอยฺยยามิ เอยฺยยาม, เอถ เอวํ เอโถ เอยฺยวฺโห เอยฺยํ เอยฺยามุเห (ฟัง, ควร)
๔. **ปโรกขา** :- ออุ เอ ตถ อํ มห, ตถ เร ตโถ วุโห อี มุเห (แล้ว)
๕. **หิยัตตนิ** :- อา อุ โอ ตถ อํ มหา, ตถ ตถุํ เส วุหํ อี มุหเส (แล้ว, ได้...แล้ว)
๖. **อชชตนิ** :- อี อุํ โอ ตถ อี มหา, อา อุ เส วุหํ อํ มุเห (แล้ว, ได้...แล้ว)
๗. **ภวิสสันติ** :- สฺสติ สฺสนติ สฺสสิ สฺสถ สฺสามิ สฺสาม, สฺสเต สฺสนเต สฺสเส สฺสวุเห สฺสํ สฺสามุเห (จัก, จะ)
๘. **กาลาติปัตติ** :- สฺสา สฺสํ สฺสุ สฺเส สฺสถ สฺสํ สฺสามุหา, สฺสถ สฺสสิ สฺสเส สฺสวุเห สฺสํ สฺสามุหเส (จัก...แล้ว, จักได้...แล้ว)

จำแนกวิภัติ ๘ หมวด โดยกาล ๓

กาล มี ๓ คือ อดีต ปัจจุบัน และ อนาคต วิภัติทั้ง ๘ หมวด นั้น แบ่งออกเป็นกาล ดังนี้

วัตตมานา	เป็น	ปัจจุบันกาล
ปัญญาณี	เป็น	ปัจจุบันกาล
สัตตมี	เป็น	ปัจจุบันกาล
ปโรกขา	เป็น	อดีตกาล
หิยัตตนี	เป็น	อดีตกาล
อัชชตนี	เป็น	อดีตกาล
ภวิสสันตี	เป็น	อนาคตกาล
กาลาติปัตติ	เป็น	อนาคตกาล

ปัจจุบันกาล ๓

- ปัจจุบันแท้ ใช้วัตตมานาวิภัติ แปลว่า “อยู่, กำลัง”, ปัญญาณี แปลว่า “จง, เชิญ, กรุณา, โปรด”, สัตตมี แปลว่า “ฟัง, ควร”

เช่น ภิกขุ ธมมံ เทเสติ

ภิกษุแสดงอยู่ซึ่งธรรม, ภิกษุกำลังแสดงธรรม

ตวํ ปุณฺณํ กโรหิ

ท่านจงทำซึ่งบุญ, เชิญท่านทำบุญ

ตั่ว สมาริ ภาเวยยาสิ

ท่านพึงเจริญสมาธิ, ท่านควรเจริญสมาธิ

๒. **ปัจจุบันใกล้อดีต** ใช้วัตตมานาวิริกัตติ แปลว่า “ยอม” (หรือไม่แปล)

เช่น **กุตโต นุ ตั่ว อาคจฉลสิ**

ท่านยอมมาจากที่ไหนหนอ

เทวมหานครโต อาคจฉามิ

มาจากกรุงเทพมหานคร

๓. **ปัจจุบันใกล้อนาคต** ใช้วัตตมานาวิริกัตติ แปลว่า “จะ”

เช่น **กุกหิ คจฉลสิ**

ท่านจะไปที่ไหน

เซียงใหม่ นคร คจฉามิ

ผมจะไปเมืองเซียงใหม่

อดีตกาล ๓

๑. **อดีตที่ล่วงไปแล้วไม่มีกำหนด** ใช้ปโรกขาวิริกัตติ แปลว่า “แล้ว”

เช่น **โส กิร ราชา พภูว**

ได้ยืนยันว่า เขาเป็นพระราชาแล้ว

เตนาห ภควา

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสแล้ว

๒. **อดีตที่ล่วงไปเมื่อวาน** ใช้หิยัตตนิวิภัตติ แปลว่า “แล้ว”, ถ้ามี **อ** อาคมนำหน้า แปลว่า “ได้...แล้ว”

เช่น **โส โอทนํ ปจา**
 เขาหุงข้าวแล้ว
โส คามํ อคจจา
 เขาได้ไปบ้านแล้ว

๓. **อดีตที่ล่วงไปในวันนี้** ใช้อัชชตนิวิภัตติ แปลว่า “แล้ว”, ถ้ามี **อ** อาคมนำหน้า แปลว่า “ได้...แล้ว”

เช่น **มยํ ทานาทินิ ปุณฺณานิ กริมฺหา**
 พวกเราทำแล้วซึ่งบุญมีทานเป็นต้น
ภิกขุ ปิณฺฑาทาย คามํ ปาวิสฺสิ
 ภิกษุได้เข้าไปแล้วสู่หมู่บ้านเพื่อบิณฑบาต

อนาคตกาล ๒

๑. **อนาคตของปัจจุบัน** ใช้ภวิสสันตวิภัตติ แปลว่า “จัก, จะ”

เช่น **มยํ ธมฺมํ สุณิสฺสาม**
 พวกเราจักฟังธรรม
กทา ปญฺจ สีสานิ สมาทิยิสฺสถ
 เมื่อไรพวกท่านจักสมาทานศีล ๕

๒. **อนาคตของอดีต** ใช้กาลาติปัตติภัตติ แปลว่า “จัก...แล้ว”, ถ้ามี
อ อาคมนำหน้าแปลว่า “จักได้...แล้ว”

เช่น **โส เจ ปฐมวเย ปพพชฺช อลภิสฺสา, อรหา ภวิสฺสา**
 หากว่าเขาจักได้บวชในปฐมวัยแล้วไซ้,
 จักเป็นพระอรหันต์แล้ว

ตารางแสดง วิภัตติ กาล บท บุรุษ วจนะ โยคะ

วัตตมานา เป็นปัจจุบัน แปลว่า อยู่, ย่อม, จะ, กำลัง

	ปรสฺสบท		อັตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยคะ
ปฐมบุรุษ	ติ	อนฺติ	เต	อนฺเต	นามโยคะ
มัชฌิมบุรุษ	สิ	ถ	เส	วฺเห	ตุมหโยคะ
อุตตมบุรุษ	มิ	ม	เอ	มฺเห	อมฺหโยคะ

ปรสฺสบทนิยมใช้ในกัตตุรูป อັตตโนบทนิยมใช้ในกัมมรูป
 กิริยาที่เป็นปฐมบุรุษ ใช้ **สุทฺธนาม** เป็นประธาน
 กิริยาที่เป็นมัชฌิมบุรุษ ใช้ **ตุมห** ศัพท์เป็นประธาน
 กิริยาที่เป็นอุตตมบุรุษ ใช้ **อมฺห** ศัพท์เป็นประธาน
 ส่วนวิภัตติที่เหลือ นักศึกษาสามารถจำแนกได้ด้วยวิธีเดียวกันนี้

ตัวอย่าง สัทพาทมาลา

วัตตมานาวิกัตติ

ภูธาตุ กัตตุ (ย่อมี ย่อมเป็น)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยคะ
ปฐมบุรุษ	ภวติ	ภวนฺติ	ภวเต	ภวนฺเต	นามโยคะ
มัชฌิมบุรุษ	ภวสิ	ภวถ	ภวเส	ภวฺวहे	ตุมหโยคะ
อุตตมบุรุษ	ภวามิ	ภวาม	ภเว	ภวามฺहे	อมฺหโยคะ

ภูธาตุ เหตุกัตตุ (ให้มี ให้เป็น เจริญ)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยคะ
ปฐม.	ภาเวติ	ภาเวนฺติ	ภาวยติ	ภาวยฺนฺติ	นาม.
มัชฌิม.	ภาเวสิ	ภาเวถ	ภาวยสิ	ภาวยถ	ตุมห.
อุตตม.	ภาเวมิ	ภาเวม	ภาวยามิ	ภาวยาม	อมฺห.

ภูธาตุ กัมมะ (เสวย)

	ปรัสสบท		อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยคะ
ปฐม.	อนฺุภยติ	อนฺุภยฺนฺติ	อนฺุภยเต	อนฺุภยฺนฺเต	นาม.
มัชฌิม.	อนฺุภยสิ	อนฺุภยถ	อนฺุภยเส	อนฺุภยฺวฺวहे	ตุมห.
อุตตม.	อนฺุภยาม	อนฺุภยาม	อนฺุภเย	อนฺุภยามฺहे	อมฺห.

ภูษาคู เหตุกัมมะ (ให้มี ให้เป็น ให้เจริญ)

บุรุษ	ปรัสนบพ		อัตรโนบพ		โยคะ
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
ปฐม.	ภาวียติ	ภาวียนติ	ภาวียเต	ภาวียนเต	นาม.
มัชฌิม.	ภาวียสิ	ภาวียถ	ภาวียเส	ภาวียวเห	ตุมห.
อุตตม.	ภาวียามิ	ภาวียาม	ภาวียเอ	ภาวียามเห	อมห.

อุทาหรณ์

๑. โส ปณฺชิตโต ภวติ, เต ปณฺชิตตา ภวณฺติ.
๒. ตฺวํ ปณฺชิตโต ภวสิ, ตุมฺเห ปณฺชิตตา ภวถ.
๓. อหํ ปณฺชิตโต ภวามิ, มยํ ปณฺชิตตา ภวาม.
๔. โส สฺมาธิ ภาเวติ, เต สฺมาธิ ภาเวณฺติ.
๕. ตฺวํ สฺพธํ ภาเวสิ, ตุมฺเห ปญฺญ ภาเวถ.
๖. อหํ กุสฺลํ ภาเวมิ, มยํ เมตฺตํ ภาเวม.
๗. เตน เวทนา อนุภฺยติ, เตน เวทนาโย อนุภฺยณฺติ.
๘. ตยา ทุกฺขํ อนุภฺยติ, ตุมฺเหหิ โสมนฺสฺสา อนุภฺยณฺติ.
๙. มยา สุขํ อนุภฺยติ, อมฺเหหิ โทมนฺสฺสเวทนาโย อนุภฺยณฺติ.
๑๐. ปุคฺคเลน ปุริสํ สฺมาธิ ภาวียติ, ปุคฺคเลน ปุริสํ สฺมาธโย ภาวียนฺติ.
๑๑. ตยา มํ สฺมาธิ ภาวียติ, ตุมฺเหหิ อุปาสกํ สฺมาธโย ภาวียนฺติ.
๑๒. มยา ต्वํ สฺมาธิ ภาวียติ, อมฺเหหิ มนฺสฺเส สฺมาธโย ภาวียนฺติ.

ปัญจมีวิภัติ
ปจธาดุ กัตตุ (จงหุง จงดัม)

	ปรัสสบท		อັตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยคะ
ปฐม.	ปจตุ	ปจนตุ	ปจตํ	ปจนตํ	นาม.
มัชฌิม.	ปจ ปจาทิ	ปจถ	ปจสสุ	ปจวโ	ตุมห.
อุตตม.	ปจามิ	ปจาม	ปजे	ปจามเส	อมุห.

ปจธาดุ เหตุกัตตุ (จงให้หุง จงให้ดัม)

	ปรัสสบท		อັตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยคะ
ปฐม.	ปาเจตุ	ปาเจนตุ	ปาเจยตุ	ปาเจยนตุ	นาม.
มัชฌิม.	ปาเจหิ	ปาเจถ	ปาเจยาหิ	ปาเจยถ	ตุมห.
อุตตม.	ปาเจมิ	ปาเจม	ปาเจยามิ	ปาเจยาม	อมุห.

ปจธาดุ กัมมะ (จงหุง จงดัม)

	ปรัสสบท		อັตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยคะ
ปฐม.	ปจฺจตุ	ปจฺจนตุ	ปจฺจียตุ	ปจฺจียนตุ	นาม.
มัชฌิม.	ปจฺจ ปจฺจาทิ	ปจฺจถ	ปจฺจีย ปจฺจียาห	ปจฺจียถ	ตุมห.
อุตตม.	ปจฺจามิ	ปจฺจาม	ปจฺจียามิ	ปจฺจียาม	อมุห.

ปจธาดุ เหตุกัมมะ (จงให้หุง จงให้ต้ม)

	ปรัสสบท		อັตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	โยคะ
ปฐม.	ปาจียตุ	ปาจียนตุ	ปาจียตํ	ปาจียนตํ	นาม.
มัชฌิม.	ปาจียาหิ	ปาจียถ	ปาจียสสุ	ปาจียวุโ	ตุมห.
อุตตม.	ปาจียามิ	ปาจียาม	ปาจียเ	ปาจียามเส	อมห.

อุทาหรณ์

๑. สูโท โอทนํ ปจตุ, ปจตํ. สูทกา โอทนํ ปจนตุ, ปจนตํ.
๒. ตวํ โอทนํ ปจ, ปจาหิ, ปจสสุ. ตุมเห โอทนํ ปจถ, ปจวุโ.
๓. อหํ โอทนํ ปจามิ, ปเจ. มยํ โอทนํ ปจาม, ปจามเส.
๔. อิมสฺมี ทิเน เซ ตวํ มุกํ โอทนํ ปจ.
๕. ตวํ เสว เตสํ ภตฺตํ ปจาหิ.
๖. สาธุ ภนฺเต อธิวาเสถ, ยาคุํ เต ปจาเปมิ.
๗. มยํ โอทนญจ พุญฺชนญจ สฺปนญจ เอกโตว ปจาปยาม.
๘. ทายกา อารามิกภิกฺขุสฺส อาคนฺตฺกภิกฺขุสฺส จ ภิกฺขํ ปาจยนตุ.
๙. สฺวเทน โอทโน ปจียตุ, ยาคุํ สฺวทิกาย ปจจตํ.
๑๐. สามิเกน สฺวํ ปหฺโต โอทโน ปจาปียตุ.
๑๑. น ปจามิ น ปาเจมิ น จินฺทามิ น เจทเย
 ตํ มํ อภิญฺจันํ ญตฺวา สพฺพปาเปหิ อารตํ.

(พ.ชา. ๒๗/๒๘๕/๓๒๔)

สัตตมวิภक्ति

คฺมฺฐาตุ กัตฺตุ (ฟังไป ควรไป)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยคะ
ปฐม.	คฺจฺเณ คฺจฺเณยฺย	คฺจฺจฺจํ คฺจฺจฺเณยฺยํ	นาม.
มัชฌิม.	คฺจฺเณ คฺจฺเณยฺยาสี	คฺจฺจฺเณยฺยธาถ	ตุมฺห.
อุตฺตม.	คฺจฺเณ คฺจฺจฺเณยฺยามี	คฺจฺจฺเณยฺยธาถ	อมฺห.

อັตฺตโนบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยคะ
ปฐม.	คฺจฺเณถ	คฺจฺจฺเณรี	นาม.
มัชฌิม.	คฺจฺเณถเ	คฺจฺจฺเณยฺยธาวิ	ตุมฺห.
อุตฺตม.	คฺจฺเณ คฺจฺจฺเณยฺยํ	คฺจฺจฺเณยฺยธาเม	อมฺห.

คฺมฺฐาตุ เหตุกัตฺตุ (ฟังให้ไป ควรให้ไป)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยคะ
ปฐม.	คฺจฺฉาเปยฺย	คฺจฺฉาเปยฺยํ	นาม.
มัชฌิม.	คฺจฺฉาเปยฺยาสี	คฺจฺฉาเปยฺยธาถ	ตุมฺห.
อุตฺตม.	คฺจฺฉาเปยฺยามี	คฺจฺฉาเปยฺยธาถ	อมฺห.

คมธาดุ กัมมะ (ฟงไป ควรไป)
ปรสสบท

บุรุษ	เอก.	พหุ.	โยคะ
ปฐุม.	คจฉเยถ	คจฉเยร	นาม.
มชฉิม.	คจฉเยถ	คจฉเยยยาวโ	ตุมห.
อุตตม.	คจฉเยยย	คจฉเยยยามเท	อมุห.

คมธาดุ เหตุกัมมะ (ฟงใหไป ควรใหไป)
ปรสสบท

บุรุษ	เอก.	พหุ.	โยคะ
ปฐุม.	คจฉาปีเยย	คจฉาปีเยยย	นาม.
มชฉิม.	คจฉาปีเยยยาสิ	คจฉาปีเยยยาถ	ตุมห.
อุตตม.	คจฉาปีเยยยามิ	คจฉาปีเยยยาม	อมุห.

อุทาหรณ

๑. โส คาม คจฉเยย, เต คาม คจฉเยยย.
 ๒. ตว อตตโน คาม คจฉเยยยาสิ, ตุมเท ... คจฉเยยยาถ.
 ๓. อห อरणญ วา นห วา คจฉเยยยามิ, มย ... คจฉเยยยาม.
 ๔. น หิ เอเตหิ ยานะหิ คจฉเยย อคต ทิส
- ยถาตตนา สุนนเตน ทนโต ทนเตน คจฉติ.

(ข.ธ. ๒๕/๓๒๓/๗๒)

หิยัตตนิวัฏติ**วจธาตุ กัตตุ ประสพท (กล่าวแล้ว, พูดแล้ว)**

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยคะ
ปฐม.	อวจา	อวจุ	นาม.
มัชฌิม.	อวจ อวโจ	อวจจุตถ	ตุมห.
อุตตม.	อวจ อวจัง	อวจมูหา	อมุห.

หิยัตตนิวัฏตินี้ มีใช้น้อย จึงแสดงไว้เท่านั้น

ปโรททนิวัฏติ**พฐธาตุ กัตตุ ประสพท (กล่าวแล้ว, พูดแล้ว)**

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยคะ
ปฐม.	อาห	อาหุ อาหิสฺสุ	นาม.
มัชฌิม.	อาहे	อาหิตถ	ตุมห.
อุตตม.	อาหัง	อาหิมุห	อมุห.

ปโรททนิวัฏตินี้ มีใช้น้อย จึงแสดงไว้เท่านั้น

อุทาหรณ์

เย ธมฺมา เหตุปฺปภา เตสํ เหตุํ ตถาคโต อาห
 เตสญฺจ โย นิโรธํ จ เอวํ วาที มหาสมฺโณ.

(ขุ.อป. ๓๑/๒๔๖/๓๖)

อักษรนิวกัตติ

กรธาตุ กัตตุ (ทำแล้ว ได้ทำแล้ว)

	ปรัสสบท		ปรัสสบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยคะ
ปจุม.	อกาสิ	อกาสู	อกริ	อกรีสู อกัสู อกรู	นาม.
มัชฌิม.	อกาสิ	อกาสิตถ	อกริ	อกริตถ	ตุมุห.
อุตตม.	อกาสิ	อกาสิมุห	อกรี	อกริมุห	อมุห.

กรธาตุ กัมมะ (ทำแล้ว ได้ทำแล้ว)

ปรัสสบท

บุรุษ	เอก.	พหู.	โยคะ
ปจุม.	อกรียิ	อกรียิสู	นาม.
มัชฌิม.	อกรียิ	อกรียิตถ	ตุมุห.
อุตตม.	อกรียิ	อกรียิมุห	อมุห.

อุทาหรณ์

๑. โส โรทิตวา ปริเทวิตวา ปิตุ สวีริกัจจํ อกาสิ.
๒. ปณฺฑิตา จิตตมตฺตโน อชุกํ อกัสู.
๓. อกาสิ สตุถุ วจันํ ยถา มํ โอวที ชิโน.

(ขุ.เถร. ๒๖/๖๒๖/๓๕๙)

ภวิสสันติวิภัติ
สุธาดุ กัตตุ (จักพึง)

	ปรัสสบท		ปรัสสบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยคะ
ปจฺจุม.	สุณิสฺสติ	สุณิสฺสนฺติ	สุณิสฺสเต	สุณิสฺสนฺเต	นาม.
มัชฌิม.	สุณิสฺสสิ	สุณิสฺสถ	สุณิสฺสเส	สุณิสฺสวฺहे	ตุมห.
อุตฺตม.	สุณิสฺสามิ	สุณิสฺสาม	สุณิสฺสํ	สุณิสฺสามฺहे	อมฺห.

กาลาติปิตวิภัติ
กรธาดุ กัตตุ (จักได้ทำแล้ว)

	ปรัสสบท		ปรัสสบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยคะ
ปจฺจุม.	อกริสฺส	อกริสฺสํ	อกริสฺสถ	อกริสฺสิ	นาม.
มัชฌิม.	อกริสฺสเส	อกริสฺสถ	อกริสฺสเส	อกริสฺสวฺहे	ตุมห.
อุตฺตม.	อกริสฺสํ	อกริสฺสามฺห	อกริสฺสี	อกริสฺสามฺหเส	อมฺห.

อุทาหรณ์

๑. สทฺทํ อนิทฺสสนํ สปฺปฏฺิหมํ สุณิ วา สฺนฺนาติ วา สุณิสฺสติ วา.
๒. โส เจ หิยฺโย กมฺมนฺตํ อกริสฺส, อชฺช กหาปณานิ อลภิสฺส.
๓. สเจ อิทานิ อนฺเนสนํ กริสฺสํ, อายติมฺปิ ทฺลลภฺสฺสฺโซ ภวิสฺสามิ.

ธาตุคณะอื่น นักศึกษาสามารถจำแนกตามวิธีเช่นนี้ จะต่าง
กันบ้าง เพียงการลงปัจจัยประจําหมวดธาตุแต่ละหมวด และการ
เปลี่ยนแปลงรูปของธาตุตัวนั้น ๆ เท่านั้น

ตัวอย่างกิริยาอาชยาตที่มีใช้มาก

ภวาทิคณะ

ภวติ ภวนฺติ	ย่อมมี-เป็น	พฺรุหิ พฺรุถ	จงบอก-กล่าว
โหติ โहनฺติ	ย่อมมี-เป็น	อิจฺจติ เอสติ	ย่อมปรารภนา
ภวตุ ภวนฺตุ	จงมี-เป็น	สณฺณมติ	ย่อมสำรวจ
โหตุ โहनฺตุ	จงมี-เป็น	อจฺจติ อฺปาสติ	ย่อมเข้าอยู่
อโหสิ อหฺสํ	ได้มี-เป็นแล้ว	อนฺุโภติ	ย่อมเสวย
ภเว ภเวยฺย	พึงมี-เป็น	ลภติ ลภนฺติ	ย่อมได้
สียา สียํ	พึงมี-เป็น	อภฺลติ อภฺลิสํ	ย่อมได้
ลภิสฺสติ	จักได้	วจติ วจฺนฺติ	ย่อมกล่าว
วฺจฺจติ วฺจฺจเต	ย่อมถูกกล่าว	อโวจ	ได้กล่าวแล้ว
วสติ วสนฺติ	ย่อมอยู่	วจฺจติ วจฺจามิ	ย่อมอยู่
โรหติ โรหนฺติ	ย่อมร้องให้	คจฺจติ คจฺจนฺติ	ย่อมไป
คจฺจ คจฺจามิ	จงไป	วหติ วहनฺติ	ย่อมนำไป
อคมาสิ	ได้ไปแล้ว	อชฺฌคา	บรรลุแล้ว
ซีรติ ซีรฺนฺติ	ย่อมแก้	อกฺโกสติ	ย่อมด่า
อกฺโกจฺฉิ	ได้ด่าแล้ว	อกฺโกสิ	ได้ด่าแล้ว

อธิวาเสตุ	จงรับ	มรติ มียฺยติ	ย่อมตาย
เทเสตุ	จงแสดง	ปสฺสติ ปสฺสนฺติ	ย่อมดู-เห็น
นีสิตติ	ย่อมนั่ง	ทกฺขติ ทกฺขณฺติ	ย่อมดู-เห็น
นีสิตฺติ นีสิตฺสู	นั่งแล้ว	ยชติ ยชณฺติ	ย่อมบูชา
วชฺเชติ วชฺชติ	ย่อมกล่าว	วเทติ วเทติ	ย่อมกล่าว
วเทมิ วทามิ	ย่อมกล่าว	จลติ จณฺจลติ	ย่อมหวนไหว
ตฺถติ ตฺถณฺติ	ย่อมทิ่มแทง	ฌายติ ฌายณฺติ	ย่อมคิด-เพ่ง
อุทฺทิสติ	ย่อมสวาด	ปวิสติ ปวิสณฺติ	ย่อมเข้าไป
ลิขติ ลิขณฺติ	ย่อมขีดเขียน	มุสฺติ มุสฺสนฺติ	ย่อมสัมผัส
เสติ เสนฺติ	ย่อมนอน	สยติ สยณฺติ	ย่อมนอน
ปิวติ ปิวณฺติ	ย่อมดื่ม	ติฏฺฐติ ติฏฺฐณฺติ	ย่อมตั้งไว้
อดฺถิ สนฺติ	ย่อมมี	อดฺถุ สนฺตุ	จงมี
อสุสฺ อสุสุ	พึงมี-เป็น	หนฺติ หนฺติ	ย่อมเปียดเบียน
อาหฺ อาหุ	กล่าวแล้ว	หณฺณติ	ย่อมถูกฆ่า
ชหาติ ชหณฺติ	ย่อมสละ	ททาติ ททณฺติ	ย่อมให้
เทติ เทณฺติ	ย่อมให้	ทชฺชา ทชฺชํ	พึงให้ ควรให้
อทาสิ อทาสู	ได้ให้แล้ว	นิเรติ นิเรณฺติ	ย่อมฝังไว้

รூธาทิภาวะ

รฺนฺธติ รฺนฺธณฺติ	ย่อมปิด-กัน	ฉินฺทติ ฉินฺทณฺติ	ย่อมตัด
ยฺญชฺชติ ยฺญชฺชณฺติ	ย่อมประกอบ	ภฺยชฺชติ ภฺยชฺชณฺติ	ย่อมกิน
มฺลจฺจติ มฺลจฺจณฺติ	ย่อมปล่อย-พัน		

ทิวาทิคณะ

ทิพฺพติ	ทิพฺพนฺติ	ย้อมรุ่งเรือง	สิพฺพติ	สิพฺพนฺติ	ย้อมเย็บ
อุปปชฺชติ		ย้อมอุบัติ-เกิด	พฺพชฺชติ	พฺพชฺชนฺติ	ย้อมตรัสรู้
ยฺชฺชติ	ยฺชฺชนฺติ	ย้อมต่อสู้อย่าง	กฺชฺชติ	กฺชฺชนฺติ	ย้อมโกรธ
สนฺนยฺหติ		ย้อมผูกมัด	มณฺณติ	มณฺณนฺติ	ย้อมรู้
สมมาทฺยติ		ย้อมสมาทาน	สมฺมติ	สมฺมนฺติ	ย้อมสงบ
กฺปฺปติ	กฺปฺปนฺติ	ย้อมโกรธ	ชยฺยติ	ชยฺยนฺติ	ย้อมเกิด

สุวาทิคณะ

สุณฺนาติ	สุณฺนติ	ย้อมฟัง	ปฺพิณฺนาติ		ย้อมส่งไป
อาวฺวณฺนาติ		ย้อมสำรวจ	มิณฺนติ	มิณฺนนฺติ	ย้อมใส่ไว้
ปาปฺปณฺนาติ		ย้อมบรรลุนิติ	สกฺกณฺนาติ		ย้อมสามารถ

กียาทิคณะ

วิกฺกณฺนาติ		ย้อมขาย	ชินฺนาติ	ชินฺนนฺติ	ย้อมชนะ
จินฺนาติ	จินฺนนฺติ	ย้อมก่อ-สะสม	ชานฺนาติ	ชานฺนนฺติ	ย้อมรู้
วิชานฺนาติ		ย้อมรู้แจ้ง	วิชานฺนียา	วิชณฺณยา	พึงรู้แจ้ง
สมชานฺนินิ	สมชานฺนินิ	รู้ดีแล้ว	อณฺณาสี		ได้รู้แล้ว
มินฺนาติ	มินฺนนฺติ	ย้อมนับถือ	ลฺลณฺนาติ	ลฺลณฺนนฺติ	ย้อมตัด-เด็ด
ถฺฐณฺนาติ	ถฺฐณฺนนฺติ	ย้อมห้วนไหว	คณฺหนฺติ	คณฺหนฺติ	ย้อมถือเอา
คยฺยหนฺติ	คยฺยหนฺติ	ย้อมถูกถือเอา	คณฺหิ	คณฺหิสฺสุ	ถือเอาแล้ว
อคฺคเหฺลสิ		ได้ถือเอาแล้ว	อคฺคณฺหนฺนาติ		ย้อมถือเอา

ตนาทิกณะ

ตโนติ ตโนนฺติ	ย่อมแผ่ไป	กโรติ กโรนฺติ	ย่อมทำ
กฤษฺณติ	ย่อมทำ	กुरुเต	ย่อมทำ
กเร กเรยฺย	พึงทำ ควรทำ	กยิรา กยิรฺ	พึงทำ ควรทำ
อกาสิ อกาสฺ	ได้ทำแล้ว	อกริ อกริสฺ	ได้ทำแล้ว
กริสฺส อํกริสฺ	ได้ทำแล้ว	กาหติ กาहनฺติ	จักทำ
กริสฺสติ กริสฺสํ	จักทำ	อภิสงฺขโรติ	ย่อมปรุ้งแต่ง
ปโปติ ปโปนฺติ	ย่อมบรรลु	สกโกติ สกโกนฺติ	ย่อมสามารถ

จฺราทิกณะ

โจเรติ โจเรนฺติ	ย่อมลัก-ขโมย	โจรยติ โจรยฺนฺติ	ย่อมลัก-ขโมย
จินฺเตติ จินฺตยฺติ	ย่อมคิด	จินฺเตสิ จินฺตยิ	คิดแล้ว
มนฺเตติ มนฺตยฺติ	ย่อมปรึกษา	ปาเลติ ปาลยฺติ	ย่อมรักษาไว้
ฆาณฺเฑติ ฆาณฺเฑยฺติ	ย่อมสืบต่อ	เวเทติ เวทยฺติ	ย่อมรู้
คณฺเฑติ คณฺเฑยฺติ	ย่อมนับ		

ธาทูปัจจยฺนตฺกณะ

ติติกฺขติ	ย่อมอดกลั้น	ชิจฺจฺจติ	ย่อมคุ้มครอง
ติกฺกิจฺจติ	ย่อมเยี่ยวยา	วิจิกฺกิจฺจติ	ย่อมเยี่ยวยา
วิมฺสฺติ	ย่อมทดลอง	พฺภุกฺขติ	ย่อมหิว
ชิจฺจฺจติ	ย่อมหิว	ชิจฺฉิสฺติ	ย่อมหิว
สฺสฺสฺสฺสติ	ย่อมฟัง	ปิวาສติ	ย่อมกระหาย

วิชิตีสติ ย่อมอยากชนะ

นามปัจจัยยัตถณะ

สมุททายติ	ทำตัวดุจสมุทร	ปพุตตายติ	ทำตัวเช่นภูเขา
ฐมายติ	ทำเหมือนคว้น	ฉตฺตียติ	ทำเหมือนร่ม
ปุตฺตียติ	ทำเหมือนบุตร	ปตฺตียติ	ต้องการบาตร
วตฺถียติ	ต้องการผ้า	ปริกฺขารียติ	ต้องการบริวาร
จิวรียติ	ต้องการจิวร	ปฏฺยติ	ต้องการผ้า
ธนียติ	ต้องการทรัพย์	ปุตฺตียติ	ต้องการบุตร

คำแปลภาษาไทยนั้น นักศึกษาสามารถใช้สำนวนการแปลได้หลายนัย ซึ่งจะได้ความหมายเดียวกันนี้ เวลาแปลพระไตรปิฎกจะได้ไม่ติดอยู่เพียงสำนวนเดียว

กิริยาบทอื่นๆ นอกจากนี้ สามารถหาอุทาหรณ์ได้จากหนังสือว่าด้วยเรื่องธาตุและกิริยาทั่วไป เช่น คัมภีร์ธาตุวัตถสังคหะ หนังสือรวบรวมบทกิริยาอาชยาด และอาชยาดกัณฑ์ในไวยากรณ์อื่นๆ เป็นต้น

โปรดจำไว้ว่า บทกิริยาอาชยาดในประโยคบาลี จะมี **บุรุษ** และ **วจนะ** ตรงกับบทประธานที่เป็น **นามศัพท์ ตุมฺห** และ **อมฺห** ศัพท์เสมอ

บทที่ ๑๕

กิตก์

กิตก์ คือชื่อของศัพท์ที่ประกอบด้วยธาตุและปัจจัย วิเคราะห์ว่า “สิสุสนัน กงขั กิรติ อปเนตติ กิตฺ, กิตฺเยว กิตโก บทที่นำเอาความสงสัยของศิษย์ออกไป ชื่อว่ากิตะ, กิตะนั้นแหละ ชื่อว่ากิตกะ” มี ๒ อย่าง คือ นามกิตก์ และกิริยากิตก์

นามกิตก์

นามกิตก์ คือ ธาตุ ปัจจัย และวิภัติ ประกอบกันเข้าแล้ว สำเร็จรูปเป็นสุทธานามก็มี เป็นคุณนามก็มี นามกิตก์นี้ท่านทำให้สำเร็จด้วยสาธนะ ๗ อย่าง คือ กัตตุสาธนะ กัมมสาธนะ ภาวสาธนะ กรณสาธนะ สัมปทานสาธนะ อปาทานสาธนะ และ อธิกรณสาธนะ

สาธนะ ๗

๑. กัตตุสาธนะ รูปสำเร็จโดยเป็นผู้กระทำกิริยา แปลว่า “ผู้, อัน, ที่”
เช่น พุชฌตติ พุทฺโธ ผู้ตรัสรู้ ชื่อว่า พุทฺธ (ผู้ตรัสรู้)
ททาตติ ทายโก ผู้ให้ ชื่อว่า ทายก (ผู้ให้)
๒. กัมมสาธนะ รูปสำเร็จโดยเป็นผู้ถูกกิริยากระทำ แปลว่า “ผู้ถูก, ผู้เป็นที่, ผู้อันเขา, ผู้ที่เขา, อันเขา”

เช่น **มาตาปิตุหิ ธีรยตีติ ธีตา**
 ธีตาที่มารดาบิดาคุ้มครอง ชื่อว่า ธีตุ (ผู้ถูกคุ้มครอง)
ปิยายติ ตนุติ ปิโย
 ผู้เป็นที่รัก ชื่อว่า ปิย (ผู้เป็นที่รัก)

๓. **ภาวสถานะ** รูปสำเร็จโดยเป็นภาวะ แปลว่า “การ, ความ”

เช่น **กรณํ กรณํ** การกระทำ ชื่อว่า กรณ
คมนํ คมนํ การไป ชื่อว่า คมน
จินตนํ จินตนํ ความคิด ชื่อว่า จินตน

๔. **กรณสถานะ** รูปสำเร็จโดยเป็นเครื่องช่วยในการทำกิริยา แปลว่า
 “เป็นเครื่อง, เป็นเหตุ”

เช่น **วิเนติ เอเตนาติ วินโย**
 ธรรมเป็นเครื่องแนะนำ ชื่อว่า วินย
ปชชเต อเนนาติ ปาโท
 ทำเป็นเครื่องช่วยไป ชื่อว่า ปาท

๕. **สัมปทานสถานะ** รูปสำเร็จโดยเป็นผู้รับ แปลว่า “ผู้ที่เขามอบให้,
 ผู้รับ”

เช่น **สมุปเทติ อสุสาติ สมุปทานํ**
 ผู้รับสิ่งที่เขามอบให้ ชื่อว่า สมุปทาน (ผู้รับ)

ทาดพุโพ อสุสาติ ทานีโย

ผู้รับของที่เขากวาย ชื่อว่า ทานีโย (ผู้ควรรับ)

๖. **อปาทานสาธนะ** รูปสำเร็จโดยเป็นเขตแดนที่ออกไป แปลว่า “เป็นที่, เป็นเขต”

เช่น **ปภาวติ เอตสุมาติ ปภโว**

สถานที่เริ่มต้น ชื่อว่า ปภว (เป็นที่เริ่มต้น)

๗. **อิกรณสาธนะ** รูปสำเร็จโดยเป็นสถานที่หรือเวลากระทำกิริยา แปลว่า “เป็นที่, เป็นที่อันเขา, เป็นเวลาที่เขา”

เช่น **สยติ เอตุถาติ สยนิ**

นอนบนที่นั้น ฉะนั้น ที่นั้นชื่อว่า สยนิ (เป็นที่นอน)

สงคฺมม ภาสนฺติ เอตุถาติ สภา

บัณฑิตไปพร้อมกันแล้วประชุมในที่นั้น ฉะนั้น ที่นั้นชื่อว่า สภา (เป็นที่อันเขาพร้อมกันประชุม)

ธาตุ

ธาตุในนามกิตก์นี้ คือธาตุทั้ง ๘ หมวด เหมือนธาตุในอาชยาด (กรณาย้อนกลับไปดูในบทที่ ๑๔ หน้า ๑๒๙-๑๓๒)

ปัจจัย

นามกิตก์มีปัจจัย ๒๖ ตัว เป็นกัจจปัจจัย ๒ ตัว คือ **ณฺย ริจฺจ,**

กิตติปัจจัย ๒๔ ตัว คือ ณ อ ญจ ตุ อาวี รตถุ ริตุ ราชุ กวี รมม ณี
 ยุ รุ ญก ร อิ ติ ิริย ต อิน ข ตก อิก การ

เช่น	สิสโส	(สาส+ณฺย+ติ)	ศิษย์
	กิจจ	(กร+ริจฺจ+ติ)	กิจ
	มาลาการ	(มาลา+กร+ณ+ติ)	นายมาลาการ
	ธมฺมธโร	(ธมฺม+ธฺร+อ+ติ)	ผู้ทรงธรรม
	การโก	(กร+ณฺว+ติ)	ผู้กระทำ, นายช่าง
	กตฺตา	(กร+ตฺ+ติ)	ผู้กระทำ
	ภยทสฺสาวี	(ภย+ทิส+อาวี+ติ)	ผู้เห็นภัย
	สตุธา	(สาส+รตฺถุ+ติ)	พระศาสดา
	บิดา	(ปา+ริตุ+ติ)	บิดา
	มาตา	(มาน+ราชุ+ติ)	มารดา
	สยมฺภู	(สยฺ+ภู+กฺวิ+ติ)	พระสยัมภู
	ธมฺโม	(ธฺร+รมฺม+ติ)	ธรรมะ
	พฺรหฺมจารี	(พฺรหฺม+จฺร+ณฺี+ติ)	ผู้ประพฤติพรหมจรรย์
	โฆสนา	(ฆุส+ยฺ+อา+ติ)	การประกาศ
	ภวปารฺคฺ	(ภวปาร+คฺมฺ+รฺ+ติ)	ผู้ถึงฝั่งแห่งภพ
	ภีรฺโก	(ภี+รฺอาคฺม+ณฺก+ติ)	ผู้ฉลาดกลัว
	สโฆ	(สฺ+หน+ร+ติ)	พระสงฆ์, ผู้พร้อมเพรียงกัน
	อุทฺธิ	(อุ+ธฺ+อิ+ติ)	มหาสมุทร
	สุติ	(สุ+ติ+ติ)	การฟัง, เสียง

กิริยา	(กร+ริริย+อา+ลี)	กิริยา, อาการที่ควรทำ
ชีโน	(ชี+อิน+ลี)	ผู้ชนะ
ทุกฺกริ	(ทุ+กร+ช+ลี)	ที่ทำได้ยาก
พฺพุโธ	(พฺ+ต+ลี)	ผู้ตรัสรู้
อาคนฺตุโก	(อา+คมฺ+ตฺ+ลี)	อาคันตุกะ, ผู้มาเยือน
คมฺโก	(คมฺ+อิก+ลี)	ผู้ควรไป, คนเดินทาง
อกาโร	(อ+การ+ลี)	อักษร

วิภัตติ

วิภัตติในนามกิตก์ คือวิภัตติ ๑๔ ตัว เหมือนกับวิภัตติในนาม

กิริยากิตก์

กิริยากิตก์ คือกิตก์ที่ใช้เป็นกิริยา ประกอบด้วย ธาตุ ปัจจัย กาล
วิภัตติ วจนะ และ วาจก

ธาตุ

ธาตุในกิริยากิตก์นี้ คือธาตุทั้ง ๘ หมวด เหมือนธาตุในอาชยาด
และนามกิตก์

ปัจจัย

ปัจจัยในกิริยากิตก์มี ๑๒ ตัว เป็นกิจปัจจัย ๓ ตัว คือ **ตพฺพ**

อนีย เตยฺย, เป็นกิตกปัจจัย ๙ คือ ต ตวนฺตุ ตาวี ตเว ตุน ตฺวาน
ตฺวา มาน อนฺต

เช่น	ทาดพุทฺ	(ทา+ตพุท+ลฺ)	พึงให้, ควรให้
	ทานียํ	(ทา+อนีย+ลฺ)	พึงให้, ควรให้
	ณาเตยฺยํ	(ณา+เตยฺย+ลฺ)	พึงรู้, ควรรู้
	คโต	(คมฺ+ต+ลฺ)	ไปแล้ว
	หุตฺวา	(หุ+ตฺวนฺตุ+ลฺ)	บูชาแล้ว
	หุตาวี	(หุ+ตาวี+ลฺ)	บูชาแล้ว
	กาดเว	(กร+ตเว+ลฺ)	เพื่อทำ
	กาดฺน	(กร+ตฺน+ลฺ)	เพื่อทำ
	กตฺวาน	(กร+ตฺวาน+ลฺ)	ทำแล้ว
	กตฺวา	(กร+ตฺวา+ลฺ)	ทำแล้ว
	คจฺจมาโน	(คมฺ+มาน+ลฺ)	ไปอยู่
	คจฺจนฺโต	(คมฺ+อนฺต+ลฺ)	ไปอยู่

กาล วจนะ และ วาจก เหมือนในอาชยาด

(กรุณาย้อนกลับไปดูในบทที่ ๑๔ หน้า ๑๓๖-๑๓๙)

ตัวอย่างกิตก์ที่มีใช้มาก

เตกาลิกะ กิจจคณะ

ภวิตพฺพํ	พฺงมี-เป็น	ภวนียํ	พฺงมี-เป็น
อภิภวิตพฺโพ	พฺงครอบงำ	อภิภวนียโย	พฺงครอบงำ
อาสิตพฺพํ	พฺงเข้าไป	อาสนียํ	พฺงเข้าไป
สยิตพฺพํ	พฺงนอน	สยนียํ	พฺงนอน
อติสยิตพฺโพ	ควรนอนให้มาก	อติสยนียโย	พฺงนอนให้มาก
ปฏิบัติพฺพํ	พฺงปฏิบัติ	ปฏิบัติพฺพํ	พฺงปฏิบัติ
พฺพชฺฌิตพฺโพ	พฺงตรัสรู้	พฺพชฺฌนียโย	พฺงตรัสรู้
โสิตพฺโพ	พฺงฟัง	สวณียโย	พฺงฟัง
กตฺตพฺพํ	พฺงทำ	กรณียโย	พฺงทำ
ภวิตพฺโพ	พฺงเลี้ยง	ภรณียโย	พฺงเลี้ยง
คเหตพฺโพ	พฺงถือเอา	คหณียโย	พฺงถือเอา
รมิตพฺโพ	นำรึนรมย์	รมณียโย	นำรึนรมย์
ปตฺตพฺโพ	พฺงบรรลู่	ปาปณียโย	พฺงบรรลู่
คนฺตพฺโพ	พฺงไป	คมนียํ	ควรไป
हनฺตพฺพํ	พฺงเบียดเบียน	हनนียํ	พฺงเบียดเบียน
มนฺตพฺโพ	พฺงรู้	มณฺณนียํ	พฺงรู้
ปฺพชฺยิตพฺโพ	พฺงบูชา	ปฺพชฺนียโย	พฺงบูชา
หริตพฺพํ	พฺงนำไป	หารียํ	พฺงนำไป
ลภิตพฺพํ	พฺงได้	สาสิตพฺโพ	พฺงพฺร่ำสอน

วจนีย์ วากย์	ฟังกล่าว	ภขณีย์ ภาคย์	ฟังคบหา
เนตพพ์ เนยโย	ฟังนำไป	ภวิตพโพ ภพโพ	ฟังมี-เป็น
วชชั วทณีย์	ฟังกล่าว	มชชั มทณีย์	ฟังมัดเมา
คนตพพ์ คมมัม	ฟังไป	โยคคัม	ฟังประกอบ
คารยโห ครทณีย์	ฟังตำหนิ	คชชั คทณีย์	ฟังกล่าว
ปชชั ปชชณีย์	ฟังถึง	ขชชั ขาทณีย์	ควรคบเคี้ยว
ทมฺโม ทมณีย์	ควรฝึก	โกคคัม โกชชั	ควรบริโภค
คยหํ คเหตุพพ์	ควรถือเอา	เทยยํ ทาดพพ์	ควรให้
เปยยํ ปาณีย์	ควรดื่ม	เหยยยํ หานีย์	ควรสละ
เณยยํ ณาตพพ์	ควรรู้	ชานิตพพ์ วิชานณีย์	ควรทราบ
สงฺเขยยยํ	ควรนับ	กตตพพ์ กรณีย์	ควรทำ
ภจฺโจ	ควรเลี้ยงดู	ทฎฺจพพ์	ควรทราบ
โกชชั โภชณีย์	ควรกิน	ภฺฤชิตพพ์	ควรกิน
อชฺฌเณยยํ	ควรบรรลุ	ภาเวตพโพ	ควรให้เจริญ

เตกาลิกะ กิตกคณะ

กุมภกาโร	ช่างหม้อ	มาลาการโ	ช่างดอกไม้
รถกาโร	ช่างรถ	สฺวณณการโ	ช่างทอง
สุดตการโ	ช่างทอหูก	ปตฺตคฺคาโ	ผู้ถือบาตร
รสมฺคฺคาโ	ผู้ถือเอาเชือก	รชชฺคฺคาโ	ผู้ถือเอาเชือก
ตุนฺนวาโย	ผู้ทอผ้า	ธณฺณมาโย	ผู้ดวงข้าว
ทานทาโย	ผู้ให้ทาน	ธมฺมกาโม	ผู้ใคร่ธรรม

อุตถกาโม	ผู้ใคร่ประโยชน์	ธมฺมปาโล	ผู้รักษาธรรม
สุขกาโม	ผู้ใคร่ความสุข	อรินฺทโม	ผู้ข่มศัตรู
เวสฺสนฺตโร	ผู้ข้ามทางค้าขาย	ตณฺหฺงฺกโร	ผู้สร้างตณหา
เมธงฺกโร	ผู้สร้างปัญญา	สรณงฺกโร	ผู้สร้างที่พึ่ง
ทีปงฺกโร	ผู้สร้างที่พึ่ง	ปฺรินฺทโท	ผู้เคยให้ทาน
ธมฺมธโร	ผู้ทรงธรรม	วินยธโร	ผู้ทรงวินัย
ทินฺกโร ทิวากโร	ผู้ทำกลางวัน (ดวงอาทิตย์)		
สพฺพทโท	ผู้ให้ทุกสิ่ง	อนฺนโท	ผู้ให้ข้าว
ธนโท	ผู้ให้ทรัพย์	สจฺจสนฺโธ	ผู้ยึดมั่นคำสัตย์
โคตฺตํ	ผู้รักษาชื่อเสียง	นยฺนํ	เครื่องนำทาง
วินโย	เครื่องแนะนำ	นิสฺสโย	ผู้อาศัย
อนุสโย	ธรรมที่นอนเนื่อง	วินิจฺฉโย	การวินิจฉัย
ปจฺจโย	ธรรมที่ให้ผลอาศัยเป็นไป (เหตุ, ปัจจัย)		
อุจฺจโย สณฺจโย	การสะสม	ธมฺมวิจโย	ผู้วิจัยธรรม
ชโย	ความสิ้นไป	วิชโย ชโย	การชนะ
กโย วิกฺกโย	การซื้อ-ขาย	อาลโย ลโย	ที่อาศัย อาลัย
อาสโว	อาสวะ	รโว	เสียงร้อง
ปภโว	ที่เกิด	นิคฺคโท	การข่ม
ปคฺคโท	การยกย่อง	สงฺคโท	การรวบรวม
สํวโร	การสำรวจ	อาทโร	ความเอื้อเฟื้อ
อาคโม	การมา อาคม	สปโป	งู
เทโว	เทวดา, ฝน	วนจโร	นักท่องไพร, พราน

กามาวจร	กามาวจร	โคจร	โคจร
ปาทโป	ต้นไม้	กจจโป	เต่า
สิโรโรโท	เส้นผม	คุหาสัย	จิต
โอสธ	ยาสมุนไพร	เคห์ คห	เรือน
โลกนายโก	ผู้แนะนำชาวโลก	วินายโก	ผู้แนะนำสัตว์
การโก	ผู้ทำ ช่าง	ทายโก	ผู้ให้ ทายก
สาวโก	ผู้เชื่อฟัง สาวก	อุปาสโก	ผู้นั่งใกล้
ปาจโก	ผู้หุง พ่อครัว	ชนโก ชนิกา	ผู้ให้กำเนิด
สมโก	ผู้สงบ	วธโก	นักฆ่า
ฆาตโก	นักฆ่า	กายโก	นักชาย
ชานนโก	ผู้รู้	การาบโก	ผู้ใช้ให้ทำ
ภตดา	ผู้เลี้ยงดู สามี	ทาดา	ผู้ให้
วตดา	ผู้กล่าว	พชฌิตา	ผู้ตรัสรู้
ณาตา	ผู้รู้	โสตา	ผู้ฟัง
สริตา	ผู้ระลึกถึง	มนุตา	ผู้รู้
ภยทสสาวิ	ผู้เห็นภัย	สดตา	พระศาสดา
ปีตา	ผู้รักษาบุตร	ธิตา	ผู้มารดาบิดาดูแล
มาตา	ผู้ยกย่องเทิดทูนบุตรโดยธรรม		
ราโค	เครื่องกำหนด	ปาโท	เครื่องช่วยไป เท้า
โกโค	โกศทรัพย์	ลาโก	สิ่งที่ควรได้
โวหาโร	โวหาร	วิหาโร	ที่อยู่สงบ
อาราโม	ที่นารีนรมย์	โสโก	ความเศร้าโศก

จาค	การสละ	ปริพาโห	ความร้อนรุ่ม
สงฺขาร	สังขาร	ธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่ง	
ปริกฺขาร	ปริขาร	โลภ	ความโลภ
โทโส	ธรรมประทุษร้ายจิต	โมโห	ธรรมที่จิตหลง
สมฺภู สยฺมฺภู	ผู้เป็นเอง	วิภู อภิภู	ผู้เป็นใหญ่
วิภา ปภา	แสงสว่าง	สภา	ที่ประชุม
กฺุณฺชโร	ช่าง ผู้ชอบหุบเขา	กมฺมฺช	เกิดจากกรรม
จิตฺตฺช	เกิดจากจิต	อฺุตฺตฺช	เกิดจากอฺุตฺ
อาหารช	เกิดจากอาหาร	อฺุตฺตฺช	เกิดจากตน
ทฺุวิช	เกิดสองครั้ง	อนฺุช	เกิดภายหลัง

อดีตคณะ

ภูโต	เป็นแล้ว ภูต	หฺุโต หฺุตฺวา	บูชาแล้ว
วฺุตฺโต	จำพรรษาแล้ว	อฺุสฺโต วฺุสฺโต	อยู่แล้ว
ภฺุตฺโต	กินแล้ว	ยฺุตฺโต	ประกอบแล้ว
วิวิตฺโต	สังกัดแล้ว	มฺุตฺโต	พ้นแล้ว
วิมฺุตฺติ	ความหลุดพ้น	กฺุทฺโธ	โกรธแล้ว
อารทฺุโธ	เริ่มขึ้นแล้ว	ลฺิทฺุโธ	สำเร็จแล้ว
วฺุทฺุโธ	เจริญแล้ว	พฺุทฺุธิ	การตรัสรู้
ลํปฺุณฺโณ	สมบูรณ์แล้ว	สนฺุโต	สงบแล้ว
คฺิตฺติ	คำที่สวด	นจฺจํ นภฺุญฺ	การพ้อนรำ
หฺุสฺติ	การยิ้มแย้ม	ภาสฺโต	ภาสิตแล้ว

เทสโต	แสดงแล้ว	วุตต์	กล่าวแล้ว
บุชิตโต	บุชาแล้ว	มานิโต	นับถือแล้ว
วนุทิตโต	ไหว้แล้ว	สกุการิตโต	สักการะแล้ว

ตเวตุนาทิคณะ

กาดเว	กาดุ้	เพื่อทำ	กาดุน	กตฺวา	กตฺวาน	กริตฺวา	ทำแล้ว
โสตเว	โสตุ้	เพื่อฟัง	สุตฺตฺวา	สุตฺตฺวา	สุตฺตฺวาน		ฟังแล้ว
คนตุ้		เพื่อไป	คนตุวา				ไปแล้ว
ปสฺสิตตุ้		เพื่อดู	ปสฺสิตฺวา	ปสฺสิตฺวา	ทิสฺวา		เห็นแล้ว
สยิตตุ้		เพื่อนอน	สยิตฺวา	สยิตฺวาน			นอนแล้ว
ภุณฺชิตตุ้		เพื่อกิน	ภุณฺชิตฺวา	ภุณฺชิตฺวาน			กินแล้ว
ทาดตุ้		เพื่อให้	ทตฺวา	ทตฺวาน			ให้แล้ว
อภิวนฺทีย		ไหว้แล้ว	อภิวนฺทิตฺวา				ไหว้แล้ว
นิสฺสาย		อาศัยแล้ว	วิภชฺช	วิภชฺช			จำแนกแล้ว

วัตตมานกาลิกคณะ

คจฺฉํ	คจฺฉนฺโต	คจฺฉมาโน	ไปอยู่
มหํ	มหนฺโต	มهماโน	บุชาอยู่
จรํ	จรมานโน		เที่ยวไปอยู่
ภวํ	ภวนฺโต	อภิวมาโน	เจริญอยู่
ลภํ	ลภมาโน	ลพฺภมาโน	ได้อยู่
อิจฺฉํ	อิจฺฉมาโน		ปรารถนาอยู่

ปสฺสํ ปสฺสสมาโน	เห็นอยู่ ดูอยู่
ททํ ททมาโน	ให้อยู่
ภุชฺชํ ภุชฺชมาโน	บริโภคอยู่
กุกฺกํ กุกฺกนฺโต กโรนฺโต กุรฺมาโน	กระทำอยู่

อุณาतिकคณะ

การุ	นายช่าง	วายุ	ลม
สาทุ	ของหวาน	สาธุ	ยินดี ขอขอบคุณ
พนฺธุ	แผ่นพันธุ์	อายุ	อายุ
ทารุ	พืน ท่อนไม้	ราหู	อสุรินทรราหู
กรุณา	ความสงสาร	วาโต	ลม
ภูมิ	ภาคพื้น	เขโม	ความสิ้น-เสียม
อดฺดา	ตัวตน ตน	สมโถ	ธรรมสงบกิเลส
สปโถ	สเปศ สถาปแข่ง	อาวสโถ	ที่อยู่

ศัพท์กิตต์นี้ สามารถนำไปจำแนกเนื้อความด้วยนามวิภัติได้ เพราะจัดเป็นนามศัพท์ ยกเว้นตเวตฺตนาทิกคณะที่จำแนกวิภัติไม่ได้

นักศึกษาควรหาคัพท์อื่น ๆ ได้จากพจนานุกรมบาลีไทยทั่วไป

บทที่ ๑๖

หลักการแปลบาลีเป็นไทย

การแปลบาลีเป็นไทยนั้น ให้ถือหลักการแปลตามลำดับศัพท์ต่อไปนี้

๑. อาลปนะ เช่น ภิกขเว, ปุริส, ภาณเด, อาวุโส, โภ, ภาทูเท, เซ
๒. นิบาตต้นข้อความ เช่น จ, ปน, หิ ต, อถวา
๓. นิบาตบอกข่าวลือ เช่น กิร, ขล, สุก
๔. กาลัตตมี เช่น อตีเต, อถ, เอก สมย, ปาโต, สาย
๕. ประธานในประโยค (วิเสสยะ) เช่น พุทฺโธ, ปุริโส, อิตฺถิ, จิตฺต
๖. บทขยายประธาน (วิเสสนะ) เช่น มหาการุณิโก, โส, สา, ต
๗. กิริยาในระหว่าง หรือประโยคแทรก เช่น กตฺวา, ตสมิ คจฺจนฺเต
๘. บทขยายกิริยาในระหว่าง เช่น อตฺตโน กมฺมนฺต กตฺวา
๙. กิริยาคุมพากย์หรือกิริยาอาชยาด เช่น คจฺจติ, ปจติ, ปสฺสติ
๑๐. บทขยายกิริยาคุมพากย์ เช่น ทุกฺกร, ทุกฺกฏ, สุข, น, โน, มา
๑๑. นิบาตคำถาม เช่น กิ, นุ, กิณฺนุ, วา

หลักการแปลทั้ง ๑๑ ข้อนี้ หากข้อใดไม่มีอยู่ในประโยคบาลีให้เว้นไป แล้วดูข้อต่อๆ ไป

ตัวอย่างประโยคบาลี

ให้นักศึกษาอ่านประโยคบาลีต่อไป่นี้แล้ว ดูว่าศัพท์ไหนเป็น
 อาลปะนะ นิบาต ประธาน หรือกิริยาเป็นต้นแล้ว ทดลองแปลโดยถือ
 ตามหลักการแปล ๑๑ ข้อข้างต้นนั้น (ดูคำแปลหน้าถัดไป)

๑. พุทฺโธ ฌมฺมํ เทเสติ.
๒. ภิกฺขุ ฌมฺมํ สฺถนฺนติ.
๓. ตูวํ ปาเทหิ สิปปาการํ อากฺขณฺติ.
๔. ตุมฺहे รเถน คามํ คจฺจนฺ.
๕. อหํ ยาจกสฺส เอกกหาปณํ ททามิ.
๖. มยํ ภิกฺขุสํฆสฺส ทานํ เทม.
๗. มนุสฺสา ปาณาติปาตา วิรมนฺตุ.
๘. อุปาสกา คามา นิคฺคตา.
๙. มยํ อตฺตโน สนฺตํ ปริจฺจขาม.
๑๐. อิตฺโต อมฺหากํ คาโม อวิทฺุเร โหติ.
๑๑. โลกมฺหาการุณฺโโก พุทฺโธ เทวมนุสฺसानํ หิตาย สฺขาย อุปฺปชฺชติ.
๑๒. อตีเต กิร พหุ มนุสฺสา ฌมฺมสฺสวานาย วิหารํ อคฺคจฺฉิสุ.
๑๓. เอกโกว ภนฺเต ตูวํ ปิณฺฑาย อุปฺปสฺสทฺธิกาณํ อมฺหากํ เคหํ
 ปวิสํหาหิ.

๑๔. เสว ภนฺเต นวหิ ภิกฺขุหิ สทุธี ภูณฺชนตถาย อมฺหากํ ชฺร
 อาคเมถ.
๑๕. อถกทิวสํ สตุถา ปจฺจุสกาเล โลกํ ไวลเณนโต ตํ พฺราหฺมณํ
 ทิสฺวา “กิณฺนุ ไซ”ติ อฺุปถาเรนโต “อรหา ภวิสฺสตี”ติ ญตฺวา
 สายณฺหสมเย วิหารจาริกํ จรฺนโต วยิ พฺราหฺมณสฺส สนฺตีกํ
 คนฺตฺวา “พฺราหฺมณ กิ กโรนโต วิจรฺสี”ติ อาห.
๑๖. โส พฺราหฺมณเณ “ภิกฺขุณํ วัตตปฺปฏิวตฺตํ กโรมิ ภนฺเต”ติ อาห.
 “ลภสิ เตสํ สนฺติกา สงฺคห”นฺติ. “อาม ภนฺเต, อาหารมตฺตํ
 ลภามิ, น ปน มํ ปพฺพาเสนฺตี”ติ.
๑๗. สตุถา เอตสฺมี นิทานเณ ภิกฺขุสฺสํ สนนฺิปาตาเปตฺวา
 ตมตฺถํ ปุจฺจิตฺวา “ภิกฺขเว อตฺถิ โกจิ อิมสฺส พฺราหฺมณสฺส
 อธิการํ สรฺนโต”ติ ปุจฺจิ. สารีปฺตตฺตเถโร “อหํ ภนฺเต สรฺามิ,
 อยํ เม ราชคฺเห ปิณฺฑทาย จรฺนตฺสส อตฺตโน อภิหฺวํ
 กญฺจฺภิกฺขํ ทาเปสิ, อิมสฺสหาํ อธิการํ สรฺามิ, สาธุ ภนฺเต,
 ปพฺพาเชสฺสามิ”ติ อาห.
๑๘. นิธินํ ปวตฺตารํ ยํ ปสฺเส วชฺชทสฺสินํ
 นิคฺคยฺหวาทิ เมธาวี ตาทิสํ ปณฺฑิตํ ภเช
 ตาทิสํ ภชฺมานสฺส เสยฺโย โหติ น ปาปิโย.

คำแปล

๑. พระพุทธองค์ ทรงแสดง ซึ่งธรรม
๒. ภิกษุทั้งหลาย กำลังฟัง ซึ่งธรรม
๓. เธอ มา สู่วิหาร ด้วยเท้า (เธอเดินมาโรงเรียน)
๔. พวกเขา ไป สู่วิหาร ด้วยรถ (พวกเขา นั่งรถกลับบ้าน)
๕. ข้าพเจ้า ให้ เงิน ๑ บาท แก่ขอทาน
๖. พวกเขาข้าพเจ้า ถวาย ทาน แก่ภิกษุสงฆ์
๗. มนุษย์ทั้งหลาย จึงพากันเว้น จากการเบียดเบียนสัตว์
๘. อุบาสกและอุบาสิกา ออกไปแล้ว จากบ้าน
๙. พวกเขาข้าพเจ้า พากันบริจาค ซึ่งทรัพย์ ของตน
๑๐. หมู่บ้านของพวกเขาข้าพเจ้า มีอยู่ ไม่ไกล จาก(โรงเรียน)นี้
๑๑. พระพุทธเจ้าผู้ทรงมีพระมหากรุณา เสด็จอุบัติขึ้น ในโลก เพื่อ
เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
๑๒. ได้ยินว่า ในอดีตกาล มนุษย์เป็นอันมาก ได้พากันไปแล้ว สู่วิหาร
เพื่อฟังธรรม
๑๓. ท่านครับ ท่านผู้เดียวเท่านั้น นิมนต์เข้าไป สู่วิหาร ของพวก
กระผม ผู้มีศรัทธา น้อย เพื่อรับบิณฑบาต
๑๔. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ในวันพรุ่งนี้ นิมนต์ท่าน มา สู่วิหาร ของ
พวกเขาข้าพเจ้า เพื่อฉันภัตตาหาร พร้อมด้วยภิกษุ ๙ รูป
๑๕. ครั้งนั้น วันหนึ่ง พระศาสดา ทรงตรวจดูสัตว์โลก ในเวลาใกล้รุ่ง

ทอดพระเนตรเห็นพราหมณ์นั้นแล้ว ทรงใคร่ครวญอยู่ว่า “เหตุไรหนอ” ดังนี้แล้ว ทรงทราบว่ “ราชพราหมณ์จักเป็นพระอรหันต์” ในเวลาเย็น ทรงเป็นเหมือนเสด็จเที่ยวไปในวิหารเสด็จไปสู่ที่อยู่ของพราหมณ์แล้วตรัสว่า “พราหมณ์ เธอเที่ยวทำอะไรอยู่”

๑๖. พราหมณ์นั้นกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธองค์ทำวัตรและปฏิบัติรแก้ภิกษุทั้งหลายอยู่ พระพุทธเจ้าข้า” “เธอได้การสงเคราะห์จากสำนักของภิกษุเหล่านั้นหรือ” “ได้พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธองค์ได้แต่เพียงอาหาร แต่ท่านไม่ให้ข้าพระพุทธองค์บวช”
๑๗. พระศาสดารับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ในเพราะเรื่องนั้นแล้ว ตรัสถามความนั้นแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย ใครๆระลึกถึงคุณของพราหมณ์นี้ได้ มีอยู่บ้างหรือ” พระสารีบุตรเถระกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธองค์ระลึกได้ เมื่อข้าพระพุทธองค์เที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ พราหมณ์นี้ให้คน ถวายภิกษาทัพพีหนึ่งที่เขานำมาเพื่อตน ข้าพระพุทธองค์ระลึกถึงคุณของพราหมณ์นี้ได้ ดีแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธองค์จักให้บวช”
๑๘. บุคคลพึงเห็นผู้มีปัญญา ซึ่งเป็นผู้กล่าวชี้โทษ ว่าเป็นเหมือนผู้บอกขุมทรัพย์ให้ พึงคบผู้มีปัญญาซึ่งเป็นบัณฑิตเช่นนั้น เมื่อคบท่านผู้เช่นนั้น มีแต่คุณอย่างประเสริฐ ไม่มีโทษอันเลวทรามเลย

คำทักทายด้วยภาษาบาลีง่ายๆ

๑. สุปภาตํ ภนฺเต.
สุปภาตํ อวฺโส.
๒. กจฺจึ ชมนึยฺมึ ยปณึยฺมึ ภนฺเต.
ชมนึยฺมึ อวฺโส, ตวฺ ปน.
๓. กิณฺนาโมสิ ตวฺ. (กิณฺนามาสิ ตวฺ)
มฺหึ นาม ภนฺเต. (สิริมา นาม ภนฺเต)
๔. กุโธ อคจฺฉสิ ภนฺเต.
คามโต อคจฺฉามิ, ตวฺ ปน.
ลาดพฺร้าวํนิคมโต อคจฺฉามิ.
๕. กุหึ คจฺฉถ ตุมฺहे.
อาปณฺเ คจฺฉาม, ตุมฺहे ปน.
เซียงใหม่นครํ คจฺฉาม.
๕. กํ ลิปฺปํ ลิกฺขถ ตุมฺहे
ปาติพฺยากรณํ ลิกฺขาม, ตุมฺहे ปน.
ติปิฏกํ อุกฺคณฺหาม.

กัณฑ์

๑. คนกับโค

อสนี เมถุน นิตทา วิชา วิเสโส โปสสุส	โคเถ โปเสปิ วิชชติ ทีโน โคนสโม ภเว.
อาหารการหลับทั้ง มีแก่ชายโคนาม	เสพกาม นับผู้
ชายไววิทยางาม แม่บมีศิลป์รู้	เห็นแปลก โคนส เสียมร้าย ราวโค

๒. โลกเวียน

โย สิสโส สิปปโลเกน มุโคว สุปินํ ปสฺสํ	พหุ คณหาติ ตํ สิปปิ กเถตุมปิ น อุตฺสเห.
ศิษย์เสพศิลป์มากล้น ครรรไลหลงงิมงำ	เหลือจำ อัดอั้น
บ่อาจต่อตอบคำ ดูจุไปสิ้นสิ้น	นานนิง ไปแก้สุบิน

๓. ข้าเป็นประโยชน์

สินะ สิปปิ สิเน ธนั

สินะ ปพฺพตมารุหิ

สินะ กามสุส โภทสุส

อิเม ปณฺจ สิเน สิเน.

เรียนศิลป์แสงทรัพย์ด้อม เดินไศล

สามสิ่งอย่าเร็วไว

ชอบช้า

เสพกามหนึ่งคือใจ

มักโกรธ

สองประการนี้ถ้า

ผ่อนน้อยเป็นคุณ

๔. เส้นทางบัณฑิต

สุจิตฺตวิภูตฺโต

น หิ โส ปณฺทิตฺโต ภเว

สุจิตฺตวิภูตฺโต

ปณฺทิตฺโตติ ปวฺจจฺติ.

เว้นวิจารณ์ว่างเว้น

สดับฟัง

เว้นที่ถามอันยัง

ไปรู้

เว้นเล่าลือขิตสัง

เกตว่าง เว้นนา

เว้นตั้งกล่าวว่ามี

ปราชญ์ได้ฤามี

สุ = สุตน์ สนใจฟัง

จิ = จินตน์ คิดพิจารณา

ปุ = ปุจฺฉนั ถามข้อสงสัย

ภา = ภาสนั ท่องบ่นสาธยาย

วิ = วิสฺซชนั อธิบายความได้

ลิ = ลิขณั บันทึกจดจำ

๕. ศิลป์กับทรัพย์

โปรดเกส จ ยํ สิปปํ	ปรหตฺเตสฺส ยํ ฌนํ
ยทา กิจฺเจ สมนุปนฺเน	น ตํ สิปปํ น ตํ ฌนํ.
บํจํความรู้ไว้	โบลาน
ทรัพย์ฝากทำนสาธารณ	ปนปี
คาบใดกิจบันดาล	ดลเกิด บ้างแยะ
ทรัพย์แลความรู้นี้	ห่อนได้เป็นคุณ

๖. เกียรติร้านผลาญบุญ

อลสฺส กุโต สิปปํ	อลิปปสฺส กุโต ฌนํ
อชนสฺส กุโต มิตฺตํ	อมิตฺตสฺส กุโต สุขํ
อสุขสฺส กุโต ปุณฺณํ	อปุณฺณสฺส กุโต วรํ.
มักคร้านถารอบรู้	วิทยา
ศิลปศาสตร์เสื่อมสินหา	ไปได้
ไร้ทรัพย์อับผู้มา	เป็นเพื่อน
เว้นมิตรสุขบุญไซ้	เลิศล้ำแรมโรย

๗. มนต์กับมลาทิน

อสุชฌาย มลา มนตา	อนุทุธาน มลา ฆรา
มลั วณฺณสุส โกสชช	ปมาโท รกฺขโต มลั.
เจ็ดวันเว้นว่างซ่อม	ดนตรี
ห้าวันอักษรหณี	เน้นซ้ำ
สามวันจากนารี	เป็นอื่น
วันเดียวปล้ำหน้า	อับเศร้าศรีหมอง

๘. ศิลปปัจจุภาค

อาจริยา ปาถมาทตเต	ปาทำ ลิสฺโส สชานนา
ปาทำ สพุรหมจารีหิ	ปาทำ กาลกฺกเมน จ.
ส่วนหนึ่งจากครูผู้	สอนสั่ง
ส่วนสองปัญญาหลัง	รอบรู้
ส่วนสามจากเพื่อนนั่ง	เคียงคู่ ดนแฮ
ส่วนสี่คืนวันสู้	ศาสตร์ได้ สมถวิล

